

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

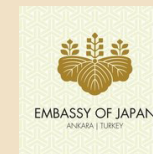

MEİJİ JAPONYA'SINA 150. YILINDAN BAKIŞLAR: Seçilmiş Makaleler

MEİJİ JAPONYA'SINA 150. YILINDAN BAKIŞLAR: Seçilmiş Makaleler

Yayına Hazırlayan
A. Merthan DÜNDAR

ISBN: 978-605-136-425-4

Ankara Üniversitesi Basımevi
<http://basimevi.ankara.edu.tr>

Para ile Satılmaz

Ankara - 2019

Para ile Satılmaz

***Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar:
Seçilmiş Makaleler***

**Yayına Hazırlayan
A. Merthan DÜNDAR**

Ankara • 2019

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 633
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları : 4

ISBN: 978-605-136-425-4

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 31/01/2019

ÖNSÖZ

Türkiye'de, yenileşme-modernleşme-çağdaşlaşma tartışmaları akademik dünyada olduğu gibi, siyasi alanda ve aydınlar arasında da hâlâ güncelliğini korumaktadır. Özellikle mesele, "Türk Modernleşmesi" olduğunda Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki yenileşme çaba ve faaliyetleri, başka ülkelerden verilen örneklerle yerilir veya övülür. Şüphesiz, bu iki dönemde de ülkeyi içinde bulunduğu bunalım ya da geri kalmışlıktan kurtarma yolunda atılan adımlar tartışılabilir ve hatta tartışılmalıdır. Ancak, her dönemi o zamanın şartlarına göre değerlendirmek önemli olduğu gibi, başka ülkelerin benzer süreçlerinden örnek verirken de kanaat ya da kulaktan dolma bilgiler yerine, sahil bilgi ve verilerden faydalanmak gerekir.

Osmanlı-Türk Modernleşmesi tartışmalarında son yıllarda artan bir ivme gözlenmekte olup, özellikle Osmanlı Dönemi'ndeki yenileşme çabalarının başarısız olduğu savını güçlendirmek için hemen hemen aynı dönemde; 1868-1912 yılları arasındaki "Japon Modernleşmesi" (Meiji Restorasyonu) süreci ile kıyas yapılarak; Japonya başarılı bir örnek olarak takdim edilir. Kısmen doğru olan bu görüş, kimi akademik yayınlarda görüldüğü gibi siyasetçilerin söylemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle altı çizilen konu, Japonların modernleşme-yenileşme faaliyetlerinde başarılı oldukları ve bunun en önemli sebebinin ise Batı'nın sadece tekniğini almış olmalarıdır. Oysaki bu söylem, yanlış bir kanaatin tezahürüdür.

Japon Modernleşmesi, bilinenin/inanılanın aksine, zor bir sürecin sonunda gerçekleşmiş olup, yeni Meiji idaresinin Batı'nın sadece teknolojisini alarak değil, toplumun her kesimini sarsan ve hatta kimi geleneklerle, etkin olan Budizm'e karşı açtığı savaşı kazanmasının bir sonucudur. Bu sürecin şampiyonu, 1867 yılında Meiji unvanı ile İmparator olarak tahta çıkan Mutsuhito olmuştur. Meiji Dönemi'nde, Batı örnek alınarak toprak ve vergi sistemi yeniden düzenlenmiş, anayasa oluşturulmuş, ordu ve donanma yeniden yapılandırılmış, tüm devlet unvanlarıyla geleneksel kılık-kıyafet Avrupa tarzı ile değiştirilmiş, hatta inanca bile müdahale edilerek Budizm'in yerine Şinto ikame edilmiştir. Homojen nüfuslu bir ada ülkesi olan Japonya'nın yenileşme hareketlerinde başarılı olmasında, hayata geçirilen bu tür uygulamaların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Türkçe literatürde, Japon Modernleşmesini farklı açılardan inceleyerek, Osmanlı-Türk yenileşme çabaları ile mukayese eden kapsamlı bir araştırma maalesef yoktur. Biz de bu mütevazı çalışmada detaylı konulara girmeden Meiji Dönemini ve bu dönemin Japonya ile Türkiye için arz ettiği önemi ana hatlarıyla göstermeyi amaçladık. En büyük şansımız, alanında önemli çalışmalara imza atmış olan Tokyo Üniversitesi Profesörlerinden Sayın Kaoru IOKIBE'nin, bizim davetimiz ve Japonya Büyükelçiliği'nin büyük katkısıyla konferanslar vermek üzere Türkiye'ye gelmesi olmuştur. Bu değerli Japon bilim insanı, 2 Ekim 2018'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir konferans vermiştir. Biz de, Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (APAM) olarak ilgi çeken bu konferansın metnini daha geniş kitlelere ulaştırmak için yayımlamaya karar verdik. Konferansın, Meiji Restorasyonu'nun 150. yılına denk gelmiş olması (1868-2018), Türkiye'de Japon tarihi üzerine çalışan araştırmacılardan da makale talep ederek bir kitap hazırlanması fikrini doğurdu. Böylelikle, çok kısa bir zaman dilimi içinde konu uzmanı bir Japon akademisyen ile ülkemizde önde gelen Japonya araştırmacısı Türk akademisyenlerin ve yolun başındaki genç bir araştırmacının büyük katkılarıyla bu kitap hazırlandı. Profesör IOKIBE'nin İngilizce kaleme aldığı makalenin Türkçe tercümesinin de yer aldığı bu çalışmanın hayata geçirilmesinde emeği geçen; başta Japonya'nın Türkiye Büyükelçisi Ekselans, Sayın Akio MIYAJIMA'ya, Japonya Büyükelçiliği'nden İkinci Katip, Sayın Mariko TSUNOKAKE'ye, Ankara Üniversitesi Rektörü, Prof. Dr. Erkan İBİŞ'e, yazarlarımız; Prof. Kaoru IOKIBE'ye, Emeritus Prof. Dr. A. Selçuk ESENBEL'e, Profesör Dr. A. Volkan ERDEMİR'e, Dr. Erdal KÜÇÜKYALÇIN'a ve öğrencim Orçun KOÇAK'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, APAM Dış İlişkiler sorumlusu Sayın Aysun HARPER'a ve Ankara Üniversitesi Basımevi çalışanlarına da teşekkür ederim.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

İçindekiler

Önsöz	iii
<i>Religious Constitutionalism and Internationalism? Challenge of Modern Japan</i> Kaoru IOKIBE	1
<i>Dinî Meşrutiyet ve Enternasyonalizm?: Modern Japonya'nın Meydan Okuması</i> Kaoru IOKIBE	9
<i>Meiji Modernleşmesinin Osmanlı Dönemi Türk Aydınları Üzerindeki Etkisi Üzerine</i> A. Merthan DÜNDAR	17
<i>Japonya'da Din-Devlet İlişkileri ve Laikliğin Doğuşu</i> Erdal KÜÇÜKYALÇIN	37
<i>Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler</i> Selçuk ESENBEL	51
<i>Meiji Dönemi Japon Edebiyatı'nda Türk İmgesi: Tokuda Shūsei'nin "Türk Kralın Dileği" Adlı Masalı</i> Ali Volkan ERDEMİR	73
<i>Japonya'nın Kayıp Özgürlükçü Anayasası Itsukaichi Üzerine</i> Orçun KOÇAK	91

RELIGIOUS CONSTITUTIONALISM AND INTERNATIONALISM?: CHALLENGE OF MODERN JAPAN

Kaoru IOKIBE*

I. Ertuğrul Incident

I am proud of being here. Turkey is my favorite country. More than 20 years ago I got married and chose to visit this country for honeymoon. That was a good choice. Around the same time I decided to be a historian. It was a good choice, too, as you kindly invite me to give a talk here. I am glad I am back.

There is a bad thing to be a historian. Sometimes you get to know too much, something that you do not want to know. Our countries, Japan and Turkey, are tied with friendship. Any friendship has a memory to cherish so that the friendship is to flourish.

In 1985, during the Iran-Iraq War, Iraq declared an indiscriminate fire against any airplane flying over Iran. The Japanese residents in Iran that counted 215 could not evacuate because the SDF was not allowed to be sent abroad. The Turkish Airline took the risk to pick them up. That is a famous event. Every Japanese that knows that is grateful.

The then Turkish ambassador to Iran kindly said that that was the token of their gratitude for the Ertuğrul incident. In 1890, the Turkish warship, Ertuğrul Firkateyni, with the mission of the Ottoman Sultan to the Japanese Emperor on board, was on their way back home. Unfortunately, it was wrecked off the coast of Kumano region, Kii Peninsula, and drifted to the shore. 587 lives were lost. The Japanese residents there did their best to rescue 69 persons and nurse them.

* *Professor, University of Tokyo.*

Anytime I hear of that incident and see my Turkish friends grateful, I feel a slight sense of guilt or, if not that much, uneasiness, because the shore to which your ancestors on board Ertuğrul was drifted to was a land of pirates.

I have no intention to tarnish anyone in Kumano. If you look at the map, it is easy to understand that the Kumano is basically the block of mountains. Having little chance for agriculture, the sea was the venue of activity to squeeze out the revenue. The block of mountains is the fountain of steep rivers. Such rivers help ships launch sailing with speed. If you travel around Kumano shore, you will often find the three sets of facility; a river running into the sea, a town at the nexus of the river and the sea, and the remnants of castle on the hill nearby to monitor what was going on off the shore. That was the castle of pirates.

Even before the medieval era, Kumano was the popular route of Shinto pilgrimage. Some witnessed that the procession of pilgrims continued like ants. It was because Kumano was gifted with famous shrines and those shrines uncommonly allowed women to visit. Some emperors dedicated quite a large portion of their reign shuttling between the capital and Kumano with their empresses to pray for the recovery of their political power and discuss that topic with the leading Kumano priests. Therefore, the Kumano shrines became both political and financial center. Priests funded the pirates. Even some priests became the leader of the pirates.

In spite of the emperors' wish to regain power, they could not sustain the emergence of Samurai. Through the 12th century, two groups of Samurai, Genji and Heishi, ran into the nation-wide civil war.

Within Kumano pirates, Shingu group in the east coast and Tanabe group in the west coast were in rivalry. Shingu supported Genji, while Tanabe supported Heishi. In 1185, the final battle took place at Dannoura, the narrow strait between the main island of Japan and Kyushu. At the end, Tanabe betrayed Heishi and sunk their boats to let them die out. Genji won, unified Samurais, and established the Shogunate government. Since then, with short intervals and a few changes of the ruling families, the Shogunate government persisted nearly 7 centuries, until the Meiji Restoration in 1868, 150 years ago. At the critical juncture of our lives, we still sometimes refer to the name of the critical battle, Dannoura. Kumano pirates were the focal player.

Even when the Shogunate government was strong enough to detain the pirate act, there still remained a norm that the wrecked ship and its cargo belong to the inhabitants of the shore as they grasp them. That norm was of course denounced in modern era but the sense of expectation that something special may visit us from the ocean insisted. The founder of the Japanese folkloristics, Yanagida Kunio, stated, “The itchy wish to go and look out the shore at least once a night after the storm unanimously remains in every island. We should regard it an unconscious tradition”¹. He wrote that as late as 1952, more than 60 years after the Ertuğrul incident.

Of course, that is not the main part of the story. The Japanese went out to save the Turks under the typhoon. That was brave. They were in poverty because of the famine but donated their precious eggs and chickens for their wounded guests. That was generous. I am just celebrating the fast quick move of the descendants of Kumano pirates.

As for the Turkish Airlines in 1985, you should be proud of that. When you are proud of that, you do not need to think that you owe us earlier. We owe you and I hope my talk serves a token of my gratitude.

I also hope that I have already given you the overview of the Japanese history up to premodern age, without letting you know, from the backyard of the Ertuğrul incident. The decline of emperor, rise of Samurai, and the active role of the religion. Let me move on to the dawn of the Meiji Restoration.

II. Meiji Restoration

More than a half century before that, the intellectual had already started a serious study of the western civilization, desperately in need to understand the secret of its strength.

Aizawa Seishisai (1782-1863) was the leading figure. He understood that the essence of the western civilization was rationality. He was amazed with the overwhelming achievement of rationalism in technology, industry, government, and military. What he could not understand was why the western people devoted such an amount of effort. That was an irrational degree of effort to promote rationality. There must be an irrational

¹ 『海上の道』(筑摩書房、一九六一年七月一五日)『柳田國男全集』第二一卷(筑摩書房、一九九七年)。First appeared in 「海上の道」『心』第五卷第一〇号、一九五二年一〇月一日、第一一号、十一月一日、第一二号、十二月一日。

foundation of rationality. Then he discovered Christianity. He studied the Bible, which claims that the Jesus Christ was crucified and revived. He thought it irrational. But because of such an irrational passion, they promoted rationalism to the level no other civilization had ever reached.

The question was what should be the irrational foundation of rationality for Japan. The Shintoism had already secularized as we saw. It then met the retaliation and oppression from the Samurai regime and demilitarization and depoliticization around the 16th century to be diminished to the apparatus of social order. The Buddhism had gone through the similar path. Neither of them seemed capable of the role of Christianity. The only possible candidate was, according to Aizawa, the emperor.² His answer was later shared by the leaders of Meiji Japan. You cannot understand the Meiji Restoration without that set of ideas.

When the Shogunate government had to open the country in 1850s, under the western pressure, the emperor was reluctant to agree. When the Shogunate government had to sign the Treaties of Amity and Commerce with the west without the consent of the emperor, the nationwide network of discontent Samurai was quickly built up. At first, they assassinated foreigners. They assassinated the Shogunate retainers negotiating with or protecting foreigners. They assassinated the merchants trading with foreigners.

It was of little use to tell them that their cry for seclusion was irrational. Their brand was an irrational anger, irrational affection for their soil, irrational respect and sympathy for the emperor. Their seclusion terrorism was transformed to the movement of restoration of the monarchy. They pushed the powerful feudal lords like Choshu and Satsuma to deviate from the Shogunate rule and eventually, in January 1868, Choshu and Satsuma succeeded in coup d'état in the imperial court in Kyoto to make the new emperor denounce the Shogunate regime.

They made the emperor new sovereign. But they did not expect him to be the political leader. Samurais from Choshu and Satsuma formed the oligarchy, han-clique government. They knew, however, that something is necessary to drive people to rationalize the economy and society, namely to

² 渡辺浩『日本政治思想史一十七～十九世紀』（東京大学出版会、二〇一〇年）。

cast their capital to enterprise, develop the industry, and donate for elementary schools to implement universal education, etc.

For that purpose, the government had to admit the people's human rights and participation through the Diet. The han-clique government promulgated the Meiji Constitution in 1889 and opened the Diet in 1890.

In the House of Representatives, there arose a severe controversy between the opposition parties and the government. At that instance, many were pondering about Turkey. They knew that the Turkey promulgated the Constitution of 1876 but was suspended in 1878 because of the difficult war against Russia. In case the Japanese constitution failed to work, too, the western powers will strengthen their conviction that only the whites are capable of constitutionalism. The han-clique government and opposition parties managed to reach a compromise.

The constitutionalism would let the people feel safer for their property, product, and investment. But that was inadequate for the Japanese leaders understood that the people needed to be irrational in their effort to catch up with the west.

In October 1890, right before the establishment of the Diet in December, the Imperial Rescript on Education was issued, which told the daily people how to behave, how to study, how to work, how to devote themselves for their daily occupation. Unlike the constitutional procedure for other political rescript, no minister signed except the emperor. It was non-political, therefore, ethical teaching of the emperor himself. He became the spiritual authority of modern Japan.³

In 1894-95, Japan won Sino-Japanese War. In 1904-05, Japan won Russo-Japanese War. The religious constitutionalism worked well. The Japanese knew that the Russo-Japanese war was severe. The mass media reported, no less than the report from battlefields, the domestic atmosphere of Russia. It was the thread of hope. The 1905 revolution took place in Russia while the Japanese society was stable. Kemal Atatürk was impressed with the Japan's victory against Russia. That was the religious foundation of the western oriented rational civilization of Japan.

³ 三谷太一郎『日本の近代とは何であったか：問題史的考察』（岩波新書、二〇一七年）。

III. Treaty Revision

We can find the similar kind of paradox in the realm of diplomacy. If we go back to the Treaty of Amity and Commerce Japan concluded in opening the country, it contained several stipulations that imposed Japan unequal footing, like consular jurisdiction and conventional tariff system.

To make a comparison between China and Japan, Qing Dynasty of China accepted the same but as China did so after the defeat of the first and second Opium War (1840-42, 1856-60), China had to admit other privileges like foreigners' travel and commerce in the interior. Japan avoided war and so successfully rejected those conditions China had to accept; the foreign residents were contained in the open ports.

However, as the Shogunate government signed the treaties without even a fight, the domestic resentment I mentioned to earlier was amplified. Anytime the seclusion movement hindered the process of treaty implementation or Samurai supporting such a movement assassinated someone, the Shogunate diplomacy fell into a difficult position. As a result, Japan had to swallow new concessions. Some of them were stipulated in new treaties. But others were unwritten privileges like the foreign interference over the activity of the Japanese administration like police, sanitary, quarantine etc.

Therefore, if we compare the unequal treaty systems between China and Japan, the Chinese one was a mass of written inequality while the Japanese one was the compound of a moderate size of written inequality and quite a large portion of unwritten inequality.

That made a significant difference in negotiation to revise those unequal treaties. Japan could accuse the west for going beyond the treaty. You forced us to obey the international law and treaties and you do not obey. The nationalistic resentment against the unequal treaties was allowed to express itself in line with the international law, just like irrational emotion took the shape of tireless rationalization. That is the chief reason, in my opinion, why Japan accommodated with the western international society and started doing well there⁴.

⁴ 五百旗頭薫『条約改正史：法権回復への展望とナショナリズム』（有斐閣、二〇一〇年）。

IV. Conclusion

As the nation state was built up and consolidated, the dichotomy of elites and non-elites took place. At first, things seemed to go well. The elites who graduated universities were supposed to occupy important positions of the government and companies. They were educated to identify themselves to the rational behavior and international order. Around the era of WWI and later, they promoted the realization of party cabinet and cooperative diplomacy. But as the economy was hit by the Great Depression around 1930 and the Japanese army illegally occupied Manchuria, the northeastern part of China, to escalate the international tension, the elites found themselves surrounded by the non-elites advocating the irrational nationalism. That was the advent of the 1930s, when the party politics was underestimated, the military exceeded its given authority, and conflicts and wars were repeated until the Japanese Empire was collapsed by the defeat of the Asia Pacific War in 1945.

The Meiji era achieved nation state building through a set of paradox, rationality with irrationality and internationalism with nationalism. Ironically, as the new social order consolidates, the dichotomy between elites and non-elites emerged. The set of paradox fell apart into the dichotomy between rational internationalism of elites and irrational nationalism of non-elites. The Japanese Empire followed to fall apart.

Paradox is difficult to manage. It was difficult from the beginning for Japan. But I do not think it was wrong from the beginning. The difficulty is everywhere, because the modernization is a paradox itself. It forces us to accept the universal model of nation state. The model then forces us to be individual, to find the nation and its tradition within ourselves and raise up self-pride and identity.

Any country has to tackle that paradox of modernization. Any country has to break it down to a set of smaller paradox to manage. That was what Japan tried to do, too. How we can do that well depends on the situation and the context. But we can discuss the foundation of social ability to let us do well. To live a paradox, we need to develop a dual consciousness, to embrace our traditional sentiment on the one hand and on the other hand to monitor ourselves objectively to accommodate to the global standard. It should not be confined to elites. The universal education should be universal in this regard.

In Japan today, some sign tell against that. The economic disparity is gradually expanding. As the education costs money, it accompanies the disparity of education, well educated children from well educated rich parents and less educated children from less educated poor parents. We should learn from history before repeating it.

I am a humble historian coming from abroad. I have nothing to teach you. Japan and Turkey are different countries. Japan has nothing to sell to Turkey. But if my short narrative of the Japanese history shares some difficulties or achievements of yours and serves your reference, that is my great honor.

Thank you.

DİNÎ MEŞRUTİYET VE ENTERNASYONALİZM?: MODERN JAPONYA'NIN MEYDAN OKUMASI

Kaoru IOKIBE*

I. Ertuğrul Kazası

Burada olmaktan gurur duyuyorum. Türkiye benim gözde ülkem. 20 yıldan uzun bir zaman önce evlendim ve balayı için bu ülkeye gelmeyi tercih ettim. Yerinde bir tercihti. O zamanlar bir tarihçi olmaya karar vermiştim. Beni buraya bir konuşma yapmam için kibarca davet ettiğinize göre, bu tercihim de yerindeydi. Buraya yeniden geldiğim için mutluyum.

Tarihçi olmanın kötü bir tarafı vardır. Kimi zaman bilmek istemediğiniz bir şey hakkında çok fazla bilgi sahibi olursunuz. Ülkelerimiz Japonya ve Türkiye, birbirlerine dostlukla bağlıdır. Dostlukların sevgiyle anacağı hatıraları olsun ki dostluklarını zenginleştirsinler.

1985 yılında, İran-İrak Savaşı esnasında, Irak, İran üzerinden uçan her tür uçağa ayırım yapmaksızın ateş açacağını ilan etti. İran'da mukim 215 Japon tahliye edilemiyordu çünkü SDF'nin yurtdışına gönderilmesine izin verilmiyordu. Türk Havayolları onları almak gibi bir riske girdi. Bu çok meşhur bir olaydır. Her Japon buna minnettar olunacağını bilir.

Türkiye'nin o zamanki İran büyükelçisi, bunun Ertuğrul kazasına duyulan minnettarlığın bir simgesi olduğunu belirtmişti. 1890 yılında, Osmanlı Sultanından Japon İmparatoruna bir iyi niyet ifadesi olarak gönderilen Türk savaş gemisi Ertuğrul Firkateyni dönüş yolundaydı. Ne yazık ki, Kii yarımadasının Kumano bölgesinde parçalandı ve karaya sürüklendi. 587 kişi hayatını kaybetti. Orada yaşayan Japonlar, 69 kişiyi kurtarmak ve tedavi etmek için ellerinden geleni yaptı. Bu kazayı her duyuşumda ve Türk dostlarımın minnettarlığını her görüşümde, hafiften de olsa bir suçluluk veya

* Profesör, Tokyo Üniversitesi.

o kadar olmasa bile bir huzursuzluk hissedirim, çünkü Ertuğrul'daki atalarınızın sürüklendiği kıyı aslında bir korsan diyarıydı.

Kumano'daki herhangi birini lekeleme niyetinde değilim. Haritaya bakacak olursanız, Kumano'nun aslında bir dağ bloğu olduğunu kolaylıkla anlarsınız. Tarım olanağının kısıtlı olmasından dolayı para kazanmak için asıl kaynak deniz olmuştur. Dağ bloğu, yalçın nehirlerin pınarıdır. Bu nehirler, gemilerin hızlı bir şekilde denize açılmasına yardım eder. Kumano sahilinde dolaşacak olursanız, üç etkinlik alanı olduğunu görürsünüz: denize akan bir nehir, nehir ile denizin bağlantı noktasında bir kasaba ve açıklarda neler olup bittiğini gözlemek için tepeye yapılmış olan kalenin kalıntıları. Bu, korsanların kalesidir.

Kumano, ortaçağ döneminden önce dahi Şinto dinindeki hac yolcuğunun gözde bir rotası olmuştur. Hacı kabilelerinin karıncalar gibi yollarına devam ettiklerine tanıklık edilmiştir. Çünkü Kumano, meşhur tapınaklarla donatılmıştır ve alışılmadık bir şekilde bu tapınakları kadınların ziyaret etmesine izin verilmiştir. Kimi imparatorlar, saltanatlarının büyük bir kısmını başkent ile Kumano arasına vakfetmiş, imparatoriçeleri politik güçlerinin iyileşmesi için dualar etmiş ve bu konuyu önde gelen Kumano rahipleri ile tartışmışlardır. Dolayısıyla, Kumano tapınakları hem politik hem de finansal açıdan bir merkez haline gelmiştir. Rahipler korsanları mali anlamda desteklemişlerdir. Hatta kimi rahipler korsanların lideri konumuna gelmiştir.

İmparatorun gücünü yeniden kazanma arzusuna rağmen, Samurayların ortaya çıkışına engel olamamışlardır. 12. yüzyılda Genji ve Heishi isimli iki grup Samuray ülke genelinde bir iç savaşa girmişlerdir.

Kumano korsanları arasında, doğu kıyısındaki Shingu grubu ile batı kıyısındaki Tanabe grubu rekabet halindeydi. Shingu, Genji'yi desteklerken, Tanabe, Heishi taraftarıydı. 1185 yılında, Japonya'nın ana adası ile Kyushu arasındaki dar boğazda bulunan Dannoura'da son muharebe gerçekleşti. Tanabe, ihanet ederek Heishi'nin gemilerini batırdı ve içindekileri ölüme terk etti. Genji muharebeyi kazandı, Samurayları birleştirdi ve Shogun hükümetini kurdu. O zamandan itibaren, kısa aralıklar ve baştaki ailelerde gerçekleşen birkaç değişiklik dışında, Shogun hükümeti 1868 yılındaki, yani bundan 150 yıl önceki Meiji Restorasyonuna dek yaklaşık 7 yüzyıl boyunca hüküm sürdü. Hayatlarımızın kritik anlarında, hala zaman zaman bu kritik muharebenin, Dannoura'nın adından söz ederiz. Kumano korsanları bu muharebenin merkez oyuncularındı.

Shogun hükümeti korsanların eylemlerini durduracak denli güçlüydüyse de, ortada bir kural vardı; enkaz halindeki gemi ve bunun yükü, bunları ellerinde tutan kıyının yerlilerine aitti. Bu kural elbette ki modern çağda geçerliliğini kaybetmiştir, fakat okyanustan bizi ziyaret edecek özel bir şeylerin olacağı beklentisi hala bakidir. Japon Halkbilimi çalışmalarının kurucusu Yanagida Kunio der ki: “Her adada, ittifakla kıyıya en azından bir kez gidip bakma isteği, bu hırslı istek, hala devam etmektedir. Bunu bilinçdışı bir gelenek olarak görmeliyiz.”¹ Kunio bunun, Ertuğrul kazasının üzerinden 60 yılı aşkın bir süre geçtikten sonra, ancak 1952 yılında yazmıştır.

Elbette bu, hikayenin ana kısmı değildir. Japonlar, tayfun esnasında Türkleri kurtarmaya gitmişlerdir. Bu cesurca bir harekettir. Kıtık yüzünden fakir olmalarına rağmen o çok değerli yumurta ve tavuklarını yaralı misafirleri için kullanmışlardır. Bu çok cömertçe bir davranıştır. Kumano korsanlarının torunlarının hızla hareket etmelerini tebrik etmekten başka bir şey yapmamam.

1985’teki Türk Hava Yolları’nın hareketinden dolayı gurur duymalısınız. Bununla gurur duyduğunuzda, bize daha önceden borçlu olduğunuzu hissetmemeniz gerekir. Asıl bizler size borçluyuz ve umarım konuşmam minnettarlığımın bir göstergesi yerine geçiyordur.

Ve yine umarım ki, sizlere farkında olmadan Ertuğrul kazasının arka bahçesinden modern çağ öncesine dek olan Japon tarihiyle ilgili genel bir bakış sunabilmişimdir. İmparatorun zayıflaması, Samurayların yükselişi ve dinin aktif rolü. Haydi, Meiji Restorasyonunun başlangıcına ilerleyelim o zaman.

II. Meiji Restorasyonu

Restorasyondan yarım yüzyılı aşkın bir süre öncesinde entelektüeller, gücünün sırrını anlama çabasıyla batı medeniyeti ile ilgili ciddi çalışmalar yapmaya başlamıştı. Aizawa Seishisai (1782-1863), öne çıkan şahsiyetlerdendi. Batı medeniyetinin özünün akılcılık olduğunu anlamıştı. Teknolojide, endüstride ve devlette akılcılığın büyük başarıları karşısında hayrete düşmüştü. Anlayamadığı şey ise, batıların neden bu kadar çaba sarf ettikleriydi. Akılcılığı kurmak için akıldışı bir çabaydı bu. Akılcılığın akıldışı

¹ 『海上の道』（筑摩書房、一九六一年七月一五日）『柳田國男全集』第二一卷（筑摩書房、一九九七年。First appeared in 「海上の道」『心』第五卷第一〇号、一九五二年一〇月一日、第一号、一月一日、

bir dayanağı olmalıydı. Sonra, Hristiyanlığı keşfetti. İsa Mesih'in çarmıha gerildiğini ve dirildiğini iddia eden İncil'i inceledi. İncil'in akıldışı olduğu sonucuna vardı. Fakat böylesi bir akıldışı tutkudan dolayı akılcılığı diğer medeniyetlerin hiçbirinin ulaşamayacağı bir seviyeye getirmişlerdi.

Sorulması gereken soru, Japonya'nın akılcılığı için neyin akıldışı bir dayanak olması gerektiği idi. Şintoizm, gördüğümüz gibi, halihazırda seküler hale getirilmişti. Zamanında, toplumsal düzenin bir aracına indirgenmek üzere, Samuray rejiminden gelen intikam ve baskıyı ve 16. yüzyıl civarındaki sivilleştirme ve apolitikleştirme hedeflerini karşılamıştı. Budizm de aynı yoldan geçmişti. İkisi de Hristiyanlığın rolüne vakıf olacak gibi görünmüyordu. Aizawa'ya göre olası tek aday imparatordu.² Bulduğu çözüme, daha sonradan Meiji Japonya'sının liderleri de katıldı. Bu fikir dizisi olmaksızın Meiji Restorasyonunu anlamamız mümkün değildir.

Shogun yönetimi Batı'nın baskısı altında 1850'lerde ülkeyi dışarıya açmak zorunda kaldığında, imparator buna onay vermekte zorlandı. Shogun yönetimi, imparatorun onayı olmaksızın batı ile Dostluk ve Ticaret Antlaşmalarını imzaladığında, ülke genelinde hızla bir dargın Samuraylar ağı gelişti. Önce yabancıları katletmeye başladılar. Yabancılarla görüşen Shogun hizmetlilerini öldürüyorlardı. Yabancılarla ticari ilişkiye giren tüccarlara suikastta bulunuyorlardı.

İnziva isteklerinin akıldışı olduğunu söylemek işe yaramadı. Tarzları, akıldışı bir öfke, toprakları için duydukları akıldışı bir tutku, imparatorları için hissettikleri akıldışı bir hürmet ve sempatiydi. İnziva terörleri, monarşinin restorasyonu hareketine evrildi. Choshu ve Satsuma gibi güçlü feodal lordları Shogun yönetiminden ayrılmaya zorladılar ve sonunda, Ocak 1868'de Choshu ve Satsuma, imparatorun Shogun rejiminin kaldırılacağını ilan etmesi için imparatorluk sarayında bir hükümet darbesi gerçekleştirdiler.

İmparatoru yeni hükümdar yaptılar. Fakat onun politik lider olmasını beklemiyorlardı. Choshu ve Satsuma'nın samurayları oligarşiyi, han-kliği yönetimini kurmuşlardır. Bununla birlikte, insanları ekonomi ve toplumu örgütlemeye, diğer bir ifade ile sermayelerini endüstriyi zenginleştirme ve geliştirmeye yatırmaya ve evrensel eğitimi, vs. getirmek için ilkokullara bağışta bulunmaya yönlendirmek için bir şeye ihtiyaç duyulduğunun da farkındaydılar.

² 渡辺浩『日本政治思想史一十七～十九世紀』（東京大学出版会、二〇一〇年）.

Bu amaçla yönetim, insanların insan haklarını ve katılımını Parlamento aracılığı ile üstlenmek zorundaydı. Han-kliği yönetimi, 1889 yılında Meiji Anayasasını yürürlüğe soktu ve 1890 yılında Parlamento'yu açtı. Temsilciler Meclisinde, muhalefet partileri ile hükümet arasında şiddetli ihtilaflar baş gösterdi. O sıralar birçok kişi Türkiye'yi sorguluyordu. Türkiye'nin 1876 yılında Anayasayı yürürlüğe koyduğu fakat Rusya ile yapılan zorlu savaş dolayısı ile 1878 yılında bunu askıya aldığı biliniyordu. Japon anayasası da aynı şekilde işlemez ise, batılı güçler meşrutiyetin yalnızca beyazlar tarafından gerçekleştirilebileceğine dair inançlarını güçlendirmiş olacaktı. Han-kliği hükümeti ve muhalefet partileri sonunda bir anlaşmaya vardılar.

Meşrutiyet, insanların mülkleri, ürünleri ve yatırımları konusunda daha güvenli hissetmelerini sağlayacaktı. Fakat batıyı yakalama konusundaki çabalarında insanların akıldışı olmaları gerektiğini anlayan Japon liderler için bu yetersizdi.

1890 Ekiminde, Rejimin Aralık ayındaki kuruluşundan hemen önce, Eğitim ile ilgili İmparatorluk Fermanı yayınlandı; bu ferman, alelade insanlara günlük meşgalelerinde nasıl davranmaları, ders çalışmaları, iş görmeleri, kendilerini işe nasıl vermeleri gerektiğini söylüyordu. Diğer politik fermanlar için geçerli olan anayasal prosedürden farklı olarak, bunu imparator dışında hiçbir bakan imzalamamıştı. Bu, imparatorun politik değil etik bir öğretisiydi. İmparator, modern Japonya'nın ruhani otoritesi halini almıştı.³

1894-95'te Japonya, Sino-Japonya Savaşı'nı kazandı. 1904-05'te Japonya, Rusya-Japonya Savaşı'nı kazandı. Dinî meşrutiyet işe yarıyordu. Japonlar, ikinci savaşın şiddetli olduğunun farkındaydı. Medya, harp meydanından haberler vermekle kalmadı, Rusya'daki iç atmosferi de anlattı. Bu, umudun pamuk ipliği idi. Japon toplumu sağlam bir şekilde dururken, Rusya'da 1905 devrimi gerçekleşti. Kemal Atatürk, Japonya'nın Rusya karşısındaki zaferinden etkilenmişti. Bu, Japonya'nın Batı'ya odaklı rasyonel medeniyetinin dini temeliydi.

³ 三谷太一郎『日本の近代とは何であったか：問題史的考察』（岩波新書、二〇一七年）。

III. Antlaşmanın Revizyonu

Benzer bir paradoksu diplomasi dünyasında da bulabiliriz. Japonya'nın dışarıya açılması ile sonuçlanan Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına geri dönecek olursak; bu antlaşma, Japonya'ya konsolosluk yargı alanları ve akdi tarife sistemi gibi eşit olmayan zeminler dayatan birtakım koşullar içeriyordu.

Çing Hanedanlığı da aynı kabul etmişti. Fakat Çin, bunu birinci ve ikinci Afyon Savaşlarındaki (1840-42, 1856-60) yenilgisinden sonra kabul ettiği için yabancıların ülke içinde seyahat etmesi ve ticaret yapması gibi diğer imtiyazları da kabul etmek zorunda kalmıştı; Japonya savaştan kaçındı ve Çin'in kabul etmek zorunda kaldığı bu koşulları başarıyla geri çevirdi; yabancı mukimler açık limanlarda kaldı.

Bununla birlikte, Shogun yönetimi antlaşmaları mücadele dahi etmeden imzaladığından, daha önceden bahsettiğim içerideki küskünlük derinleşti. Ne zaman ki inziva hareketi antlaşmanın uygulanmasını engelledi veya böyle bir hareketi destekleyen Samuraylar birilerini katletti, Shogun diplomasisi zor bir duruma düştü. Sonuç olarak, Japonya ilave tavizlere boyun eğmek zorunda kaldı. Bu tavizlerden bazıları yeni antlaşmalarla koşula bağlandı. Fakat diğerleri, polis, sıhhiye, karantina, vs. gibi Japon yönetiminin faaliyetleri üzerinde yabancıların müdahalesi gibi yazılı olmayan tavizlerdi.

Dolayısıyla, Çin ile Japonya arasında eşit olmayan antlaşma sistemlerini karşılaştıracak olursak, Çin'in antlaşmalarının yazılı eşitsizlik yığını olduğunu, Japonya'nın antlaşmalarının ise ortalama ölçekte yazılı eşitsizlik ile büyük oranda yazılı olmayan eşitsizliği kapsadığını söyleyebiliriz.

Bu durum, bu eşit olmayan antlaşmaların değiştirilmesi ile ilgili müzakerelerde belirgin ölçüde farklılığa yol açıyordu. Japonya batıyı, antlaşmanın ötesine geçmekle suçlayabilirdi. Sizler bizi uluslararası kanunlar ve antlaşmalara uymaya zorluyorsunuz ve siz bunlara uymuyorsunuz. Eşit olmayan antlaşmalara karşı olan milliyetçi dargınların uluslararası kanunlar çerçevesinde kendilerini ifade etmelerine izin veriliyordu, tıpkı akıldışı hislerin yorulmak bilmez akılcılığın şeklini alması gibi. Bana göre, Japonya'nın batılı uluslararası toplumla uzlaşmasının ve orada durumunu iyileştirmeye başlamasının asıl nedeni budur.⁴

⁴ 五百旗頭薫『条約改正史：法権回復への展望とナショナリズム』（有斐閣、二〇一〇年）。

IV. Sonuç

Ulus devlet kurulduktan ve sağlamlaştırıldıktan sonra, elitler ile elit olmayanlar iki kutba ayrıldı. Önce işler yolunda gidiyordu. Üniversite mezunu elitlerin, hükümetteki ve şirketlerdeki önemli pozisyonlara getirileceği farz ediliyordu. Bu elitler, akılcı davranış ve uluslararası düzende kendilerini tanımlamak üzere eğitilmişlerdi. 1. Dünya Savaşı döneminde ve daha sonrasında, parti kabinesinin ve işbirlikçi diplomasinin gerçekleştirilmesini desteklediler. Fakat ekonominin 1930larda Büyük Depresyon ile darbe alması ve Japon ordusunun uluslararası tansiyonu yükseltmek üzere Çin'in kuzeydoğusundaki Mançurya'yı kanunsuz olarak işgal etmesiyle, elitler kendilerini, elit olmayanların akıldışı bir milliyetçiliği savunduğu bir durumda buldular. 1930ların gelişi böyle oldu; parti politikaları hafife alındığında, ordu kendisine verilen yetkiyi aştı ve Japon İmparatorluğu 1945'teki Asya Pasifik Savaşındaki yenilgi ile çökene dek ihtilaflar ve savaşlar tekrar etti.

Meiji dönemi, ulus devlet oluşumunu, akılcılığın akıldışılıkla, enternasyonalizmin milliyetçilikle harmanlandığı bir paradokslar serisiyle gerçekleştirdi. İşin garip tarafı, yeni sosyal düzen güçlendiğinde elitler ile elit olmayanlar arasındaki ikilik ortaya çıktı. Paradokslar serisi, elitlerin akılcı enternasyonalizm ile elit olmayanların akıldışı milliyetçiliği arasındaki ikiliğe bölündü. Japon İmparatorluğu da parçalara ayrılıyordu.

Paradoksun yönetilmesi güçtür. Japonya için de başlangıçtan itibaren güçtü. Durumun ilk başlarda yanlış olduğunu düşünmüyorum. Güçlük her yerdedi, çünkü modernleşmenin kendisi bir paradokstur. Bizi, ulus devletin evrensel modelini kabul etmeye zorlar. Model daha sonra bizi birey olmaya, ulusu kendi içimizde bulmaya ve kendimizle gurur duymamızı ve bir kimlik oluşturmamızı sağlamaya zorlar.

Hangi ülke olursa olsun, modernleşmenin bu paradoksu ile mücadele etmek zorundadır. Hangi ülke olursa olsun, bunu yönetmek için daha ufak paradokslara bölmek zorundadır. Japonya'nın da yapmaya çalıştığı şey buydu.

Bunu ne şekilde başarabileceğimiz duruma ve içeriğe bağlıdır. Fakat şimdi bunu becerebilmek için gerekli sosyal kabiliyetin temelini tartışabiliriz. Bir paradoksu yaşamak için, ikili bir bilinç geliştirmeliyiz: bir yanda geleneksel duyarlılığımızı sahiplenmek, diğer yanda küresel standarda uyum sağlamak için tarafsızlığımızı gözlemlemek. Bu yalnızca elitlerle sınırlanmamalıdır. Evrensel eğitim, bu anlamda evrensel olmalıdır.

Bugün Japonya’da, kimi işaretler bunun tersini söyler. Ekonomik eşitsizlik günbegün yayılmaktadır. Eğitimin para gerektirmesinden dolayı, bu durum eğitimin de eşitsizliğini beraberinde getirir; iyi eğitim almış çocuklar iyi eğitim almış zengin anne babalardan, düşük eğitim almış çocuklar düşük eğitim almış fakir anne babalardan gelir. Tekrar etmeden önce tarihten öğrenmemiz gereken çok şey var.

Ben, yurtdışından gelmiş alçakgönüllü bir tarihçiyim. Sizlere öğretecek hiçbir şeyim yok. Japonya ve Türkiye birbirlerinden farklı ülkeler. Japonya’nın Türkiye’ye satacak hiçbir şeyi yok. Fakat Japon tarihi ile ilgili anlattığım kısa hikaye sizin de yaşadığınız kimi zorluk veya başarılarla ortaklık ettiyse veya size referans niteliğinde olduysa, bundan büyük gurur duyarım.

Teşekkür ederim.

MEIJI MODERNLEŞMESİNİN OSMANLI DÖNEMİ TÜRK AYDINLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE

A. Merthan DÜNDAR*

GİRİŞ

İmparator Meiji'nin uygulamaya koyduğu reformlarla güçlü ve zengin bir ülke haline gelen Japonya'nın, sistemli bir şekilde kalkınması ve askerî bir güç olarak dünyada söz sahibi olmaya başlaması, Asyalı halklarda olduğu gibi Batı'da da şaşkınlık ve ilgi yaratmıştır. Japonya'nın bölgesindeki büyük güçlerden Çin ve Rusya'yı savaşıarak yenmesi (1894-1895 Çin-Japon Savaşı, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı), özellikle İslam Dünyasını etkilemiştir.¹ Japonya'nın ekonomik ve askerî açılarından kısa sürede güçlenmesinin yankıları, Osmanlı dönemi Türk aydınlarına da ulaşmış ve Japonya bir model olarak görülmeye başlanmıştır. Bu makalede kısaca, Meiji Dönemi'nde (1868-1912) yüzünü Batı'ya dönerek, içine kapalı bir ada ülkesinden, ekonomik, sosyal, askerî, siyasi bakımlardan güçlü bir dünya devleti haline gelen Japonya'nın, Osmanlı Dönemi Türk aydınları, devlet adamları ve kanaat önderlerini nasıl etkilediğini incelemeye çalışacağız.² Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu *Mustafa Kemal Atatürk*, fikir adamı ve siyasetçi *Ziya Gökalp*, *Yusuf Akçura*, eğitimci ve siyasetçi *Mustafa Satı Bey*³,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve Asya-Pasifik Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kurucu Müdürü.

¹ Japon modernleşmesinin Osmanlı İmparatorluğuna etki ve yansımaları için bkz.: Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2012.

² Bu çalışma daha önce Japonca ve İngilizce olarak iki dilde yayımlanmış olan, A. Merthan Dündar, "明治の近代化がトルコ知識人に与えた影響について", An Essay on the Effects of the Meiji Modernisation upon Turkish Intellectuals, *KAMIZONO Journal of Meiji Jingu Intercultural Research Institute*, No 14, Tokyo 2015, s. 1-17 (Japonca) ve 137-149 (İngilizce), künyeli makalenin gözden geçirilerek Türkçe olarak yayına hazırlanmış halidir.

³ Mustafa Satı Bey (Mustafa Satı-el Husri) (1880-1939).Osmanlı eğitimci, teorisyen ve siyasetçi.

gazeteci yazar *Samizade Süreyya*⁴, *Samipaşazade Sezai*⁵, İslamcı aktivist, fikir adamı *Abdürreşit İbrahim*⁶, asker, devlet adamı ve entelektüel Orgeneral *Perteve Demirhan*⁷, gibi isimlerin Japonya hakkında yazdıkları irdelenecek ve bu şahsiyetlerin bu ülke hakkındaki görüşleri aktarılmaya çalışılacaktır.⁸ Bunu yaparken kronolojik ya da alfabetik bir sıra takip edilmemiş olup Modernist, İslamcı ve Asker Kökenli Osmanlı Aydınları başlıkları altında inceleme yapılmıştır. Atatürk'ün Japonya ile olan ilişkisi hakkında "Atatürk ve Japonya" başlıklı yayımlanmış bir makalemizde çok kapsamlı malumat verdiğimizden, burada sadece Anıtkabir'de bulunan bir kitap üzerinde yaptığımız inceleme hakkında bilgi aktaracağız.⁹

ATATÜRK ve JAPONYA

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün, bir subay olarak Japonya'nın Meiji Dönemi'ndeki askerî gelişim ve başarılarını yakından takip ettiğini söylemek mümkündür.¹⁰ Özellikle, Rus-Japon Savaşı'nın çağdaşı pek çok aydın gibi gençlik çağlarında Atatürk'ü de etkilediği anlaşılıyor. Ancak, özellikle bilimsel

⁴ Ebü's-Süreyya Sâmî [Berkem] (1869-1968). Gazeteci, yazar.

⁵ Samipaşazade Sezai (1859-1936). Diplomat, gazeteci, realist öykü ve romancı.

⁶ Abdürreşit İbrahim Efendi (1857-1944). İslamcı fikir adamı, yazar, siyasetçi. Mezarı Tokyo'dadır.

⁷ Said Perteve Demirhan. (1871-1964) Asker, siyasetçi ve yazar.

⁸ Japonya ile ilgili tüm kitap ve dergiler bu makaleye alınmamıştır. Özellikle Japonya'yı konu edinmiş olan Arap harfli Türkçe kitaplar hakkında daha önce yazmış olduğumuz makale görülmelidir. A. Merthan Dünder, "Japan in the Turkish Press: An Essay on Books Written about Japan in Ottoman Script during the 19th and 20th Centuries," *Asian Research Trends New Series*, No. 7 (2012), The Toyo Bunko, Tokyo. Ayrıca, Worringer de Osmanlı gazetelerinden yaptığı Japonya ile ilgili alıntılarının bir kısmını yayımlamıştır. Renée Worringer, *Ottomans Imagining Japan: East, Middle East, And Non-Western Modernity At The Turn Of The Twentieth Century*, Palgrave Macmillan Transnational History Series, New York 2014, pp. 121-217.

⁹ A. Merthan Dünder, " Atatürk ve Japonya", *Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu (16 -17 Eylül 2015 İstanbul) Kitabı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınevi İstanbul 2016, s. 52-59.

¹⁰ Meiji döneminden önce bir başka deyişle henüz Türk-Japon ilişkileri başlamadığı zamanda da Osmanlı topraklarında Türkler tarafından yayımlanan ikinci gazete olan *Tasvir-i Efkâr*'da, Japonya hakkında haberler yayımlanmıştır. 1862-1869 yılları arasındaki yayın hayatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir ilişkisi olmayan Japonya hakkında onlarca haber yayımlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1862'de sekiz, 1863'de on, 1864'de sekiz, 1865'de dokuz, 1868'de beş ve 1869'da iki haber gazetede yer almıştır (Hayta, 2002: 776-779). Ertuğrul Faciası'nın ardından Osmanlı basınında Japonya ile ilgili haberler artmaya başlamıştır.

olmayan popüler bazı makalelerde anlatıldığı gibi Atatürk'ün Meiji reformlarından çok etkilendiği ve Türkiye Cumhuriyetini kurarken hayata geçirdiği devrim niteliğindeki uygulamaları, Japonya'dan esinlenerek yaptığını ispat edecek ya da hissettirecek hiçbir kanıt yoktur. Atatürk'ün vefatından sonra defnedildiği Anıtkabir'deki Sanat Galerisi'nde Atatürk'ün altını çizerek okuduğu 3997 kitap bulunmaktadır.¹¹ Bu kitaplar, genç bir subayken okumaya başladığı ve hayatının son dönemlerine kadar okuduğu, not aldığı, altını çizdiği veya şerhler düştüğü kitaplardır. İşte bu 3997 kitap içinden sadece bir tanesi, 1920 yılında basılmış olan *Le Japon et la Paix Mondiale* adlı kitap, doğrudan Japonya'yı konu edinmiştir.¹² Bu kitabın içinde Atatürk'ün önemli gördüğü ve altını çizdiği yaklaşık 34 sayfa vardır. İlk olarak 8. sayfada iki paragrafın altını çizmiştir. Bu kısım özetle, Rusya'nın Almanya'nın desteğiyle Mançurya bölgesini ele geçirmesini ve bunun sonucunda Japonya ile Rusya'nın 1904-1905'de savaşa girdiğini anlatmaktadır. Altı çizilen 17. sayfada da Rus-Japon Savaşı'ndaki deniz savaşlarıyla ilgili kısmın altı çizilmiştir. Sayfa 21'de ise 1918'deki Japon iç siyasetiyle ilgili olan paragraf işaretlenmiştir. Sayfa 24'de, iki uzun paragraf işaretlenmiş olup özellikle, Japonya'nın dış politikada takip ettiği yol ve yaptığı anlaşmalarla ilgili kısım, Atatürk'ün dikkatini çekmiş görünüyor. Takip eden 25. sayfada ise Atatürk, Mikado'nun yani Japon İmparatoru'nun dış siyasete hiçbir şekilde müdahale etmediğinin yazıldığı satırların altını çizmiştir. Sayfa 26'da, Japonya'daki liberallerle mutlak güç teorisini destekleyen siyasetçilerin arasındaki farkın anlatıldığı satırlar işaretlenmiştir. Bir sonraki, yani 27. sayfada ise Shogun ile Mikado arasındaki güç dengesinin aktarıldığı kısmın, hem altı çizilmiş hem de yan taraftan işaretlenmiştir. Atatürk'ün kendi el yazısıyla yaptığı matematik hesabının da yer aldığı 28. sayfada, Shogun Tokugawa Yoshinobu istifa ederek yetkilerini Mikado'ya devrettiği ve Japon İmparatoru'nun 1868'de tüm derebeylerin

¹¹ <https://www.anitkabir.com.tr/Magaza/Urun/152/ataturkun-okudugu-kitaplar-24-cilt> (Erişim tarihi: 15. 05. 2015)

¹² *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Anıtkabir Derneği Yayınları, Cilt 14, Ankara 2001. pp. 49-83. Kiyoshi Karl Kawakami, *Le Japon et la Paix Mondiale*, Paris 1919. Bu kitap, Kiyoshi Kawakami (1875-1949) tarafından ilk olarak 1919'da *Japan and World Peace* başlığıyla İngilizce olarak yayımlanmıştır. Yazarla ilgi olarak, Seok-Won Lee'nin, 2017 yılında "Japanese Studies Dergisi'nde" yayımlanan *Kiyoshi Karl Kawakami and Japanese America between the Two World Wars* adlı makalesi içerdiği bilgiler bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Bkz.; <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10371397.2017.1374817?needAccess=true> (Erişim tarihi: 04. 12. 2018)

(daimyo) önünde beş maddelik bir yemin okumasıyla¹³ (五箇条の御誓文, *Gokajō no Goseimon*) anayasaya dayanan bir hükümet sisteminin ilan edildiği anlatılmaktadır. Atatürk bu sayfada kendi el yazısıyla bir matematik işlemi yapmış 1928'den 1866'yı çıkararak 62 rakamına ulaşmıştır.¹⁴ Bu çıkarma hesabını yapmasının sebebi bize göre 1924 yılında ilan edilen Teşkilât-ı Esâsiyye Kanûnu'nun bazı maddelerinin 1928'de değiştirilmesi ile ilgilidir. 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 sayılı Kanunla, Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nun 2. maddesi değiştirilmiş ve Türkiye Laik bir ülke olarak ilan edilmiştir. Atatürk, Japonya'nın ilk anayasası olarak kabul edilebileceğimiz Gokajō no Goseimon ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk laik anayasası arasındaki yıl farkını hesaplamış gözüküyor.

Atatürk, 30. ve 31 sayfalarda *Montesquieu, Rousseau, Bentham, Mill, Robespierre, Mirabeau, Washington* ve *Lincoln* gibi filozof, devlet adamı ya da siyasi akım teorisyenlerinin isim ve fikirlerinin genç Japon liberaller arasında nasıl bayraklaştığını anlatan satırların altını çizmiştir. 32. sayfada ise başbakan Ito Hirobumi'nin yaptığı "Japonya Anayasası Üzerine Yorumlar" kısmını işaretlemiştir. 35 ve 36. sayfalarda ise Japon ve İngiliz monarşisinin yönetim farklılıklarını açıklayan 5-6 satırın altı çizilmiştir. Atatürk, sayfa 38, 39, 40 ve 41 sayfaları özellikle de 38. sayfayı satır satır işaretleyerek dikkatlice okumuştur. Bu sayfalarda Japonya'nın demokratikleşme yolunda yapması gerekenlerin sıralandığı, seçim ve oy verme hakkı tanınan nüfusun azlığı ile ilgili satırlardır. Ayrıca, Japonya'daki Sosyalist hareketler ve Sosyal Demokrat Parti'nin programı ile sol yayınların içerikleri ile ilgili kısımlar da işaretlenmiştir. Sayfa 44'de işaretlenen yerler ise Japonya'nın Batılı kıyafetlerle Batı kültürünü nasıl kabullendiğini anlatan satırlardır. Sayfa 45, 70, 83, 89, 118, 119, 136 ve 137'de ise Çin, Bolşevik Rusya ve Japonya'nın nüfusu ile ilgili kısımlar işaretlenmiştir. Sayfa 182 ve 183'de Türkiye'den de bahsedildiği için Atatürk bu sayfaları paragraf paragraf çizerek okumuş. Son olarak 185, 208 ve 209'uncu sayfalar da Atatürk tarafından çizilerek okunmuştur.

¹³ <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html> (Erişim tarihi: 15. 05. 2015).

¹⁴ Atatürk, bu hesabı yaparken bir hata yapmışa benziyor. Yeminin edildiği tarih olan 1868 yerine 1866 yazmıştır. <https://yeniayanayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx>, <https://yeniayanayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-1/1924-1.pdf> (Erişim Tarihi 13.05.2015).

Atatürk, şüphesiz Japonya hakkında sadece bir kitap okumamıştır. Zira, söylev ve demeçlerinde¹⁵, daha sonra yayımlanmış olan not defterinde¹⁶ ve şahsen kaleme aldığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*¹⁷ adlı kitabında Japonya'dan, daha doğrusu Rus-Japon Savaşı'ndaki Japon askerî taktik ve başarısından sıklıkla bahsetmektedir. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla Atatürk, imparator Meiji'den çok Meiji dönemi Japon askerî başarılarından etkilenmiş ve bu konularla ilgili kitaplar okumuştur. Bu noktada belirtmek gerekirse, Atatürk'ün Yamada Torajiro'dan Japonca öğrendiği, Tokyo Camii'ni kurduğu şeklindeki söylenceler de eldeki belgelere göre doğru değildir.¹⁸

MODERNİST OSMANLI AYDINLARI ve JAPONYA

Meiji Japonya'sından etkilendiğini düşündüğümüz ve Türkiye Cumhuriyeti'nin millî, kültürel temellerini atan en önemli düşünür ve siyasetçilerden biri de *Ziya Gökalp*'tir. Onun en önemli eserlerinden biri şüphesiz, Türkçülüğün manifestosu niteliğindeki *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabıdır. Değişik zamanlarda yayımladığı makalelerini de içeren bu kitap içinde Gökalp, Japonya'ya atıflar da bulunmuştur. Daha önce *Garp Meselesi* adlı makalesinde Japonya'ya değinen Gökalp, özetle Batılı büyük devletlerin, sömürgeleştirmek için Hıristiyan olmadığı halde medeni bir hayat yaşayan ülkeleri hedef aldığını ancak, bu ülkelerden Çin ve Japonya'nın silahla kendilerini savundukları için İslam ülkelerinin, sömürgecilerin hedefi haline geldiğini yazmıştır (Filiz 2009: 76). Bu görüş, özellikle de Çin için çok doğru olmasa da Gökalp'ın algısını göstermesi bakımından ilginçtir. Türkçülüğün Esasları adlı kitabının içinde yer alan *Garba Doğru* başlıklı bölümde, yeni Türkiye'nin batı kültürüne geçmesini savunurken, Meiji Japonyasını şöyle örnek gösteriyor: "...Bundan başka, bir millet gelişmesinin yüksek basamaklarına çıktıkça, medeniyetini de değiştirmek zorunda kalır. Mesela, Japonlar, son asırda Uzak Doğu medeniyetini terk ederek batı medeniyetine girdiler..." (Gökalp 2007: 204). Gökalp, iddiasını güçlendirmek için ilerleyen sayfalarda daha açık bir şekilde Japonya örneğine başvurmuştur:

¹⁵ Detaylı Bilgi için bkz.: Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

¹⁶ Ali Mithat İnan, *Atatürk'ün Not Defteri*, Gündoğan Yayınları Ankara 1998.

¹⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, İşbankası Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁸ Bu konuyla ilgili yaptığımız çalışmanın künyesi, 8. dipnotta sunulmuştur.

"...Kapitülasyonlarla siyasi müdahalelere mahkum edilmek istenilen bir millet, Avrupa medeniyetinin dışında olduğu düşünülen bir millet demektir. Japonlar, Avrupalı bir millet sayıldıkları halde biz hala Asyalı bir millet olarak kabul edilmekteyiz. Bunun sebebi de Avrupa medeniyetine tam bir şekilde girmeyişimizden başka ne olabilir? Japonlar dinlerini ve milliyetlerini koruyarak Batı medeniyetine girdiler, bu sayede her konuda Avrupa'ya yetiştiler. Japonlar böyle yapmakla dinlerinden, millî kültürlerinden hiçbir şey kaybettiler mi? Asla! O halde, biz niçin tereddüt ediyoruz?..." (Gökâl 2007: 209).

Gökâl, Japonya'yı kalkınmada hedef olarak da göstermektedir: "... Medeniyetçe çok çalışmalyız ki ilerleyelim, hatta Japonlara yetişebilelim..." (Gökâl 2007: 690).

Ziya Gökâl gibi Türk milliyetçiliğinin en önemli ideologlarından *Yusuf Akçura* da Türkiye Cumhuriyetinin 1923'de kurulmasından sonra Atatürk ve ekibi tarafından hayata geçirilen Batılılaşma uygulamalarını savunurken, Meiji döneminde modernleşmiş olan Japonya'ya atıflar yapmaktadır: "... *Uzak Doğu ve Doğu medeniyetlerine mensup milletler, çağdaş devlet halinde oluşup şekillenebilmek için Batı, yani Avrupa medeniyetine girmek mecburiyetinde kaldılar. Japonya, azim ve cesaretle, sürat ve şiddetle Batı medeniyetine atlayarak çağdaş bir devlet tesis edebilmiş gibidir...*" (Akçura 2012: 17). Türkiye'deki değişiklikleri de Japonya'yı örnek göstererek olumlamaya çalışmaktadır. "... *Efendiler, çağdaş devlet Avrupa'nın ürünü olduğu için, çağdaş devlet kurmak isteyen Türkler, tıpkı Japonlar gibi, eskiden dahil oldukları medeniyetten Avrupa medeniyetine atlamak mecburiyetinde kaldılar ve bugün bu mecburiyetten doğan meseleleri kuvvetli bir azim, büyük bir kahramanlıkla halle çalışıyorlar...*" (Akçura 2012: 17).

Osmanlı Döneminin en önemli entelektüellerinden biri de eğitimci, teorisyen ve siyasetçi *Mustafa Satı Bey* ya da Arap Dünyası'nda bilinen adıyla, *Mustafa Satı-el Husri*'dir. Özellikle Batı tarzı eğitimin Türkiye'ye yerleşmesi konusunda son dönem Osmanlı Devletinde önemli çalışmalar yapmış olan Satı Bey, Japonya'ya özel bir ilgi duymuştur. *Faik Sabri* ile birlikte yayımladıkları *Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar* (ve kendi kaleme aldığı ayrıca konferans olarak da halk ile paylaştığı *Japonya ve Japonyalılar: Japonların Seciyeleri, Süret-i Terakkileri*) adlı eserleri, onun bir aydın olarak Japonya'yı ne kadar yakından takip ettiğini göstermesi

bakımından önemlidir. Satı Bey, eğitimci kimliği ile Batı Eğitim Sisteminin Osmanlı topraklarında uygulanması gerektiğini şiddetle savunmuş ve Japonya'yı model olarak sunmuştur. *Vatan Fikri ve Vatan Sevgisi* başlıklı konferansında uzun uzun Japonların vatanlarına ne kadar bağlı olduklarını anlatmış ve Japonların ülkelerine bağlılıklarının Avrupalılardan daha farklı olduğunu altını çizmiştir. Ona göre, vatanseverliğin temeli, Japonya'da halk için aile bireylerine saygı ve sevgi ve özellikle yarı kutsal olan taht ve hanedana karşı bağlılık ve sadakattir (Satı 2002: 64, 65)¹⁹. Satı Bey, elitlerin vatan sevgisini ise şöyle anlatıyor: "...*Fakat üst tabakada ise vatanseverlik ise şuurlu ve düşünceye dayalıdır. Japonya'da Doğu'nun her tarafını, bütün Asya'yı vatan, bütün Asyalıları, bütün sarıları vatandaş sayanlar, Asya'nın ve sarıların beyazların boyunduruğundan kurtarılmasını vatanseverliğin gereklerinden sayanlar çoktur...*" (Satı 2002: 65).

Satı Bey, 1913 yılında yayımlanmış da olan *Japonya ve Japonlar* başlıklı konferansında, dünya tarihinde bir ilki başarmış millet olarak Japonları göstermektedir. O, özetle Japonya hakkında şunları söyler:

"...Ortaçağın sona ermesinden bu yana geçen asırların tarihi, hemen hep Avrupa devlet ve milletlerinin maddi ve manevi başarı zaferleriyle dolmuş gibidir. Bu yüzyıllar süresince kuvvet ve medeniyet, sanat ve ticaret, nüfuz ve hakimiyet hep Avrupalıların elinde bulunmuştur. Avrupalı ailesi dışında kalan eski millet ve devletler, Avrupalılarla temas ve çatışmaya girdikçe zayıflamış, küçülmüş, ezilmiştir. Bu genel yasaya bir istisna oluşturmak şerefi şimdiye kadar yalnız bir millete nasip olmuştur. Bu devlet Japonya'dır..." (Satı 2002: 77, 78).

Satı Bey, Meiji dönemiyle beraber Batı'nın eğitim, teknoloji ve yaşam tarzını kopyalan Japonya'nın kaydettiği ilerlemeyi de şu sözlerle övmektedir:

"... Japonlar kuvvet ve medeniyetlerini çok kısa sürede hiçbir millette görülmeyen bir hızda kazanmışlardır. Bundan yarım asır kadar önce dünyadan habersiz, son çağın keşiflerinden, başarılarından, devrimlerinden habersiz tamamen ortaçağda yaşarken otuz yıl içersisinde medeniyetin bütün etkilerini almışlar ve çeyrek asır süresince tam anlamıyla medeni ve çağdaş bir millet haline gelmiş, güçlü ve büyük devlet meydana getirmişlerdir. Şimdi dünyanın her tarafında Japonlar hızlı bir şekilde yükselmenin harika

¹⁹ Satı Bey'in makaleleri, M. Satı Bey, *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Editörler: Osman Kafadar & Faruk Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002 Ankara, künyeli çalışmadan alınmıştır.

bir örneği olarak kabul edilir. Bizim gibi ilerleme yolunda çok geri kalmış olan, artık büyük bir hızla ilerlemek zorunda olan milletler için, Japonlar önemle incelenmesi gereken örneklerdendir..." (Satı 2002: 77, 78).

Satı Bey, bu konferansında Japonya'nın coğrafyası, iklimi ve yakın tarihi özellikle de İmparator Meiji'nin tahta çıkışını anlattıktan sonra, "...*işte hayat ve kurtuluşumuzun tek çaresi...*" uyarısıyla sonlandırdığı konuşmasını şöyle özetliyor: "... *Şimdiden sonra gerçekten ilerleme için nasıl bir yöntem izlememiz gerektiğini bize Japon yükseliş tarihi büyük bir açıklıkla gösteriyor. Avrupa medeniyetini kabul etmek ve yaşamak, uygarlık ve bilgiye ait icraat ve ıslahat önem vermek, bu konuda fikrî bir takip ve faaliyet göstermek. Japon yükseliş tarihinin bize vereceği fikirlerin en önemlisi işte bu olmalıdır...*" (Satı 2002: 97).

I. Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'den kopmuş olan Suriye'ye giden Satı Bey, Arap milliyetçiliğinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Irak, Suriye ve Mısır'da eğitim alanında önemli hizmetler verdiği göz önüne alındığında, Japon modelini Osmanlı İmparatorluğundan kopan, yeni Arap Devletlerinde de tanıttığını düşünmek mümkündür.

Osmanlı aydınları arasında yazar, gazeteci ve edebiyatçı kimliği ile öne çıkan *Samizade Süreyya* da, yazdığı Japonya konulu kitaplarla Osmanlı kamuoyunda olumlu bir Japon / Japonya'ya imajı doğmasına neden olan şahıslardandır. Onu özellikli kılan konu ise, yazılarını alıntılama ya da tercüme yoluyla değil, doğrudan 1914'de Japonya'ya yaptığı seyahat ve yolculuğu boyunca bizzat kendisinin yaptığı araştırmalara göre kaleme almış olmasıdır. 1917 yılında *Day Nippon / Büyük Japonya* ²⁰ adıyla bastırıldığı kitabı, Abdürreşit İbrahim'den sonra Osmanlı Dünyası'na, Japonya'yı doğrudan gözlemlerle anlatan en önemli eserlerden biridir. Bu eseri oldukça uzun süren bir araştırma ve incelemenin sonucunda yazdığını belirten Süreyya, Japonların takdir ve araştırılmaya laik bir millet olduğunun altını çizdikten sonra, "...*Japonları okuyalım ve ölüme mahkum bir millet nasıl kurtulmuş, nasıl yükselirmiş öğrenelim...*" diyerek kitabının önemini açıklamıştır (Süreyya, 2001: 21). Seyahat notlarının bir kısmını ve Japonya hakkındaki görüşlerini *Utarid*, *Resimli Kitab*, *Edebiyyat-ı Umumiyye Mecmuası*, *İctihad* gibi dergilerle, *Sabah Gazetesi*'nde yayımlayan Süreyya,

²⁰ Samizade Süreyya, *Day Nippon Büyük Japonya*, Cemiyet Kütüphanesi, Matbaa-i Orhaniye, Konstatiniyye 1917. Yeni Baskısı: *Büyük Japonya*, Edit. Ali Ergun Çınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

Meiji Dönemi'ndeki modernleşme hareketleri sonucunda Batılı ülkeler seviyesine yükselen Japonya'yı, Osmanlı İmparatorluğu için bir örnek olarak kamuoyuna sunmuştur.

Day Nippon adlı eserinde, öncelikle Japonya hakkında genel bilgi veren yazar, ülkenin idari yapısı, nüfusu, coğrafyası, hastalıklar ve kara ve deniz hayvanları konularını anlattıktan sonra Japon tarihi hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler aktarmıştır. Daha sonra Japonya'nın neden ve nasıl kalkındığını, İmparator Meiji'ye övgüler düzerek anlatmıştır: "... Japonya ile oldukça uğraşım. Hatta, çocukluğumdan beri bunlara aşığım, ölürken dirilmeleri hoşuma gider, gıpta ederim. İşte Mutsuhito'yu görüyoruz, azmiyle, zekasıyla, yenilikçiliği ile ne büyük başarılar, ne şanlı galibiyetler kazandırdı..." (Süreyya, 2001: 51). Budizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm hakkında bilgiler verdikten sonra yazar, kendi seyahatindeki izlenimlerini aktarmıştır. Kitabının sonunda Japon evlerini, içindeki eşyaları, giydikleri giysileri anlatmış aynı zamanda Japonların yemek alışkanlıklarından bahsetmiştir.

Samizade Süreyya, 1912'de *Resimli Kitab* adlı dergide, İmparator Meiji'nin vefatı sebebiyle, henüz Japonya'ya gitmeden önce, Japon İmparatoru'nun başarılarını ve zekasını öven bir makale kaleme alarak onun ölümünün sadece Japonya için değil, tüm dünya için büyük bir kayıp olduğunu yazmıştır:

"...Hüsn-i niyyet perverde eden hükümdârların, bu, târihin sîne-i ihtirâmında ebediyyen muhâfaza-i nâm u şân edecek büyük hükümdârların en bahtiyârı şübhesiz geçende vefât eden Japonların muhlis ve müncî-i a'zâmı Mutsuhito'dur. O, ne şanlı mazhariyettir ki vefâtına yalnız mensup olduğu kavim değil belki bütün beşeriyet eşkrîz olmuş, bi'l-cümle milel-i mütemeddidine bu ziyâ'a acımış ve ağlamıştır..." (Süreyya, 2001: 51).

Gazeteci, yazar, siyasetçi ve fikir adamı *Celal Nuri Bey*²¹ de sahibi olduğu *İleri Gazetesinde* 1922 yılında yazdığı *Milletin Tecdidi* başlıklı makalesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulacak yeni Cumhuriyetin yurttaşlarına şu öneride bulunuyor: "...Büyük Petro Rusya'sı, Mutsuhito Japonya'sı geçmişe veda ederken, nasıl olduğu gibi Avrupa'nın yöntemlerini kabul etmişse biz de, onları aynen almalıyız..." (Nuri 1992: 53).²²

²¹ Celal Nuri [İleri], (1881-1938) Gazeteci, yazar, siyasetçi, fikir adamı.

²² *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Edit.: Mehmet Kaplan & others, Cilt 1, Ankara 1992.

Sami Paşazade Sezai de Japonya hakkında en çok yazı yazan Osmanlı aydınlarından biridir. İmparator Meiji ile aynı dönemin insanı olan Sezai, bir dönem başyazarlığını da yaptığı Şûrâ-yı Ümmet Dergisi'nde Japonya hakkında makaleler kaleme almıştır. Bu dergide ilk olarak, 19 Ocak 1904'de Aksa-yı Şark başlıklı bir yazı yazan Sezai, 35 yıl içinde kuvvetlenen Japonya'nın, Rusya gibi büyük bir devî, Uzak Doğu'da sıkıştırdığını ve tehdit ettiğini söyleyerek bu durumu, 1868 yılından itibaren Japonya'nın, İmparator Mutsuhito sayesinde Avrupalı devletlerin seviyesine çıkmasına bağlamıştır (Sezai 2003: 99)²³. Japonya'nın, Rusya'nın karşısına dikilme cesaretini nerden bulduğu sorusunu, Japonların ülkelerini nasıl geliştirdiklerini anlatarak izah etmeye çalışmıştır: "...[Japonlar] otuz beş sene içinden yoktan var oldular, büyük köprüler kurdular, trenleri kendileri inşa ettiler, eğitilmiş ve düzenli ordular kurdular. Namus ve milliyetlerine rastgele saldırmak isteyenlere cevap verebilmek için son model toplarla silahlandırılmış donanmalar kurdular. Bu sayede bugün Uzak Doğu'da Rusya'ya tehdit edip, batıda ise İngiltere ile ittifak kuruyorlar..." (Sezai 2003: 100, 101) Sezai, Osmanlı Devleti'nin başında padişahı II. Abdülhamid yerine, Japon İmparatoru'nun (yani İmparator Meiji'nin) olması durumunda Rusya'nın saldırılarına karşı konabileceğini söylemekten çekinmemiştir (Sezai 2003: 100, 101).

Sezai, yaklaşık bir ay kadar sonra kaleme aldığı, *Savaş: Rusya-Japonya* başlıklı bir yazı ile Tsushima Savaşı'nda Rus Donanmasını yenmiş olan Japonya'yı övmüştür.²⁴ Yazar, Rusya'nın yenilgisinin aslında Osmanlı Türklerine de yaradığını ancak, Sultan II. Abdülhamid'in bundan yararlanmak için hiçbir şey yapmadığını anlatmıştır (Sezai 2003: 108-112). *Matbuat*²⁵ başlıklı bir diğer makalesinde de Sezai, Arapların Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'yı desteklemelerini eleştirdikten sonra Türklerle Müslümanların 150 yıldır süren Rus saldırılarına karşı hayatlarını koruyabilmek için Japonya'nın galibiyetini desteklemeğe mecbur olduklarını yazmıştır (Sezai 2003: 121-127). Yazar, *Muharebe ve İhtilal*²⁶ başlıklı bir diğer makalesinin sonunda, Japonya'nın Rusya'ya karşı kazandığı zaferi

²³ Şûrâ-yı Ümmet, no: 46, 02. 02. 1904. Şûrâ-yı Ümmet dergilerinin atıf yaptığımız sayılarının bibliyografik bilgileri yanda künyesi verilen kitaptan alınmıştır. Zeynep Kerman, *Sami Paşazade Sezai Bütün Eserleri*, Vol. I-II-III, TDK Yayınları, Ankara 2003.

²⁴ Şûrâ-yı Ümmet, no: 48, 03. 03. 1904.

²⁵ Şûrâ-yı Ümmet, no: 53, 17. 05. 1904.

²⁶ Şûrâ-yı Ümmet, no: 72, 06. 04. 1905

övdükten sonra Osmanlı yönetimini "...İbret alalım. Japonyalılar, bugün İngilizler, Almanlar, Fransızlar derecesinde bir millet oldu..." sözleriyle uyararak Japonya'yı bir örnek olarak sunmuştur (Sezai 2003: 190). *Amiral Togo*²⁷ başlıklı diğer makalesinde ise ünlü Japon amiral *Tōgō Heihachirō*'nun, Rus-Japon Savaşı'ndaki başarılarını anlatmış ve onun İmparator Meiji karşısındaki mütevazı duruşunu kamuoyuna anlatmıştır (Sezai 2003: 220). *Kim Hükümet Ediyor?*²⁸ başlıklı yazısında ise Osmanlı İmparatorunu eleştirirken konuyu Japonlara getirerek "...Japonyalılar Mançuri'deki başarılarıyla, şu son zamandaki deniz zaferleriyle dünyanın en büyük milletlerinden olduklarını gösterdiler..." sözleriyle Japonlara olan sempatisini tekrar ettikten sonra, konuyu tekrar Osmanlı yöneticilerinin kötü yönetimine getirmiştir (Sezai 2003: 221, 223).

Sezai, *Rusya-Japonya Musalahası*²⁹ başlıklı makalesinde de Rus-Japon Savaşı'nın ardından, iki ülke arasındaki barış anlaşması üzerine yorumlarda bulunmuş ve Japonya'nın bu savaşla elde ettiği kazanımları detaylı olarak sıralamıştır (Sezai 2003: 229-232). Yazarın makaleleri, Osmanlı toplumu ve aydınları arasında Japonya sevgisi, sempatisi ve merakını yayan dikkat çekici yazılar olması bakımından önemlidir.

İSLAMCI OSMANLI AYDINLARI ve JAPONYA

Meiji Japonya'sının sadece Osmanlı topraklarında değil, Orta Asya (Türkistan) ve Orta Doğu'da tanınmasındaki en önemli aktörlerden biri de aslen Rusya Müslümanlarından olan *Kadı Abdürreşid İbrahim*'dir. Rusya'daki Müslüman Türk halklarından Tatarlar'ın yetiştirdiği en önemli aktivist, siyasetçi ve din adamlarından biri olan İbrahim, Batılı Devletler, Rusya gibi Hıristiyan milletler ve Çin tarafından sömürge haline getirilmiş tüm Asya'nın kurtuluşunu Japonya'da görmüştür. O, Türk Dünyası'nda Japonlarla temasa geçerek, onların Rusya Müslümanları ile ilişki kurmalarını sağlayan ilk Türk aydındır.³⁰ İbrahim,1908'de başlatıp 1910'da sona

²⁷ Şûrâ-yı Ümmet, no: 77, 18. 06. 1905

²⁸ Şûrâ-yı Ümmet, no: 81, 31. 08. 1905

²⁹ Şûrâ-yı Ümmet, no: 85, 29. 10. 1905

³⁰ Özellikle, 1904-1905 Rus Savaşı'nın, Japonya'nın zaferiyle sonuçlanması, İbrahim'in Japonya'ya olan inancını artırmış ve onun Japon milliyetçilerle irtibata geçmesini sağlamıştır. Asya'nın "Beyaz" ve "Hıristiyan" olmayan yeni gücü Japonya'daki, sivil, asker, bürokrat milliyetçi unsurlar, Rusya Müslümanlarıyla ve Dünya Müslümanlarının lideri konumundaki Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurabilmek için İbrahim'den yararlanmaya karar vermişlerdir. İlişkilerin derinleşmesi ve Japonya'nın iç-dış siyasetine

erdirdiği büyük seyahatinde, nerdeyse tüm Asya'yı dolaşarak Japonya'ya gitmiştir. Yol boyunca gördüklerini, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişarı İslamiyet* adlı iki ciltlik bir kitap ile anlatmış,³¹ kitabın birinci cildinde büyükçe bir bölüm Japonya'ya ayrılmıştır. Meiji Japonyasını doğrudan, kendi gözleriyle görüp anlatan İbrahim, bu kitabıyla Osmanlı kamuoyuna bir nevi Japonya propagandası yapmıştır. 1912 yılında Osmanlı vatandaşlığına geçen İbrahim, Pertev Demirhan gibi Türkiye ile Japonya arasındaki gayrı resmi elçilerden biridir. Adı, sonradan *Sebîlürreşad* olarak değişen *Sirat-ı Müstakîm*³² Dergisi'nde Japonya ile ilgili pek çok makale yayımlamış, ardından oğlu *Ahmet Münir*³³ de aynı dergide Japonya makalelerine devam etmiştir. Onun ve diğer yazarların bu dergide 1908-1912 yılları arasında kaleme aldıkları, Japonya ile ilgili makalelerin başlıkları şöyledir³⁴: *Japonlar Adam Yetiştirmek İçin Nasıl Çalışıyorlar?*, *Japonlar ve Âlem-i İslam*, *Japonya'da Dini İslam İntişara Başlıyor*, *Japonya'da Dayto Mecellesi* ve

yön verme gücüne sahip milliyetçi gruplar İbrahim'i, bir aracı olarak görmüşler ve ortak amaçları doğrultusunda desteklemişlerdir. *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişarı İslamiyet* adlı eseri ve çeşitli dergilerle gazetelerde yayımladığı yazılarıyla İbrahim de, Türk ve Müslüman dünyasına Japonya'nın propagandasını yapmıştır. Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da dostluk kurduğu en önemli şahsiyetlerden biri de hiç kuşkusuz Toyama Mitsuru'dur. Japon milliyetçiliğinin ve Asyacılığının fikir babalarından olan Mitsuru, *Genyousha* Cemiyeti'ni kurmuş, *Kokuryuukai* Derneği'nin de manevi liderliğini yapmıştır. Bu kuruluşlar, Çin'in Manchurya bölgesinden başlayarak, tüm Asya'nın Batılılardan temizlenmesini ve Asyalıların Japonya liderliğinde birleşmesini amaçlayan "Büyük Asyacılık" (Dai Ajia Shugi) idealinin temsilcileridir. İbrahim'de 1909'da, Toyama Mitsuru, bazı ileri gelen Japonlarla beraber Tokyo'da aynı fikri altyapıya sahip *Ajia Gikai* adlı bir cemiyetin kurucularından olmuştur (Dündar, 2012: 122).

Abdürreşid İbrahim ve Japonya'daki faaliyetleriyle ilgili olarak Japonca kaleme alınmış çalışma önemlidir: 坂本勉著, "アブデュルレシト・イブラヒムの再来日と蒙疆政権下のイスラーム政策", *日中戦争とイスラーム 満蒙・アジア地域における統治・懐柔政策* 慶應義塾大学東アジア研究所叢書, 坂本 勉 (編著), 白岩 一彦 (ほか著), 東京 : 慶應義塾大学出版会, 2008.pp.1-81.

³¹ İbrahim'in seyahatı ve kitabı için bkz.: Abdürreşid İbrâhîm, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*, Hazırlayan: Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul 2003. Japonya'daki faaliyetleri için bkz.: 小松 久男, *イブラヒム、日本への旅: シア・オスマン帝国・日本*, 刀水書房, 2008.

³² Bu dergi, İslamcı yazarların çıkardığı ve dünya Müslümanlarının sorunlarına eğilen çizgide yayın yapması bakımından önemlidir.

³³ Ahmet Münir'in hayatı ve makaleleri ile ilgili olarak bkz.: Abdullah Gündoğdu, "Abdürreşid İbrahim'in Oğlu Ahmed Münir'in Japonya Mektupları", *Türk - Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşid İbrahim*, Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat Yayınları, Konya 2012, pp. 137-170.

³⁴ Tüm yazıların başlıkları ve özetleri için bkz.: M. Suat Mertoğlu, *Sirat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.

*Asyagi Kay Cemiyetinin Beyannamesi, Japonya'da İhtida, Japonya'da İslamiyet, Japonya'da İslam Naşirleri, Japonya'da Mektepler, Japonya'da Osmanlı-Hilal Muhibleri, Japonyalı Hacı Ömer Yamaoka Efendi, Japonya'nın 1909'daki Kuvvası*³⁵, *Tokyo'dan, Japonya Mektupları*³⁶, *Mısır, Rusya, Japonya* (Ceyhan, 1991: 42, 80, 88). Dergide ayrıca, Abdürreşid İbrahim'in Japonya hakkında verdiği konferansların metinleri de seri halinde yayımlanmıştır. *Isamura Hanım* adlı bir Japon kadının da *The Hochi Shimbun* gazetesinde yayımlanmış bir makalesi Osmanlıcaya çevrilerek basılmıştır (Mertoğlu, 2008: 211).

Dergi'nin adının *Sebilürreşad* olarak değiştirilmesinden sonra yani, 1912 ile 1925 tarihleri arasında Japonya hakkında yayımlanan makaleler ise şunlardır: *Japonya'da Milliyet*³⁷, *Japonya Mektupları: Tokyo'da Mekatib-i İbtidayie, Japonya Mektupları: Altı Teb'a Bir Seferathane, Japonya Mektupları: Harici Ticaret. Vesile-i Saadet-i Ümemdir, Japonya Mektupları: Biraz da İstatistik, Savaş Hazırlığı, Tokyo'da Beyne'l-Milel ve Beynel-Edyan Bir İctima, Asya'da Devr-i Cedide, Asya Bütün Azametiyle Uyanıyor, Tokyo'da Umumi Sergi, Japonya Mikadosu Mutsuhito, Japonya Ticaret Bahriyesi, Tokyo'da İslam Gazetesi*, (Ceyhan, 1991: 254, 333).

Sebilürreşad'da yer alan, Japonya ile ilgili yazıların çoğu Osmanlı bürokrasisi ve kamuoyuna örnek olarak Japonya'yı göstermektedir. Ancak, diğer yenilikçi aydınların aksine, bu dergide yazı yazarların bir kısmı, Japonya'nın Meiji döneminde kendi kültürünü terk etmesinin başarılı bir hareket olduğuna itiraz ediyor, Japonya'nın Batı'nın sadece tekniğini ve bilimini aldığını, böylelikle de aslında Batılılaşmadan ya da kültürünü değiştirmeden gelişmiş bir ülke haline geldiğini söylüyorlardı: "... *Japonya Batılılaşmadı, Japonya gelişti, İspanya Kuzeylileşmedi, İspanya gelişti. Türklerin de sağlam dinleri, millî medeniyetleri sayesinde Batılılaşmağa ihtiyaçları yoktur...*" (Debus, 2009: 197).

Abdürreşid İbrahim'in etkilediği en önemli aydınlardan biri de Türk İstiklal Marşı'nın da yazarı olan büyük Türk şairi *Mehmet Akif Ersoy*'dur.

³⁵ Bu makale bir dizi halinde yaklaşık 6 sayı boyunca devam etmiştir.

³⁶ Japonya Mektupları, yaklaşık 6-7 ayrı sayıda vardır. Abdürreşid İbrahim'in ya da başka kişilerin Japonya hakkında ya da Japonya'dan yazdıkları mektuplardan oluşmaktadır. Mektupların çoğu Türkçe olmakla beraber, Muhammed Barakatullah gibi yabancıların mektupları Arapçadır.

³⁷ Bu makale meşhur Hintli yazar Rabindranath Tagore'dan yapılmış bir çeviridir (Debus, 2009: 197).

Ersoy, İbrahim'in anlattıklarından yola çıkarak 1912'de yazdığı *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserinde, Japonya'dan ve Japonlardan büyük bir övgüyle bahsetmiştir.³⁸ Onun bu övgü dolu dizeleri, Osmanlı Dönemi'nde ve hatta günümüze kadar gelen süreçte, Türk kamuoyundaki Japonya sempatisinin kaynaklarından biri konumundadır. *Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir?* diye başladığı şiirinde Mehmet Akif, bir vaizin ağzından Japonya'yı ve Japonların, temizliğini, dürüstlüğünü över. Konuşturduğu vaiz, aslında Abdürreşid İbrahim'dir. Şiir, yine Meiji Japonya'sını öven mısralarla sona erer:

Ademin en temiz ahfadına malik bir ada.
Medeniyet girmiş yalnız fenniyle...
O da sahiplerinin lahik olan izniyle.
Dikilip sahile binlerce basiret, im'an;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garbın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür !
Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;
Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız.
Ya o mahviyeti insan göremez bir yerde...
Togo'nun umduğumuz tavrı mı vardır? Nerde...
"Gidelim!" der, götürür! sonra gelip ta yanıma;
Çay boşaltırdı ben içtikçe hemen fincanıma.
Müslümanlık sanırım parlayacaktır orada;
Sâde, Osmanlı'ların gayreti lazım arada.
Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,
Ulema, vahy-i İlahiyi mi bilmem, bekler? (Ersoy 2007: 180, 181)

³⁸ Detaylı bilgi için bkz.: A. Merthan DÜNDAR, "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Akif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar", *Türk Yurdu*, Cilt 32, Sayı. 295, Ankara 2012, s. 589-593.

ASKER KÖKENLİ OSMANLI AYDINLARI ve JAPONYA

Özellikle, asker entelektüeller arasında Japonya sempatisi yaydığını düşündüğümüz kişilerden biri de, *General Said Pertev Demirhan*'dir.³⁹ Askeri Akademi'de Mustafa Kemal Atatürk'ün öğretmenliğini de yapmış olan general, Osmanlı İmparatorluğunun gözlemcisi sıfatıyla Rus-Japon Savaşına katılmıştır. Savaşta gördüklerini, *Hayatının Hatıraları-Rus-Japon Harbi 1904-1905*⁴⁰ ve *Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzafferiyeti*⁴¹ adlı kitaplarla Türk kamuoyuna nakletmiştir. Bu hatıratlar, Japonya'nın savaşlardaki başarılarını anlatırken, aynı zamanda İmparator Meiji yönetiminde Japonya'nın nasıl, modern ve zengin bir ülke haline geldiğini örnekler vererek ortaya koymaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Pertev Paşa'nın kitapları, doğrudan Osmanlı-Türk kamuoyuna Japonya'nın propagandasını yapan ve örnek olarak Japonya'yı gösteren eserlerdir.

SONUÇ

İmparator Meiji liderliğindeki Japonya, savaşlarda kazandığı, zaferler, eğitimde elde ettiği başarı ve ekonomik alanda yaptığı atılımlarla Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk aydınlarını etkilemiştir. Sivil ya da asker aydınlar Japonya'yı bir örnek olarak görmüş ve yazılarında, konferanslarında Japonya'dan bir model olarak bahsetmişlerdir. Kimileri, Japonya'nın eski kültürel alışkanlıklarını tamamen bıraktığını, Batılılaştığını ve bu şekilde geliştiğini iddia etmiş, kimileri ise aksine Japonya'nın Batı'dan sadece bilim ve teknoloji alıp kendi kültürünü koruyarak kalkındığını söylemiştir. Ama her iki fikrin savunucuları da Japonya'yı bir örnek veya model olarak sunmuşlardır.

Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk konusunda ise, İmparator Meiji'nin hayranı olduğu ve onu örnek aldığı yolundaki fikirleri

³⁹ Pertev Demirhan ve Japonya ile ilgili görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: A. Merthan DüNDAR, "Pertev Demirhan ve Rus-Japon Harbin'den Alınan Maddi ve Manevi Dersler Adlı Eseri Üzerine", *Boğaziçi Üniversitesi Yayınları*, Haz.: Selçuk Esenbel-Erdal Küçükyalçın, İstanbul 2012, s. 299-318 ve *Rus - Japon Savaşı'ndan Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Başarılarının Sebepleri*, Yayına Hazırlayan: Ali Merthan DüNDAR, Çev. Özcan Kılıç, Gece Yayınları Ankara 2016.

⁴⁰ Pertev Demirhan, *Hayatının Hatıraları-Rus-Japon Harbi 1904-1905*, Matbaai Ebuzziya, İstanbul 1943.

⁴¹ Pertev Demirhan, *Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzafferiyeti*, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul 1913.

destekleyecek herhangi bir kanıt yoktur. Ancak, henüz genç bir subayken Rus-Japon Savaşı üzerine yazılmış askeri kitaplardan Japonya hakkında bilgi aldığını, özellikle Japon askerlerinin disiplin, vatan sevgisi ve fedakarlıkları hakkında olumlu görüşler beslediği anlaşılmaktadır. Meiji Dönemi ve sonrasında, Japonya'nın gösterdiği ekonomik, askeri, siyasi, başarılar hakkında Osmanlı Dönemi'nde yazılmış olan kitap, makale ve şiir gibi edebi metinler 19.yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte Türk kamuoyundaki olumlu Japonya imajına kaynaklık etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ali Mithat İNAN, *Atatürk'ün Not Defteri*, Gündoğan Yayınları Ankara 1998.
- Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Anıtkabir Derneği Yayınları, Cilt 14, Ankara 2001.
- Atatürk Devri Fikir Hayatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Edit.: Mehmet Kaplan ve diğerleri, Cilt 1, Ankara 1992.
- Abdullah CEYLAN, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Samizâde SÜREYYA, *Büyük Japonya*, Yayına Hazırlayan: Ali Ergun Çınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Abdurreşid İBRÂHİM, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*, Hazırlayan: Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.
- Abdullah GÜNDOĞDU, "Abdürreşid İbrahim'in Oğlu Ahmed Münir'in Japonya Mektupları", *Türk - Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim*, Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat Yayınları, Konya 2012, s. 137-170.
- A. Merthan DÜNDAR, "Japan in the Turkish Press: An Essay on Books Written about Japan in Ottoman Script during the 19th and 20th Centuries," *Asian Research Trends New Series*, No. 7 (2012), The Toyo Bunko, Tokyo, s. 55-73.
- "Abdürreşit İbrahim ve Japonya", *Türk - Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim*, Konya Japon Kültür Merkezi Derneği Kültür Sanat Yayınları, Konya 2012, s. 115-136.
- "Pertev Demirhan ve Rus-Japon Harbin'den Alınan Maddi ve Manevi Dersler Adlı Eseri Üzerine", Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Haz.: Selçuk Esenbel-Erdal Küçükyalçın, İstanbul 2012, s. 299-318.
- "Atatürk ve Japonya", *Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu (16 -17 Eylül 2015 İstanbul) Kitabı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınevi İstanbul 2016, s. 52-59.
- "Türk Milliyetçilerinin Japonya Algısına Bir Kaynak Olarak Mehmet Akif'in Mısralarında Japonya ve Japonlar", *Türk Yurdu*, Cilt 32, Sayı. 295, Ankara 2012, s. 589-593.
- Esther DEBUS, *Sebilürreşad*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Zeynep KERMAN, *Sami Paşazade Sezai Bütün Eserleri*, Vol. I-II-III, TDK Yayınları, Ankara 2003.

- 小松 久男, *イブラヒム、日本への旅: シア・オスマン帝国・日本*, 刀水書房, 2008.
- Mehmet Akif ERSOY, *Safahat*, Hazırlayan: A. Vahap Akbaş, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 180-181.
- Mustafa Kemal ATATÜRK, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, İşbankası Yayınları, İstanbul 2006.
- M. Satı Bey, *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Editors: Osman Kafadar ve Faruk Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002 Ankara.
- M. Suat MERTOĞLU, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- Necdet HAYTA, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- Pertev DEMİRHAN, *Hayatımın Hatıraları-Rus-Japon Harbi 1904-1905*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1943.
- Rus-Japon Harbinden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzafferiyeti*, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, İstanbul 1913.
- Rus - Japon Savaşı'ndan Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Başarılarının Sebepleri*, Yayına Hazırlayan: Ali Merthan Dünder, Çev. Özcan Kılıç, Gece Yayınları, Ankara 2016.
- Renée WORRINGER, *Ottomans Imagining Japan: East, Middle East, And Non-Western Modernity At The Turn Of The Twentieth Century*, Palgrave Macmillan Transnational History Series, New York 2014.
- Rıza FİLİZOK, *Ziya Gökalp*, Akçağ Yayınevi, 2005 Ankara.
- Sadi BORAK, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- Selçuk ESENBEL, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2012.

Şahin FİLİZ, *Küçük Mecmua*, Ziya Gökalp'ten Çeviriyazı (Osmanlıca'dan), I-III), Yeniden Anadolu ve Mudafaa-I Hukuk Yayınları, 2009 Antalya.

坂本勉著,"アブデュルレシト・イブラヒムの再来日と蒙疆政権下のイスラーム政策", *日中戦争とイスラーム満蒙・アジア地域における統治・懐柔政策* 慶應義塾大学東アジア研究所叢書, 坂本 勉 (編著), 白岩 一彦 (ほか著), 東京 : 慶應義塾大学出版会, 2008.pp.1-81. -

Yusuf AKÇURA, *Aydınlara Düşen Vazife-Birkaç Hitabe ve Makale-*, Edit.: Mehmet Ulusoy, Kaynak Yayınları, 2012 İstanbul.

Ziya GÖKALP, *Kitaplar*, Edit.: M. Sabri Koz, YKY, 2007 İstanbul.

İnternet Kaynakları

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10371397.2017.1374817?needAccess=true> (Erişim tarihi: 04. 12. 2018).

<https://www.anitkabir.com.tr/Magaza/Urun/152/ataturkun-okudugu-kitaplar-24-cilt> (Erişim tarihi: 15. 05. 2015).

<https://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html> (Erişim tarihi: 15. 05. 2015).

<https://yeniayasa.tbmm.gov.tr/1924.aspx> (Erişim tarihi: 15. 05. 2015).

<https://yeniayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-1/1924-1.pdf> (Erişim Tarihi 13.05.2015).

JAPONYA'DA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ VE LAİKLİĞİN DOĞUŞU

Dr. Erdal KÜÇÜKYALÇIN*

Japon modernleşmesinin temelinde, "Din-Siyaset Ayrımı" yani, laiklik ilkesi yatar. Japon devlet mekanizması, tüm dini örgütlenmelere eşit mesafede durur ve iç işlerine veya öğretilerine karışmaz, vatandaşlarının öte dünyayla kurdukları ilişkiyi yönetmeye kalkışmaz. Japon evlerinde *Budist* ve *Şintoist* sunaklar bir arada varolabilir ve bunda bir çelişki görülmez. İnsanlar, Şinto tapınaklarında dilek tutup yerel kamilere (kutsal ruhlara) dua edebilir, kilisede evlenebilir, cenazeleri Budist rahipler tarafından kaldırılabilir. Bunda da bir çelişki görülmez. Çünkü inanç, bireylerin tercihinine bırakılmıştır. Başkalarını kendi inancına zorlamadığı müddetçe kim neye inanmak istiyorsa ona inanabilir.

Öte yandan, din-devlet ilişkilerinde günümüzde varolan bu denge, bir evrimin sonucudur. Japonya, birçok başka ülke gibi, tarihi boyunca din-devlet çatışmasına ve hatta din savaşlarına sahne olmuştur. Ortadoğu kökenli tek tanrılı dinlere benzer bir şekilde kurumsallaşma eğiliminde olan Budizmin Japonya'daki hikayesi, Japon tarihi araştırmalarının üzerinde henüz yeterince çalışılmamış, ancak derslerle dolu, ilgi çekici bir konudur.

Bu yazı, bu derin konuya giriş mahiyetinde olup ağırlıklı olarak Budizm'in, Japonya'ya gelişinden, Meiji Restorasyonuna uzanan süreçte dinin geçirdiği evreleri ve merkezî otorite ile ilişkilerini ele alacaktır.

Kurumsal Bir Din Olarak Budizm

M. Ö. 6. yüzyılda, Kuzey Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, yüzyıllar içerisinde kurucusu *Gautama Buda*'yı tarihi bir kişilik olarak kabul eden Güney kolu (*Hinayana*) ile her çağda yeni Budaların olabileceğini,

* Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Merkezi.

dolayısıyla da inançlı her Budistin "Budalaşma" potansiyeli taşıdığını kabul eden Kuzey kolu (*Mahayana*), olarak iki mezhepe bölünerek tüm Asya kıtasına yayılmıştır. Hinayana, güneydoğu Asya'ya yayılırken, Mahayana ise Orta Asya üzerinde Çin, Kore ve nihayet 6.yüzyılın ortalarında Japonya'ya ulaşmıştır. Bin yıldan uzun süren bu süreçte Budizm, yerel tanrılara *Bodisatva* yani "Ermiş" (Buda'ya dönüşmüş, aydınlanmış insan) statüsüyle kendi panteonunda yer vererek karşılaştığı tüm yerel inançları kendi gövdesinde eritmiştir. Budizm, Orta Doğu kökenli tek tanrılı dinlerden farklı olarak yerel tanrılarını, kutsalları reddetmez, aksine onları kabul yoluyla kapsar ve hazmederek ilerler. Buna karşın, tek tanrılı dinlere benzer bir şekilde tapınakları, manastır ve rahipleri, hiyerarşisi, sembolleri, ibadet yöntemleri, defin hizmetleri ile örgütlü bir din olup tüm dinler gibi organizasyon yeteneği ve kurumsallaşma eğilimi taşır.

Japonya'da Budizm

Gevşek bağlarla bağlı bir klanlar federasyonu görünümündeki Japonya'da, Budizm'in yer edinişi, Tang hanedanlığı dönemi Çin'inden ithal idari, cezai kanun külliyatı (*Ritsuryo Kanunları*) ile aynı döneme (*Asuka Dönemi: 592-710*) rastlar ve toplumu örgütleme yeteneği ile merkezî devletin oluşumunda önemli bir rol almıştır.¹ Japonya'nın yerel inancı olan *Şintoizm* (Tanrıların Yolu) ise rahatsız edilmedikçe insanların işine karışmayan sayısız kaminin, doğaları gereği sessiz kalmasıyla Budizm tarafından sistematik bir şekilde büyük oranda asimile edilmiştir. Japon tarihinde bu asimilasyon sürecine, "Kami ve Budaların Birliği" (*shinbutsu shūgō*) adı verilir. Nara dönemine (710-794) gelindiğinde, 16 metre yüksekliğinde bir Buda heykeline sahip büyük Tōdai-ji Tapınağı (günümüzde UNESCO Dünya Mirasına dahil olup halen görülebilir) merkezde olmak üzere Budizm, başkent Nara'da zaferini ilan etmişti. Ancak, dönem ve coğrafyadan bağımsız olarak tarih boyunca tüm dinî yapılanmaların yaptığı gibi Nara Budizmi de giderek artan tımar, bağış ve ticari etkinlikleri sayesinde ekonomik güç, yönetici elite yakınlığı sayesinde ise siyasi güç kazanarak devleti etkisi altına almaya başlamıştı.

¹ Bu konuda daha detaylı bir okuma yapmak ve kaynaklara ulaşmak isteyenler, *Samuraylar Çağı-Dönüm Noktalarıyla Japon Tarihi*, (İstanbul: İnkılap, 2013) adlı kitabıma başvurabilirler.

Dinin dayattığı ağır ritüeller ve tapınakların hak talepleri için yürüttüğü lobi faaliyetlerinden bunalan imparatorlar, önce "İnziva Sistemi" (*insei*) ile küçük yaştaki çocuklarını tahta geçirip perde arkasından idareyi devam ettirerek bu baskıdan kurtulmaya çalışmışsa da, bu yeterli olmayınca kurtuluşu başkenti taşımakta bulmuşlardır. Hatta, İmparator Kanmu'nun (salt. 781-806) sonraları Kyoto olarak anılacak olan bu yeni şehir için uygun gördüğü isim, yani *Heian-kyō*, "Barış ve Sükunetin Başkenti" anlamına gelmekte olup Kanmu'nun arayışını yansıtır gibidir. Şehir, 1868 yılında imparator Meiji'nin Tokyo'ya taşınmasına kadar tüm imparatorlara ev sahipliği yaparak kesintisiz bin yıl Japonya'nın resmî başkenti olmaya devam edecekti.

Öte yandan, Kanmu fiziksel olarak Nara'daki yerleşik düzenden uzaklaşmakla kalmayıp Nara Budizminin Japon toplumsal hayatında oluşturduğu tahakkümü kırmak amacıyla, devlet eliyle yeni yapılar kurmayı hedeflemiş ve *Kūkai* (774-835) ve *Saichō* (767-822) adlı iki rahibi, Budizm'i iyice öğrenmeleri ve siyasete müdahale etmeye niyetlenmeyecek yeni birer tarikat kurmaları ümidiyle Çin'e göndermiştir. Bu iki rahipten ilki, gerçekten de başkentten uzağında, Kōya adlı bir dağa çekilerek dünyevi işlerden uzak yaşamış ve ezoterik *Shingon* tarikatını kurmuşken, diğeri yani Saichō ise başkentten hemen yanındaki Hiei Dağına yerleşerek zamanla Nara Budizmini mumla aratacak denli siyasi, askeri ve ekonomik güç sahibi olacak *Tendai* tarikatının temellerini atmıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde Tendai; iyi eğitilmiş, disiplinli savaşçı rahiplerden (*sōhei*) oluşan ordusuyla, başkentteki siyasi olaylara müdahil olmanın yanısıra, kendi içinden doğarak büyüme eğilimine girdiğini gördüğü Nichiren ve Jōdo Shinshū tarikatlarını, silah zoruyla yok etmek üzere rahatlıkla saldırılar düzenleyebiliyordu. Ancak, bu son iki tarikat yine de hayatta kalmış, Nichiren, şehirli esnaf ve Jōdo Shinshū ise köylüler arasında örgütlenmeyi başarmıştır.

Uzun süren *Gen-pei İç Savaşı*'ndan (1180-1185) zaferle çıkan General *Minamoto Yoritomo* (1147-1199), *Shogun* sıfatıyla ülkenin de facto hakimi konumuna ulaştığında askerî, siyasi ve ekonomik tüm yetkileri kendisinde toplayarak Kamakura'ya (günümüzde Tokyo'nun güneyinde) yerleşmiş ve Japonya'nın ağırlık merkezini değiştirmiştir. *Kamakura Dönemi* (1185-1333) ile başlayan bu çift başlı devlet düzeni, Meiji Dönemi'ne kadar devam edecek ve imparatorların dünyevi gücü sembolik bir düzeye indirgenecekti.

Meiji Restorasyonu'nun ülkeye getirdiği en büyük değişiklik, işte bu çift başlılığı bitirerek tüm erkleri imparatorun şahsına geri vermesidir.

Öte yandan, Kamakura şogunları da dinin devlet işlerine karışmasını engelleme ihtiyacını hissediyorlardı. Bu nedenle, yerleşik tarikatlar yerine görece yeni gelmiş olup mal, makam edinme gibi dünyevi işleri reddeden, *Zen Budizmi*'ni desteklemişlerdir. Zen'in savaşçı sınıf olan samuraylar arasında yayılmasıyla, Japonya'nın genel dinî yapısı ana hatlarıyla belirginleşmiş oluyordu.

Savaşan Beylikler Dönemi (*Sengoku Jidai*) ve Honganji'nin Yükselişi

Kyoto istasyonunun kuzeybatısı ve kuzeydoğusunda simetrik olarak konuşlanmış, neredeyse tıpatıp birbirinin aynı iki devasa ahşap tapınak yükselir. Doğu ve Batı *Honganji* (Kök Yemin Tapınağı) olarak anılan bu iki tapınak, toplam 18 milyon civarında takipçisi ile halen Japonya'nın en büyük Budist cemaati olan *Jōdō Shinshū* (Hakiki Cennet Tarikatı) tarikatının Doğu ve Batı kollarının ana tapınaklarıdır. Tüm dünyada Japon Budizmi denince akla Zen gelmesine rağmen aslında en yaygın ve etkin olan bu tarikat anlaşılmadan Japonya'yı tam olarak anlamak mümkün değildir. *Jōdō Shinshū*'nun hikayesi, Japon tarihinde din-devlet ilişkilerinin evrim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Honganji Tapınağı'nın temsil ettiği geleneğin temelleri, 12. yüzyılda *Hōnen* (1133-1212) tarafından atılarak *Jōdōshū* (Cennet tarikatı) kurulmuştur. Hemen ardından gelen takipçilerinden *Shinran* (1173-1262) ise *Hōnen*'in öğretilerini daha kolay anlaşılır hale getirerek yaygınlaştırdı. 1262 yılında *Shinran* öldüğünde müridleri örgütlenerek *Ikko-shū* (Tek Yöne Yönelenler Tarikatı) adını aldılar. Bundan iki yıl sonra da kızı *Kakushinni* (1222-1281), Kyoto'da babasının mezarının bulunduğu yerde bir mozole yaptırarak tarikatın kurumsallaşması yönünde ilk adımı atmış oldu. *Shinran*'ın öğretilerine dayanan bu yeni disiplinin içinden çıktığı Tendai ekolünden ayrılarak tümüyle özerk bir yapıya kavuşması süreci, ancak 15. yüzyılda *Rennyō* (1415-1499) ile tamamlanacaktı. *Kakushinni*'nin yaptırdığı mozole, torunu *Kakunyo* (öl.1351) tarafından küçük ölçekli bir tapınağa dönüştürülerek ilk "Honganji" kurulmuştur. Böylelikle, 16. yüzyıl boyunca fasılasız devam edecek çalkantılı "Savaşan Beylikler Dönemi"nde önemli bir rol oynayacak olan Honganji tapınağı doğmuş oluyordu.

Rennyō, 1457 yılında tapınakta Tendai tarikatına bağılılığı gösteren tüm sembolleri kaldırarak bir anlamda Jōdō Shinshū'nun bağımsızlığını ilan etti. Ancak, Tendai'in tepkisi Rennyō'nun beklediğinden daha sert oldu. Tendai'in merkez tapınağı *Enryakuji*'nin bulunduğu Hiei Dağı'ndan inen savaşıçı rahipler, Honganji'ye saldırarak bu ilk bağımsızlık girişimini yok ettiler. Bu darbe, bir yandan Rennyō'yu sürgünlerle geçecek fırtınalı bir hayata doğru savururken bir yandan da hayalini kurduğu gibi yerleşik Budist kurumlarından özerkleşecekse, kendisini destekleyecek yaygın bir cemaate ihtiyacı olduğunu anlamasını sağlamıştır. O dönemde kaba bir tasnifle söyleyecek olursak, asiller ve aristokratlar yerleşik Tendai veya Shingon ekollerine, samuray sınıfı ise Zen ekolüne bağılıydılar. Rennyō da öğretilerinin devamcısı olduğu Shinran'ın izinden gidip geniş halk kitlelerine, yani köylülere yönelmeye karar verdi ve Shinran'ın ölümünden sonra kurulan *Ikko* takipçilerinin yoğun olarak bulunduğu Kuzey vilayetlerine yöneldi. Rennyō'nun hiyerarşiyi reddeden eşitliğe dayalı öğretisi, üretim yaptıkları topraklar üzerinde hiçbir hak iddia edemeyen ve mahsülleri doğrudan saraylarda yaşayan tımar (*shōen*) sahiplerine vermek zorunda kalan köylüler için devrimsel nitelikteydi. Üstelik, diğer rahiplerden farklı olarak Rennyō, köylere gidiyor, onlarla yaşıyor, sefaletlerini, acılarını paylaşıyor ve kendilerine *Gomontō* (Saygıdeğer İnananlar) diye hitap ediyordu. Tarikatının yayılış hızı, onun tahmin edebileceğinin çok ötesindeydi.

Rennyō'nun bu kadar kolayca kabul görmesinin sırrı, Budist öğretiyi okur-yazar olmayan sıradan insan için anlaması zor, Sanskritçe terimlerle yüklü, karmaşık yapısından kurtararak sadeleştirmesindedir. Üstelik, öğretinin yorumlanışında da kökten bir değişikliğe giderek yerleşik "Özgüç" (*ji-riki*), yani her bireyin kurtuluşa yalnızca kendi gayreti ile ulaşabileceği prensibini yıkararak yerine, "Ötekinin Gücü" (*ta-riki*) prensibini getiriyordu. Bu yeni yoruma göre sıradan halkın kendisini Buda'nın inayetine teslim etmesi, onun cennetine kabul edilmek için yeterliydi. Çünkü Buda, istisnasız tüm insanları cennetine alacağına dair söz vermişti (Hongan yani Kök Yemin) ki, Rennyō'nun ana tapınağına uygun gördüğü isim tam da buydu. Dolayısıyla her birey, işi düzenli ibadet etmek olan rahiplere bu zorunluluğı havale ederek yani "Buda'nın ipine tutunarak" ibadet yükümlülüğünden kurtulmuş oluyorlardı.

Öğreti; 1467 yılında başlayarak on yıl süren "Önin Kargaşası" sırasında iç savaş nedeniyle oluşan kuraklık ve açlıktan en çok etkilenen Kuzey vilayetleri (Echizen, Kaga, Noto, Etchū, Echigo ve Sado) başta olmak üzere tüm taşra vilayetlerinde halkalar halinde yayılmış, köylüler o zamana kadarki izole yaşam tarzlarını aşarak birbirleriyle iletişime geçmiş, köyler arası konfederasyonlar kurularak, "İkkō" bir yaşam biçimi, hatta bir çeşit yaygın kardeşlik örgütüne dönüşmüştür. Dinin organize etme gücü, artık köylüler için de çalışıyordu. Kurdukları bu birlik sayesinde kendilerine güvenleri artan köylüler, arazi haklarını elinde bulunduran toprak sahiplerine ve onları koruyan samuraylara karşı ayaklanmaya başladılar. 1473-88 yılları arasında fasılalarla meydana gelen ve sonraları *İkkō İkki* (İkkō İsyanları) olarak adlandırılacak olan bu ayaklanmalar sonucunda daha da güçlenen köy konfederasyonları, 1488 yılında yerel bir derebeyini (*daimyo*) alt ederek Kaga vilayetinde yönetimi tamamen ele geçirdiler. Artık Kaga'ya "Çiftçilerin Ülkesi" (*Hyakushō ga mochitaru kuni*) deniyordu. Bir tür Cumhuriyet olan bu yapılanma, Japon tarihinde bir vilayetin doğrudan halk tarafından yönetildiği ilk ve tek örnektir.

Öte yandan, olayların seyri zamanla Rennyō'nun öngörebileceği boyutları aşacaktı. Zira, sonradan derlenen ve öğretisinin ana kaynaklarından olan vaazlarında, Rennyō'nun devletle çatışmayı engellemek üzere müridlerine dünyevi ve uhrevi kanunlara eşit derecede uyulması gerektiğini, kişinin iç dünyası ile kamu alanı arasında bir denge kurmak gerektiğini söyleyerek laik bir söyleme yaklaştığı görülür: *Buda'nın kanunlarına tabi olduğunuzu yahut inandığınızı söyleyerek vilayetlerinizdeki valilere veya diğer devlet görevlilerine karşı görevlerinizi kesinlikle ihmal etmemelisiniz. Aslında ne yaptığınızı bilen insanlar olarak kendinizi daha da çok kamu işlerine adanmalı ve davranışlarınızla örnek olmalısınız...Yani hem Buda'nın hem de hükümdarın seküler kanunlarına uyanlar olarak parmakla gösterilmelisiniz.*²

Rennyō, ısrarla devletle tarikatı arasındaki ilişkiyi, karşılıklı saygı üzerine kurmaya çalışmışsa da sayıları hızla artan takipçileri diğer güçlü tarikatların dikkatinden kaçmıyor ve onun hedef haline gelmesine yol açıyordu. Nitekim, 1466'da Kyoto'daki, 1471'de Yoshizaki'deki ve 1477'de ise Osaka Deguchi'deki Honganji tapınakları, kuruluşlarından bir müddet

² Ingram, Paul O. "The Teachings of Rennyō Shōnin: The Life of Faith". *Numen*, Vol. 3, Fasc. 1 (Apr., 1976), s. 1-22.

sonra saldırıya uğrayarak yıkılmış ve nihayet 1478'de Kyoto'nun gözden uzak banliyölerinden Yamashina'da kurduğu tapınakla aradığı huzuru bulabilmişti. Ölümünden dört yıl önce yani 1495 yılında, deniz kenarında ıssız bir yeri seçerek kurduğu "İshiyama Honganji" ise günümüzde Japonya'nın ikinci büyük kenti olan Osaka'ya dönüşmüştür.

Tarikat Savaşları

Merkezî devlet otoritesinin zayıfladığı 16. yüzyılın başlarında, İko hareketine paralel olarak gelişip güçlenmekte olan bir başka tarikat, şehirli esnaf ve tüccar arasında sağlam bir taban bulan ve kendilerine *Hokkeshū* (Lotus Kanunu Tarikatı) adını veren *Nichirenciler*di. Tarikatın kurucusu Nichiren (1222-1282), Buda'nın vermek istediği mesajın özünün, *Lotus Sutra* (Nilüfer Duası) adlı metin içerisinde bulunduğunu, diğer sutraların ancak ikincil bir öneme sahip olabileceklerini öne sürüyordu. Öğretisi, Jōdō Shinshū kadar olmasa bile ona yakın bir sadelik ve kolay anlaşılabilirlik içerdiğinden özellikle şehirlerde hızla yayılmaktaydı. Buna karşılık, iç savaşın neden olduğu açlık ve kuraklıktan kaçarak şehirlere taşınan köylüler yoluyla, Jōdō Shinshū'nun şehirlerde de örgütlenmeye başlaması iki taraf arasında artan bir gerilim oluşmasına neden oluyordu. Bu gerilim, 1532 yılında başkentte Nichirenciler ile Jōdō Shinshū taraftarı binlerce mürid ve savaşçı rahibin birbirine silah çektiği tarikatlar arası bir savaşa döndü. Mücadeleden galip çıkan Nichirenciler, Yamashina Honganji dahil Kyoto ve civarındaki tüm Jōdō Shinshū tapınaklarını yakıp yıkarak takipçilerini kovdular. Nichirenciler artık başkente hakim olduklarını düşünüyorlardı. Ancak, yanıldıklarını kısa süre sonra anlayacaklardı.

Kyoto'nun kuzeyindeki Hiei Dağı'ndan, iki taraf arasındaki mücadeleyi sessizce izleyen Tendai tarikatı, Nichirencilerin güçlenmesinden rahatsız olmuştu. 1536'da hükümete bir nota vererek "Hokkeshū" isim hakkının kendilerine ait olduğunu, kullananların cezalandırılmasını istediler. Hükümetin elinde böyle bir güç olmadığını biliyor, saldırı planları için bahane yaratıyorlardı. Nitekim, verdikleri notanın gerekleri yapılmayınca 60.000 kişilik devasa bir orduyla şehre inerek Nichirencilere saldırdılar. Başkent, bir kez daha savaş alanına dönmüştü. Jōdō Shinshū tarikatına karşı kazandıkları zaferin tadını çıkaramadan bu kez Nichirenciler dağıtıldı ve tapınakları yerle bir edildi. Tendai, gücünü göstermiş ve rakipsiz olduğunu ispat etmişti.

İlginçtir; "Galiptir bu yolda mağlup" sözünü haklı çıkarırcasına, Yamashina dahil tüm önemli tapınaklarını kaybeden Jōdō Shinshū tarikatı ise yukarıda bahsi geçen İshiyama Honganji'yi tek merkez yapmak zorunda bırakıldığından, tüm İkkō hareketini onun liderliğinde yeniden örgütleme fırsatı bulmuştu. Başkentten uzak durdukları sürece hiçbir engelle karşılaşmadan büyüebiliyorlardı. Ülke genelinde, kitleler halinde mobilize olan köylüler bir tapınak etrafında toplanarak çok sayıda korunaklı tapınak-şehir (jinai machi) inşa ettiler. Bu şehirler, kendi aralarında ticari, lojistik ve askerî bağlarla bağlı olup başında İshiyama'nın olduğu yaygın bir ağın parçasıydılar. İkkō hareketi, yerini sağlamlaştırarak güçlü bir organizasyona dönüşüyordu.

Öte yandan, 16. yüzyılın sonuna doğru Savaşan Beylikler Dönemi sona yaklaşmış güçlü bir merkezî otoritenin tekrar belirmeye başlamasıyla, çatışma yeniden kaçınılmaz hale gelecekti.

General Nobunaga ve İkkō Mücadelesi

Japon tarihinde Savaşan Beylikler Dönemi, ayakların baş olduğu bir dönem (*gekokujo*) olarak da anılır. Bu dönem, yalnızca *nōhei* (savaşçı köylüler) değil, aynı zamanda adı sanı duyulmamış çok sayıda yetenekli, ancak soylu olmayan samurayın yükselişine de tanıklık etmişti. İç savaş bitirerek ülkeyi birleştiren üç liderden ilki olan General Oda Nobunaga da bunlardan biriydi. Owari vilayetinin Vali Vekilliğini yürüten görece önemsiz bir aileden geliyordu. Ancak, akıllı manevraları, sürati ve acımasızlığı sayesinde hızla yükselmiş, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Japonya'ya gelmeye başlayan Portekizliler başta olmak üzere diğer Avrupa'lı tüccar ve misyonerlerle iyi ilişkiler geliştirerek onlardan tüfek ve top gibi savaşın gidişatını değiştirecek silahlar elde etmişti. Nobunaga, samurayların geleneksel savaş tarzlarına karşı, piyade sınıfını geliştirerek, birliklerine sıralı yayılım ateşi yeteneği kazandırmak suretiyle taktik üstünlük sağlamış ve yüzyıldır devam etmekte olan eşitliği bozmayı başarmıştı. Hatta, 1568'de *Ashikaga* şogun ailesinin tahta kavgasında taraf olarak adaylardan birinin hamiliğini üstlenerek başkent Kyoto'yu ele geçirmişti.

Nobunaga önceleri, organize ve silahlı İkkō güçlerinden uzak dursa da ülkeyi kendi bayrağı altında birleştirmek istiyorsa eninde sonunda onlarla çatışmak zorunda kalacağını biliyordu. 1570'e gelindiğinde artık hazır olduğunu düşünerek Osaka'daki İshiyama Honganji tapınak-şehrini kuşattı.

Güçlü bir direnişle karşılaşp kaleyi kolayca düşüremeyeceğini fark edince de bu kez onlara gözdağı vermek amacıyla, 1571'de rahip savaşçuları ile ünlü Tendai Tarikatı'nın merkezi Enryakuji Tapınağı'nı yerle bir ederek, binlerce savaşçı rahip ile birlikte tüm ahaliyi kılıçtan geçirdi. Bu güç gösterisinin Ishiyama Honganji'yi yıldıracağını hesap etmiş olsa da işler planladığı gibi gitmeyecek, kendine yeten bir yapıya sahip olup hem denizden hem karadan yardım alabilen şehir, dayanmaya devam edecekti.

On bir yıl süren kuşatma, nihayet 1580 yılında Nobunaga'nın İmparatoru aracı olarak araya koyması ile bitebilmiş kale, şehrin hakimi ve cemaatin lideri *Başrahip Kenryo* (1543-1592) tarafından sulh ile teslim edilmiştir. Ancak, ahalinin şehri terk etmesinin hemen ardından çıkan gizemli bir yangın, Honganji tapınağıyla birlikte tüm şehri yoketmiştir.

Ishiyama Honganji'nin de ele geçirilmesi ile Nobunaga, ülkenin tam hakimi olmuştu. Hatta, geleneksel imparatorluk düzenini kaldıracağı, kendisini Batılı örneklerde olduğu gibi Kral ilan edeceği konuşuluyordu. Oysa, zaferinin tadını çıkarmaya fazla vakit bulamadan olaydan bir yıl sonra, gücünün zirvesindeyken en yakın adamlarından *Akechi Mitsuhide* (1528?-1582) tarafından, Kyoto'da kaldığı Honnōji tapınağına yapılan bir baskınla öldürüldü ve Nobunaga dönemi aniden bitiverdi. Nobunaga'nın intikamını (dolayısıyla da şogunluk tahtını) almak için diğer iki adamı olan *Toyotomi Hideyoshi* ve *Togugawa Ieyasu* birbirleri ile yarışmış, zafer Mitsuhide'yi ortadan kaldırmayı başaran Hideyoshi'nin olmuştur.

General Hideyoshi ve Honganji'nin Kyoto'ya Dönüşü

Hideyoshi, belki de kendisi de bir köylü çocuğu olduğu ve soylu bir samuray ailesinden gelmediği için liderliğinin meşruiyeti sürekli sorgulandığından bir türlü şogun ünvanını edinememiştir. Öte yandan, yine aynı nedenle, gerek Jōdō Shinshū tarikatına ve Ikkō hareketine, gerekse Honganji kurumuna, selefi Nobunaga'dan çok daha olumlu baktığı bilinir. Sempatisinin izlerini, 1591 yılında Kyoto'nun merkezî bir yerinde tapınağına bağışladığı bir araziye heybetli bir Honganji yapılmasına izin vermesinde veya kendisi için yaptırdığı malikaneyi olduğu gibi tapınak bahçesine taşıtarak hediye etmesinde olduğu gibi yaptığı jestlerde görmek mümkündür. Buna karşın, politik olarak yeni isyanlara sebep olmadan iç savaşı bitirmek istemesinin de, Kore'den başlayarak Çin'i fethetme planları kurduğu için iç barışı bir an önce sağlamaya çalışmasının da bu dostluk gösterilerinde payı

olduğunu hesaba katmak gerekir. Yine de Honganji için seçtiği yerin savunulması imkansız bir düzlükte oluşu dikkat çeker. Üstelik, aynı Hideyoshi 1588 yılında yayınladığı ve "Kılıç Avı" olarak bilinen genelgesinde, köylülerin elinde bulunan tüm silahların yetkililere teslim edilmesini emretmiş, toplanan silahların eritilip büyük bir Buda heykeli yapılmak üzere hayırlı bir amaca hizmet edeceğini ilan etmiştir. Ayrıca, köylülerin ittifaklar kurarak yeniden birlikte hareket etmeleri de yine onun tarafından yasaklanmıştır. Kısacası Hideyoshi, tarikatın gücünü biliyor ve onu kontrol edebileceği bir mesafede tutmak istiyordu.

Tarihinde ilk kez tam merkez oturan Honganji'nin kaderi, Hideyoshi'nin ölümü (1598) üzerine Tokugawa Ieyasu'nun, 1600 yılında yapılan ve Savaşan Beylikler çağıının kapanışını simgeleyen ünlü *Sekigahara Savaşı*'ndan zaferle çıkarak mutlak hakimiyeti eline alması ile bir kez daha değişmiştir. İki yüz elli yıl sürecek Tokugawa Şogunları dönemini başlatan Ieyasu'nun ilk işlerinden biri, 1602 yılında bir vesayet anlaşmazlığını bahane ederek ikinci bir Honganji daha kurulmasını emretmek olmuştur. Böylece, adeta klonlanan tapınakla birlikte cemaat de Batı ve Doğu olarak ikiye bölünmüştür. Zira, Ieyasu, "böl ve yönet" prensibini hayata geçirirken cemaatleri, yani dine dayalı örgütlenmeleri kontrol altında tutamadıkça Japonya'da güçlü bir merkezî devletin hiçbir zaman varolamayacağını düşünüyordu.

Tokugawa Dönemi ve Yeni-Konfüçyüsçülüğün Yükselişi

Siyasi, askerî ve ekonomik otoriteyi paylaşmak konusunda oldukça titiz davranan, başka güç odaklarının gelişmesine izin vermemekte kararlı olan Tokugawa şogunlarının yönetiminde din-devlet ilişkileri belirli bir dengeye oturmuştur. Takriben iki yüz elli yıl boyunca sürecek olan "Tokugawa Barışı" Dönemi'ne damgasını vuran dünya görüşü ise *Yeni-Konfüçyüsçülük* olacaktır. Bu dünya görüşü, Song Hanedanı'ı Çin'de yaşamış bir düşünür olan *Zhu Xi* (1130-1200) tarafından kurulmuş olup Konfüçyüsçülüğün içine sonraki yüzyıllar boyunca eklenmiş olan diğer unsurlardan temizlenmesi ve orjinal öğretiye odaklanması gerektiğini öne sürer. Buna göre aslanan; bireyin kainatla uyum içinde varolması, her bireyin sorumluluğunu layıkıyla yerine getirmesi ve dünyevi işlere aklın, mantığın hakim olmasıdır. Yeni-Konfüçyüsçülükte dünyevi işler öte dünya ile ilişkili olmayıp kurallara itaat, sadakat ve ahlak esastır.

14. yüzyıldan itibaren Japonya'da, özellikle de Zen rahipleri arasında bilinen bu öğretinin, *Jugaku* veya *Shūshigaku* adıyla devlet yönetiminde etkin olması, Tokugawa dönemine rastlar. Kendisi de bir Zen Rahibi olan saraylı düşünür *Fujiwara Seika* (1561-1619) tarafından gündeme getirilen Yeni-Konfüçyüsçülük, öğrencisi *Hayashi Razan* (1583-1657) tarafından yeni düzeni şekillendirirken ihtiyaç duydukları düşünce sistemi olduğuna ikna olan Tokugawa şogunlarına benimsetilmiştir. Hayashi, Japon toplumunu samuraylar, çiftçiler, zanaatkarlar ve tüccarlar olarak dört sınıfa ayırmış ve her birinin üzerine düşen görev ve sorumlulukları hakkıyla yerine getirmesi durumunda toplumun refaha kavuşacağını, şogunların görevlerini yerine getirmiş olacaklarını söylemiştir. Dinî tercihleri, bireylerin kendilerine bırakan ancak, atalara saygıyı ortak bir değer olarak kabul eden bu görüş, dünyevi işleri mantıkla anlamak ve problemleri akıl yoluyla çözmek üzerine yaptığı vurguyla laikliğe yaklaşır. Devlet, dinî inanışlar arasındaki dengeleri gözetmek ve dinî örgütlenmelerin kamu düzenini bozmalarını engellemek dışında dinî yarıllara eşit mesafede durmayı düstur edinir.

Çin'de olduğu gibi Kore ve Japonya'da da bürokrasi geleneği üzerinde hakim olan bu görüş; toplumsal düzeni sağlamak amacıyla bir yandan aile içi, sosyal katmanlar arası ilişkileri düzenlerken, diğer yandan da bürokraside liyakat ve eğitimin önemine vurgu yapar. Öyle ki, daha 1630 yılında, Hayashi Razan tarafından yüksek bürokratların eğitimi için "Sensei-den" adıyla bir okul kurulmuş ve Tokugawa Dönemi'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu Yüksek Okul'un tüm Rektörleri de Hayashi ailesinden olup "Hayashi Ekolü" devlet yönetiminde etkin olmuştur. 17. yüzyılda, Beşinci Şogun *Tsunayoshi* (1646-1709) tarafından şimdiki yerine taşınan okul, günümüzde halen *Yushima Seido* adıyla varlığını devam ettirmektedir.

Ulusal Çalışmalar (*Kokugaku*) Akımı ve Şintoizmin Dirilişi

Şogunluk tarafından benimsenen Yeni-Konfüçyüsçü düşüncenin öngörülmesi mümkün olmayan bir yan etkisi, kendi sonunu hazırlamasına neden olacaktı. Yine Tokugawa ailesinin hamiliğinde 17. yüzyılın ortalarından itibaren Mito vilayetinde gelişerek "Mitogaku" adı da verilen bu akımla birlikte, Japon tarihi araştırmalarına ağırlık verilmiş ve "Büyük Japon Tarihi" adıyla bir tarih kitabı meydana getirilmiştir. Tarih yazımında, 14. yüzyılda *Kitabatake Chikafusa* (1293-1354) tarafından yazılan "Kutsal İmparatorların Hakiki Silsileleri" (*Jinnō shōtōki*) adlı kitabın izinden

yürüyerek Japonca yazılmış ilk, orijinal metinleri kaynak olarak kullanıyor, imparatorları Japon tarihinin merkezine koyuyorlardı. Bu görüşe göre, Çin'den veya dünyadaki başka ülkelerden farklı olarak kesintisiz devam eden ve kökleri *Güneş Tanrıçası Amaterasu*'ya dayanan bir hanedana sahip olması Japonya'yı benzersiz kılıyordu. Dolayısıyla, asıl olan Japonya'ya has bir inanç sistemi olan Şintoizm idi. Hristiyanlık gibi Budizm ve hatta Konfüçyüsçülük bile "yabancı", "batıl" inançlar olarak görülüyordu. Şintoizm, Japon kimliğinin ayrılmaz parçasıydı.

Tokugawa Dönemi'nin sonlarına doğru giderek güçlenen ve taraftar bulan bu dünya görüşü "Meiji Restorasyonu"na uzanan yolun zeminini oluşturdu. Sürecin sonunda devletin dünya görüşü, Şintoizm (Devlet Şintosu/*Kokka shinto*) olurken, Budizm dahil tüm "yabancı" dinler dışlandı. Uzun bir mücadeleden sonra nihayet "Din-Siyaset Ayrımı" (*seikyō bunri*) ilkesinin, yani laikliğin kabul edilişi ile dengeler yeniden kurularak Japonya huzur bulmuştur. Japon modernleşmesi, bu temel üzerinde yükselir.

Meiji Restorasyonu ve Budizmin Takibata Uğrayışı

Komodor Matthew Perry'nin (1794-1858) komuta ettiği, Amerikan "Kara Gemiler"inin Japonya'ya ulaşarak *Sekigahara Savaşı*'ndan (1600) beri dışa kapalı yaşayan ülkeyi dışa açılmaya zorlaması, iki yüz elli yıldır uyumakta olan toplumsal fay hatlarını tetiklemiş ve önüne geçilemez bir değişim başlatmıştır. Savaşan Beylikler (*Sengoku*) İç Savaş Dönemi'ni bitiren bu savaşta kaybeden tarafta yer aldıkları için ardından başlayan *Edo Dönem'i* (1603-1868) boyunca dezavantajlı bir konuma düşen gruplar, Tokugawa şogun hanedanına husumetlerini unutmamışlar ve *Satsuma* ve *Chōshū* Bölgelerinin kurduğu ittifaka katılarak büyük bir isyan hareketi başlatmışlardır. Şogunluğun imzalamaya zorlandığı, yabancılara ticaret ayrıcalıkları tanıyan antlaşmaları reddetmekle başlayan bu hareket, giderek bizatihi şogunluk sisteminin reddine dönüşmüştür. Ancak, hareketlerini meşru kılmak için ideolojik bir dayanağa ihtiyaç duyuyorlardı. Bu dayanağı, geleneksel Japon kültürünün simgesel temsilcisi imparatorun şahsında buldular. Ulusal kimliğin uyanışında liderlik rolünü imparatorun daha iyi kim oynayabilirdi ki? Artık sloganları, "İmparatorluk Sisteminin Yeniden Doğuşu" (*ōsei fukkō*) olmuştu.

İmparator Meiji'nin Edo'ya girmesi ile şogunluk devrinin kapanmasına uzanan bu süreçte köylüler arasında örgütlendiği için en büyük tarikat

konumunda bulunan Jōdo Shinshū başta olmak üzere, Tokugawa şogunları tarafından sorun çıkarmamaları için baskı altında tutulan Budist tarikatları, devrim hareketine büyük maddi destek ve insan kaynağı sağlamışlardır. Oysa ki, yeni hükümetin ilk kararlarından biri, imparatorluk düzeninin tam anlamıyla tesis edilebilmesi için onun temsil ettiği Şintoizm inancının, tüm Japon toplumuna hakim olması gerektiği ve dolayısıyla da "yabancı" bir inanç olan Budizmin, Japon ruhu için diğer yabancı inanç sistemleri gibi zararlı olduğu ve elimine edilmesi gerektiğiydi. Budist tarikatları hiç beklemedikleri bu hamle karşısında hazırlıksız yakalanmışlardı. Yeni sistemin ideologlarının kafasında Budizme yer olmadığı anlaşılıyordu. Sürece, "Kami ve Budaların Ayrılması" (*Shinbutsu bunri*) adını verdiler ve ülke çapında top yekün bir takibata giriştiler. 1875 yılına kadar birçok Budist tapınağı Şinto tapınağına dönüştürüldü, cemaatlerin sahip olduğu mülklere el konuldu, rahip olmak yasaklandı, Buda heykelleri yıkıldı, yer yer şiddet olayları da yaşandı. Meiji Restorasyonu, Budistler açısından tam bir kabusa dönüşmüştü. Muhataplarını ikna edecek bir çözüm bulamazlarsa Japonya'da Budizm'in yok olması tehlikesi ile karşı karşıyadılar.

Laikliğin Doğuşu

İlginçtir, Japonya'ya din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesi, yani laiklik fikrini tanıtan bir din adamıydı. Batılı, gelişmiş ülkelerdeki sistemleri tanımak amacıyla düzenlenen *İwakura Diplomatik Misyon* heyetine (1871-73) her kesimden temsilci katılmıştı. Gruba, Budist cemaatleri temsilen katılan bahsi geçen Honganji'ye bağlı rahip *Shimaji Mokurai*'in (1838-1911) amacı, dinî kurumları incelemek ve mümkünse yaşanmakta olan sorunlara bir çözüm önerisi getirebilmektir. Aynı zamanda, gazeteci *Fukuchi Genichiro* ile birlikte Türkiye'yi ziyaret eden ilk Japon olma özelliği de taşıyan Mokurai, Hristiyan, Yahudi ve Müslüman ülkelerdeki dinî kurumları incelemiş ve Paris'ten gönderdiği bir mektup /makalede şöyle demiştir: *Siyaset ve din birbirinden ayrıdır. İkisinin bir olmasını talep etmek mümkün değildir. Siyaset insanlar içindir ve insanları şekillendirmek ile ilgilidir... Din ise kutsal olanla ilgilidir ve kalpleri şekillendirmekle ilgilidir. Siyasetten farklı olarak din ulusların sınırlarını aşar...*³

³ Mokurai, Shimaji. (Modern Japoncaya çeviren Yoshida Masami). *Sanjō Kyōsoku Hihan Kenpakusho* [Üç Doktriner Standardın Eleştirisi Üzerine Bir Dilekçe]. <http://8606.teacup.com/meizireligion/bbs/55> (Son Erişim: 3/11/2011).

Mokurai, tüm yetkililere Budizm'in yabancı değil Japon olduğunu, Şintoizm'in ise bir din değil imparatorun siyasetinin bir parçası olduğunu, dolayısıyla vatansever tüm Budistlerin hem kamilere hem de imparatora saygı duyduklarını anlatan mektuplar yazmış, Japonya'da da gelişmiş ülkeler gibi inanç hürriyeti olması gerektiğini vurgulayarak bunun teminatının laik bir devlet, din kurumlarının devlet işlerine, devlet kurumlarının da din işlerine karışmaması olduğunu anlatmıştır. Böylelikle Din-Devlet Ayrımı (*seikyō bunri*) kavramı Japonya'nın gündemine girmiştir.

1876 yılı başında hükümet, inanç özgürlüğünü kabul ederek Budizm'e yönelik takibatı resmen bitirmiştir. Öte yandan, 1868-77 yılları arasında, önce hükümetteki yedi bakanlıktan biri olarak tasarlanan Din İşleri İdaresi, sürecin sonunda İçişleri Bakanlığına bağlı "Tapınak ve Sunaklar Genel Müdürlüğü" olarak düzenlenmiştir. Diyanet İşleri, günümüzde de halen İçişleri Bakanlığına bağlı bir departman olarak faaliyet göstermekte olup devlet, dinî kurumlar üzerinde mali işlerinin denetlenmesi dışında herhangi bir tasarruf veya yaptırım gücüne sahip değildir. Devletin herhangi bir dinî gruba destek vermesi, kanunen mümkün değildir. Devletin, ayırım yapmadan her vatandaşa ve gruba eşit mesafede olmasının, modern hukuk devletinin temel bir gerekliliği olduğu kabul edilir. Zira, Japon tarihi belirli bir dinî gruba pozitif ayrımcılık yapılması durumunda, o grubun önce ekonomik olarak güçlendiğinin, sonra da kendi çıkarını gözetmek amacıyla siyasete müdahil olma eğilimi gösterdiğinin örnekleri ile doludur... Japonya'da bizatihi bir din adamı, bir Budist rahip tarafından önerilerek benimsenen laiklik, hem din hem de siyaset alanlarını korumak, olası çatışmaları engellemek için vardır ve her iki taraf için de elzemdir.

MEİJİ RESTORASYONU HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Selçuk ESENBEL*

Türk kamuoyu Meiji Japonyası'nı modernleşmede romantik bir ideal olarak algılamaktadır. Bu tür romantik Japonya algısında Japonya, Osmanlı-Cumhuriyet düşüncesinde belkide kendi modern tarihinin sarsıntılı geçmişi ışığında toplumsal ve devlet arasında uyum içinde, mucizevi bir modernleşme başarmış olarak görüle gelmiştir. Son dönem Osmanlı düşünce tartışmalarının içinde ve bugünün Türkiye'sinde de Japonya'yı neredeyse beğenmeyen yoktur. Mehmet Akif'in *Safahat* şiirindeki Meiji Japonyası'ndan haberler getiren İttihad-ı İslam-Pan-İslamcı düşünür ve aktivist Abdürreşit İbrahim'den (1857-1944)¹ Japonya'nın ustun meziyetleri hakkında övgüyle bahsetmesi buna kalıcı bir örnektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de Japon modernleşmesini ve başarılarını dikkatle izlediği ve takdir ettiği bilinmektedir.² Öte yandan, İslam geleneklerine dayalı bir modernitenin mümkün olduğunu ileri süren, Cumhuriyet'in Batı modernitesini temel alan laiklik ve diğer devrimlerini eleştiren görüşü temsil eden kamuoyu için Meiji İmparatoru'nun liderliğinde gerçekleştirilen bu başarılı modernleşme çabası, sanki Türkiye'nin geçmişi ile kopuk bir şekilde "kaybettiği" kendi geleneklerine bağlı ikinci bir modernleşme yolunu temsil ettiği için hayranlıkla romantize edilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Meiji Japonyası'nın özünde, Batı modelleri ve hukukuna dayalı laik bir anayasa ve eğitim sistemi içinde

* Emeritus Profesör Dr., Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Asya Çalışmaları Merkezi Kurucusu ve Akademik Koordinatörü.

¹ İbrahim'in, Tokyo Tama Rei mezarlığında bulunan mezar taşında doğum yılı 1852 olarak yazılıdır.

² A. Merthan Dünder, "Atatürk ve Japonya", *Uluslararası Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyum Kitabı*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2015.

modernleşmenin kurumsallaşmasını göz ardı eden bu görüş, Japonların kendi kültürleri ile Batı kültürünü mezceden modern kültürlerini görerek, hukuki ve eğitim ile dini politikalarında da bu ikili eski ve yeni birlikteliğin olduğunu zan edip, Japonya'yı olduğundan çok daha gelenekçi ve ruhani bir kimliğe büründürmektedir. Japonya'nın Meiji Restorasyonu, 19. yüzyıl Tanzimat reformlarının "yetersizliğine" rağmen, II. Abdülhamid'in uzun soluklu istibdat yönetiminin muhafazakâr modernleşme sürecinin 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile Jön Türkler tarafından kesintiye uğramasının ve daha sonra Batı modeline dayalı Cumhuriyet'in sıkı bir laik hukuk üzerine inşa edilmesi karşısında, bir Osmanlı türü Meiji tarzı istikrarlı modernleşmesinin kaybedilmiş alternatif yoluna başarılı bir örnek telakki etmektedir. Jön Türk devrimi ile başlayan çalkantılı iç ve dış olayların sonucunda Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devletinin ortadan kalkması ve büyük toprak kayıplarından sonra İstiklal Savaşı'ndan sonra elde edilen kazanımlarla daha küçük bir toprak alanı üzerinde Cumhuriyet'in kuruluşu ile gelen devrimsel ve bir o kadar da sancılı olarak hatırlanan dönüşümler ışığında, bu tür düşüncede 19. yüzyıl Meiji Japonyası sadece başarı öyküleri içeren bir süreç gibi algılanmaktadır.

Osmanlı döneminde Japon ilerlemesini hayranlıkla izleyen kamuoyunun, gazeteci, düşünür ve yazarları, Meiji Japonya'sının örnek olarak başarıları hakkında çeşitli gazete yazıları, dergi, kitaplar yayınlamışlardır.³1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında Osmanlı devletinin askeri gözlemcisi olarak Japonya'da cephede bulunan Pertev (Demirhan) Paşa'nın raporları ve yayınları Japon yenileşmesinden ve etkileyici deniz muharebe zaferlerinden derin bir şekilde etkilenip, daha sonra Cumhuriyet devrinde de Türk askeri eğitimi ve gençlerin yetiştirilmesi için yazdığı Japonya hakkındaki eserleri, bu Meiji'den ilham alan milliyetçi modernleşme görüşünü yansıtan tavsiyelerini göstermektedir. Doruk Akyüz'ün Pertev Demirhan'ın eserleri üzerinde yaptığı çalışma *Bir Osmanlı Kurmayının Gözünden Rus-Japon Savaşı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017) Meiji Japonya'sının Osmanlı Türk düşüncesi içinde yer eden olumlu imajını yansıtmaktadır. Pertev Paşa, Osmanlı ve Türkiye kamuoyunda Batı emperyalizmine karşı duruşta hem fikir olsa da, aşırı "Batı aleyhtarlığına"

³ A. Merthan Dünder, "An Essay on the Effects of the Meiji Modernisation upon Turkish Intellectuals", *Kamizo*, No. 14 (November 2015): 149-137.

sapmadan, Japonya'nın milli eğitim ve örgütlenme örneğine bakılması gereği görüşünü yansıtmaktadır.

Öte yandan, Osmanlı düşünce dünyasında İttihadı İslam veya Pan İslamizm olarak tanımlanmış olan düşünce akımının temsilcileri, İslami söylem içinde alternatif siyaset ve modernite arayışı içinde olan Mehmet Akif ve yakın dostu Abdürreşit İbrahim gibi düşünürlerin, Meiji Japonya'sının yeni bir din arayışı içinde olduğunu, Japon kültürünün İslam geleneklerine uyum gösterdiğini, dolayısıyla tevhit için uygun olduğunu vurgulayarak Japonlara İslamiyet'i öğretmeyi Japonya ile çeşitli katmanlarda (askeri-ekonomik-siyasi) ilişki kurmak için bir yöntem olarak benimsedikleri görülmektedir. Bugün, özellikle bu görüşün temsilcisi olarak telakki edilen Abdürreşit İbrahim'in (1852-1944) hayatı ve *Âlem-i İslam veya Japonya'da İntişarı İslamiye* eseri günümüz Türkçe baskıları ve son zamanlarda çıkan bazı popüler yayınlar da tekrar son dönemin düşünsel ve kültürel dönüşümüne Meiji Japonya'sının İslam düşüncesindeki imgesel rolüyle, bir tarihsel köken arayışına vesile olmaktadır.

Japonya dolayısıyla hem "Batı eksenli modernite" anlayışına sahip kişiler hem de "İslami modernite" özleminde olanlar için ortak bir takdir konusudur ancak Japon modernleşmesinin 1868 Meiji Restorasyonunun siyasi, sosyal, zihinsel tarihinin girift yapısı pek bilinmemektedir.

Bu tartışmalar ışığında bu makale Meiji Restorasyonunun imparatoruna sadık Japon toplumunun rahat bir uyum içinde kabul etmiş olduğu bir "modernleşme" tecrübesi olmadığı, geleneklerin içinde yoğrulan eski ve yeninin oluşturduğu bir ikili yapıdan oluşan "ıslahatlar" süreci de olmadığını özellikle vurgulayarak Meiji Restorasyonu olarak tanımlanan modern Japonya'nın kuruluş tarihini içeren 1868-1912 yılları hakkında bazı olayları ve özelliklerini tartışacaktır.

Öncelikle bir siyasi tarih olayı olarak bakıldığında Meiji Restorasyonu, 1600 yılından beri Japonya'ya hâkim olan Tokugawa samuray klanının elinde yürütülen Shogun (ülkenin askeri savunmasından sorumlu general) hükümetinin feodal hukuk düzenine dayalı olan samuray-askeri sınıfının iktidarının "devrilmesiyle" yerine kurulan yeni bir rejimin adıdır. Ülkenin dış ilişkilerinden sorumlu olan Tokugawa Shogunu Iesada'nın, birdenbire 1858 yılında ABD

donanmasından dört gemiyle gelen Komodor Matthew Perry'nin dayattığı kapitülasyon anlaşmasını İmparator'un onayını beklemeden imzalamak durumunda kalması ülke çapında bir kriz yaratacaktır. Olaya infial duyan samurayların muhalefeti, Japonya'ya yeni giren Batılı emperyal güçlerin müdahaleleri, dünya ticaretine açılmanın yarattığı bunalımlı çalkantılı kısa dönemin sonunda, 1866-1867 yılları arasında Tokugawa hükûmetine karşı isyan eden Satsuma ve Chōshū beyliklerinin ittifakı ile ülkenin iktidar sınıfı samuraylar arasında bir iç savaş patlak verecektir. Meiji Restorasyonu, bu anlamda, Tokugawa ordusunu yenerek Kasım 1867'de iktidara gelen ve 1868 Ocak ayında yeni rejim hükûmeti kuran genç samuray liderlerinin önder olduğu, rejim değişikliğinin adıdır.

Ancak terminoloji açısından bakıldığında Meiji Restorasyonu'nun, İmparatorluk kurumu yoluyla, ülke çapındaki bir siyasi krize rağmen, devlet nizamında bir sürekliliğin sağlandığı bir hadise olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu krizli gecen on yılsonunda yeni rejimin kuruluşunda, taht ve saltanat eski usulüne göre devam edecektir. Meiji (明治)⁴ bu kriz içinde 30 Ocak'ta vefat eden babası İmparator Kōmei'den sonra, 122nci Japon İmparatoru olarak 3 Şubat 1867'de tahta 16 yaşında çıkan veliaht prens Mutsuhito'nun, yeni rejim kurulduktan sonra 12 Eylül 1868'de tahta çıkış töreni sırasında kadim Çin devlet geleneği doğrultusunda aldığı saltanat adıdır. Bugün de miladi takvimi 1872 yılında kabul eden Japonya'da eski usule göre İmparatorun saltanat döneminde başlayan ve vefatı veya tahtan inmesiyle biten takvim de beraber kullanılır. Aydınlik yönetim gibi bir anlamı olan Meiji adı, yeni rejimi kuran Japon liderlerin yenilikçi ve ilerlemeci amaçlarını temsil etmek üzere seçilmiştir. İngilizceye Restorasyon diye çevrilen, Japonca kelime Ishin (維新) ise yenilenmek anlamına gelen klasik Çin ve Japon tarihçiliğinden alınan bir tabirdir. Ishin, hanedanların iktidarlarını tazeleyip yenilemeleriyle dünya düzeninde tekrar ahlak ve adaletin hüküm sürmesi anlamına gelir. 1867 yılındaki iç savaşta, Tokugawa hükûmetine karşı isyan eden taraf, Kyoto'daki genç İmparator'un desteğini alarak mücadelelerini bu şekilde meşru bir temele oturtmuşlardır. Ishin kavramı, muhalefetin yarattığı yeni söylemde genç yaşta tahta çıkmış olan Meiji

⁴ İmparator Meiji'nin fotoğrafları için bkz.; EK I.

İmparator'un eski tarihi geleneğe uygun bir şekilde, Tokugawa samuray iktidarını lağv edip tekrar askeri ve siyasi yetkilerini eline almasını tanımlamaktadır.

Gerçekte, olay, çoğunlukla iç savaşı kazanan Satsuma ve Chōshū beyliklerinden gelen yeni bir genç samuraylar ekibinin, kendi iktidarlarını İmparator'un adına, meşrulaştırmasıdır. Bu dönemden itibaren Meiji dönemi iktidar yöneticileri, İmparator Meiji (1852-1912) ile uyum içinde çalışmış ve tüm kararlarını kamuoyuna hükümdarın emri olarak ilan ederek-İmparatorluk kurumunu yeni kurulan Japon devlet ve toplumunun birleştirici unsuru ve eskinin lağv edilmesi ve Batı uygarlığının kabulü için meşrulaştırma aracı olarak kullanacaklardır.

Bu meşrulaştırma sürecini anlamak için bu sefer daha derinlemesine inip, kısaca Japon İmparatorluk müessesesinin kadim ruhani özelliğinin tarihini hatırlamakta fayda var. Bugün, 125inci İmparator olarak Japonya'da tahta bulunan Heisei İmparatorun ailesi, eski çağlardan beri (M.O. 661 resmi söyleme göre, tarihçiler ise M.S.4 yüzyıl diye düşünmektedirler) kesintisiz olarak saltanat süren hükümdar hanedanıdır. Japon İmparatorları, 6. yüzyılda Japon adalarında imparatorluk devletini Çin'in Tang İmparatorluğunun devlet hukukuna göre kurmalarına rağmen, zaman içinde askeri ve ekonomik gücünü yitirmiş, hanedan, 12inci yüzyılda, taşralı samuray-asker cengâver klanlarının kurduğu askeri hükûmetlere iktidarlarını kaybetmeleriyle askeri ve siyasi yetkilerini zorunlu olarak samuray hükûmetlerine devretmişlerdi. Japonya'nın eski çağlardan beri Japon devletinin resmi hükümdarı olan Japon İmparator ailesi, hanedan olarak, 12. yüzyıldan beri siyasi ve askeri nüfuzunu kaybetmiş olsa da Tokugawa gibi çeşitli güçlü samuray büyük bey (Daimyo) klanlarına dini ve kraliyet hukukunu temsil etmelerinden dolayı atamalarda bir "onay" merci olarak bu iktidarlara meşruiyet kazandıran bir kurum haline dönüşmüşlerdi.⁵

Burada kilit nokta, tahta çıkan İmparatorlar böylece siyaset arenasında siyasi ve askeri yetkilerini samuray hükûmetlerine devretmiş olsalar da ruhani bir inanç geleneğinden kaynaklanan bir otoriteye sahip olup, siyasanın

⁵ Samurayların tarihi için bkz. Erdal Küçükyağın, *Dönüm Noktalarıyla Japon Tarihi: Samuraylar Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013).

meşruiyetini sağlayan kritik bir *ideolojik* görev ifa etmekteydiler. Bu ideolojinin geçmişten beri herkesçe kabul gören başlıca geleneksel söylemine göre, Japon İmparatorlarının kavmi Japonların geleneksel yerel inançlarını temsil eden Shinto geleneğine göre güneş tanrıçası Amaterasu'nun torunlarıydılar. Japon İmparatorluk sarayı 6. yüzyıldan itibaren Çin ve Kore başta olmak üzere Asya'nın evrensel dini olan Budizm'i Çin medeniyetinin başlıca unsurlarıyla beraber kabul etmekle beraber, Japon kraliyetinin başında olan İmparator hanedanına meşruiyet veren bu kadim kavim inançlarından oluşan Shinto geleneklerini korumuştur. Budist tapınak ve manastırların banisi olan İmparator, aynı zamanda halk adına Güneş Tanrıçası'na yapılan ibadetleri yerine getirmekle görevliydi. Böylece Japon dini, zaman içinde Shinto ve Budizm'in birlikteliğinden oluşan senkretik bir inançlar kümesinden oluşmuştu. Japonya'da siyasi ve askeri yetkiyi elinde tutan iktidar sahibi güçlü samuray beyler, askeri hükûmetin başı olan Shogunluk rütbesine İmparator'un mührünün basıldığı bir fermanı ile tayin edilmekteydiler. Nitekim 1600 yılında Japonya'da iktidarı önemli bir beyler arası iç savaşı kazanarak elde eden ve 1867 yılına kadar Japonya'yı yönetecek olan Tokugawa Shogunlarının kurucusu olan Tokugawa Ieyasu, 1603 yılında İmparator Fermanıyla Shogun rütbesine "tayin" edilmişti.

Tokugawa'yı deviren asi samuraylar, 1867'de aniden vefat eden İmparator Kōmei'nin yerine tahta geçen 16 yaşındaki Mutsuhito'nun, Shogun'a karşı isyanlarını desteklediğinin göstergesi olarak savaş meydanlarına İmparatorun altın güneş işlemeli sancaklarıyla girmiş, dolayısıyla Tokugawa Shogun ordusunun moralini bozabilmişlerdi. Bu anlamda, 1868 Ocak ayında muzaffer bir eda ile eski Shogun'un şatosunun bulunduğu Shogun hükûmetinin başkenti Edo'ya (bugün Tokyo) giren İmparatorluk askeri güçleri, fazla bir direnişle karşılaşmamıştır. Artık Meiji –Aydınlık –adıyla klasik Çin/Japon hanedan takvimine göre takvime adını veren tahtta bulunduğu dönem adını alan genç İmparatorun eski başkent Kyoto'dan merasimle gelip, Shogun'un eski şatosuna yerleşmesiyle (bugünkü Hibiya'da bulunan İmparatorluk Sarayı) Ishin gerçekleşmiştir.

Meiji Restorasyonu aynı zamanda 1868-1912 yılları arasında tahtta bulunan Meiji imparatorunun 1912 yılında vefatıyla 1912 yılına kadar süren reformlar sonucunda modern Japonya'nın oluşumuna verilen bir dönem adıdır. Bu dönem

uzun soluklu ve hızlı bir Batılılaşma reform hareketi sonucunda eski Tokugawa hukuku ve düzeni tamamen kaldırılmış, birçok eski adet ve kurum, tıpkı Shogun'un görkemli şatosu gibi, yüzlerce beylik şatosu askeri isyan merkezi olabilecekleri korkusuyla yıkılmıştır. Modern Japonya, Japon halkının halen süregelen eski Tokugawa alışkanlıkları ve yaşam biçimine, hızla ve genelinde tepeden inme bir şekilde oturtulan bir Batı modellerinden alınan yeni ulus-devlet –imparatorluk “kapağının” bir bileşimi olacaktır. ⁶

Meiji Restorasyonu ile kesintiye uğrayan neydi? Tokugawa Shogunları bir askeri yönetim olarak 1600-1867 yılları arasında neredeyse 250 yıl boyunca Japonya'ya dışarıya kapalı bir siyaset içinde 200 küsur sayıda yerel beyliğin üzerinde ulusal bir hâkimiyet kurmuşlardı. Bu ikili yapı -merkezi hükümet ve yerel beyliklerden oluşan federatif devlet düzeni- tamamen ortadan kalkacaktı. 1868-1872 yılları arasında yeni rejimin ardı ardına aldığı kararlarla eski devlet nizamı ve eski hukuka dair ne varsa tamamen lağv edecek, yerine Fransız, İtalyan, Alman, ABD, İngiliz hukukunun ve kurumlarının bir karışımıyla modern devlet ve toplumu kuracaklardı.

Tokugawa klanı, 1600 yılında ülkede hüküm süren bir beylikler iç savaşını sona erdirip iktidara geldiğinde, Japon adalarında yerel siyasi iktidar odakları olan 200 kusur sayıdaki irili ufak beylik (Han) üzerinde, askeri hukukun hâkimiyetine dayalı bir merkezi hükümeti (Bakufu) Shogun (General) unvanı ile kurduğunda, bu yetkiyi tahtta bulunan İmparator'un beratı ile sağlamış olması İmparator ve samuray iktidarlarının bu ikili siyasi yapısına örnektir. Tokugawa Shogunları, 1868'e kadar asker sınıfının iktidarına dayalı bir merkezi feodalizme benzeyen monarşi yapısının ülkenin dış dünyaya karşı askeri müdafaası ve dış politikası, büyük şehirlerin idaresi, madeni para basma yetkisi, büyük beylerin yönetimlerinin denetimi gibi görevlerden sorumluydu. Tokugawa Shogunluğu, Büyük Çin İmparatorluğunda 1644 yılında iktidara gelen Qing (Çing) hanedanı ile uyumlu bir şekilde ufukta beliren Batılılara karşı mesafeli bir dış politika anlayışını benimsemişti. Çin'den daha katı bir şekilde, özellikle Asya'da yayılma eğilimi gösteren Katolik Portekiz ve İspanyol imparatorluklarının

⁶ Meiji reformları için bakınız, Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2012)*.

misyonerlik faaliyetlerinin siyasi bir tehlike olduğuna karar vermişlerdi. Tokugawalar Katolik mezhebi dolayısıyla Hristiyanlık dinini yasaklamış ve Batı ile ticari ilişkilerini sadece güney doğu Asya'da Doğu Hindistan Kumpanyası'nı kurmuş olan Hollandalılarla, Katolik düşmanı olan Protestan olmaları dolayısıyla, sürmesine izin veriyorlardı. Shogun yönetimi, komşu Kore Krallığı ve Çin imparatorluğu ile de ilişkileri kısıtlı bir biçimde sürdürmeye özen gösteriyor, Japonya'nın dış dünyaya kapalı olmasını istikrar için elzem olduğunu düşünüyorlardı. Yüzyıllar boyunca bu tür bir ilginç dışa kapalı siyaset süren Tokugawa Shogunları, 19. yüzyılın başından itibaren Batı'nın imparatorluklarının yükselmesiyle küreselleşen dünya ticaretinin sürekli sınırlarını zorlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardı. Fakat en sonunda, Kırım Savaşı dolayısıyla Batı cephesinde meşgul olan İngiliz imparatorluğunun yerine, Londra ile uyumlu bir şekilde ABD, kendini ilk defa Asya'da göstermek için Japonya'yı zorla ticarete açmaya karar verdi. Tokugawa Shogun hükûmeti, 1853 de ABD'nin Komodor Matthew Perry'nin komutasında gelen dört savaş gemisinden mürekkep küçük donanmasıyla tehdit edilerek dış dünyaya açıldı. Böylece kapılarında Batı'yı aniden büyük bir tehdit olarak gören Japonların modern tarih belleğinde, 1853 bir yandan modern dünya ile entegrasyonun başlangıcı bir yandan ise Batı ile olası bir çatışmanın habercisi olarak yer etmiş olan gerçekten çok ani ve dramatik bir olaydır. Tokugawa Shogunluğu, 1858 yılında önce ABD sonra tüm Batılı devletler ile kapitülasyon anlaşmalarını Komodor Matthew Perry'nin "silah zoruyla" imzalamaya mecbur kaldı.⁷

Olay, ülkeyi 1600 yılından beri yöneten Tokugawa klanının birdenbire meşruiyetinin sorgulanması ve samuray sınıfı içinde özellikle güney batı Japonya'nın zaten ezelden beri Tokugawa'nın hasmı ve düşmanı olarak 1600 yılında meydan muharebesinde yenildikleri için "sadakat" yeminini mecburen vermiş olan Satsuma ve Chōshū samuray beyliklerinin sert muhalefeti ve sonuç olarak da isyanına yol açmıştı. Üstelik bu kapitülasyon anlaşmasına Kyoto'da

⁷ Francis Hawks, (1856). *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan Performed in the Years 1852, 1853 and 1854 under the Command of Commodore M.C. Perry, United States Navy*, Washington: A.O.P. Nicholson by order of Congress, 1856; originally published in Senate Executive Documents, No. 34 of 33rd Congress, 2nd Session. ABD Kongre yayınlarından biri olan Perry seferinin resmi tarihinin ilk baskısı Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesinde mevcuttur.

tahtta bulunan İmparator Kōmei (Meiji imparatorunun babası) yabancı düşmanı olduğu için "onay" vermekten imtina etmişti. Dolayısıyla, muhalefete göre, Shogun, İmparator'un onayını almayarak af olmaz bir sadakatsizlik suçu işlemiş; ülkeyi temsil eden İmparator'un şerefine hanel getiren "barbar" Batılılara boyun eğmişti. Özetle, ülkede hâkim olan düşünce yapısında eski klan-aşiret kan davaları ve düşmanlık söyleminin hâkim olduğunu belirtmekte yarar var. Japon modernleşmesinin başlangıcı olan bu döneminin kesinlikle modernite/gelenek, Doğu/Batı gibi sofistike kavramların tartışılmadığı, tam tersine 1858 anlaşmasının neden olduğu bu rejim krizinin toplumun feodal yapısının içindeki ezeli düşmanlıkların su yüzüne çıktığı bir "beyler" iç savaş diskuru içinde olduğu hatırlanmalıdır.

Tokugawa hükûmetinin başı Shogun Iesada da haklıydı. Bir kaç yıl önce 1838 de büyük Çin imparatorluğunun Afyon ticaretini yasaklamasıyla patlak veren İngiltere-Çin savaşı dört yıllık bir kıran kırana mücadelenin sonucunda İngiliz donanmasının üstün askeri teknolojisi karşısında hezimete uğrayan Çin'in İngiltere ile *Nanjing Anlaşması*'ni imzalamasıyla sonuçlanmıştı. Anlaşmanın haberi Japon kamuoyuna hemen ulaşmış, üst düzey samuray çevrelerce büyük bir kaygı ile karşılanmıştı. İngiltere'ye kapitülasyon imtiyazları ve Hong Kong adasının verilmesinin yanı sıra ağır bir tazminat ödenmesini içeren Nanjing Anlaşması'yla, Çin İmparatorluğu bölgenin tarihinde ilk defa bir yabancı "barbar" ülkeye büyük ödünler vermişti. Bunun sonucunda Doğu Asya'da hâkim olan görüş, Japonya gibi görece olarak küçük çevre devletlerinin bin yıldan fazla süredir kabul ettiği Çin merkezli devletleri arasında Doğu Asya diplomasi geleneğinin alaşağı edildiğini ve artık bütün bölge devletlerinin "yükselen Batı"yı temsil eden İngiltere'ye karşı korunmasız ve yalnız oldukları düşüncesi idi. Çinli âlim *Wei Yuan*'ın (1794-1897) 1844 yılında, savaşın hemen ardından yazdığı eser *Afyon Savaşı*'ni ayrıntıyla anlatmıştı. Wei Yuan'ın eserinin birçok kopyası Japonya'da yaygın bir şekilde okunuyordu. Samuray âlim Shionoya Toin (1809-1867) tarafından Japonca'ya uyarlanmıştı. Ayrıca *Mineta Fuko* (1817-83) *Kaigai Shinwa* adlı eserinde Afyon Savaşı'nın felaket olaylarını çarpıcı bir dille resimlendirerek yayınlamıştı. Tokugawa yönetimi için Çin'in hezimetini hala hafızalarda yer etmiş, daha 10 yıl öncesinin sığacağı sığacağına hatırlanan bu dış dünyadaki ürkütücü gelişmeleri göz önünde

bulunduran Shogun, ülkenin bir saldırıya karşı mevcut olumsuz koşullar nedeniyle (Samurayların ellerindeki tüfekler 17. yüzyıldan kalma Akdeniz arkebüz tüfekleriydi), yenilmesi ve ülkenin işgalinin kesin olacağından emindi. Batılı devletlerin saldırganlıklarını tahrik etmek istemediği için, İmparator'un onayını almadan 1858 yılında Batılı devletler ile kapitülasyon anlaşmalarını imzaladı.

Ülkenin askeri ve siyasi yönetiminden sorumlu olan Shogun, anlaşmayı ülkeyi Batılı emperyalist güçlerin saldırısından korumak için imzalamıştı.⁸

Ancak, 1860 yılında Shogun adına anlaşmayı imzalayan Tokugawa üst yöneticisi *Ii Naosuke*, bir gurup radikal samuray tarafından Shogun'un Sakurada Mon (桜田門) "Kiraz çiçekleri tarlası" kale kapısından çıkarken suikaste uğrayarak öldürüldü. Üstelik yeni anlaşmayla ülkeye gelen yabancılar zaman zaman kızgın samurayların saldırılarına uğruyorlardı. Nitekim Satsuma ve Chōshū beylikleri, güney batı Japonya'da kıyılarına yakın geçen Avrupalı ve Amerikalı gemilere "top ateşiyle" istenmediklerini belirtiyorlardı. Shogun'a muhalefetin arttığını gören İmparator Kōmei, durumu daha da kızıştırap 1862 yılında bütün "barbarların" ülkeden kovulmasını emretti! Güney batı Japonya'daki Kyushu adasının güçlü beyliği Satsuma, İngiltere'ye "savaş" açtı ve İngiltere ile Ağustos 1863'de kısa bir savaş dahi yaşadılar. Satsuma sahil kenti Kagoshima'yı tamamen alevler altında yakan yedi gemilik İngiliz donanması, Satsuma samuraylarının Amerikalılardan satın alınan modern toplarla şaşırtıcı bir direnişiyile karşı karşıya kalınca sonunda iki taraf anlaşmaya vardı.⁹

⁸ Kitaoka Shin'ichi, *Japan-China Joint History Research Report Modern and Contemporary History* Volume 1, March 2011, pp. 3-34; John Dower, elektronik makale, Mineta Fuko (1817-83) *Kaigai Shinwa* 海外新和 Deniz aşırı ülkeler hakkında yeni hikayeler); R. H. van Gulik, "Kakkaron A Japanese Echo of the Opium War" *Monumenta Sinica* Vol. 4, No.2 (1940): 478-545; Masuda Wataru, *Japan and China: Mutual Representation in the Modern Era* (London: Routledge Curzon,2000).

⁹ Sasaki Suguru 佐々木 克, *Bakumatsu-shi* 幕末史 (Tokyo: Chikuma Shinsho, 2014); Meiji Restorasyonuna giden süreç için İngilizce ayrıntılı anlatım bakınız. W. G. Beasley, *The Meiji Restoration* (Stanford: Stanford University Press, 1972).

Meiji Restorasyonunda dış güçlerin siyasi müdahalesi de vardır. Ülkedeki iç savaşa benzer çatışma ortamını gören İngiltere, bu kısa savaştan sonra Satsuma ve Chōshū beylikleri ile yakın bir ilişki kuracaktır. Satsuma'ya savaş gemileri ve silah satmaya başlayan İngiliz tüccarlarının arabuluculuğu ile genç Satsuma samurayları, Chōshū samurayları ile beraber dünya gücü İngiltere'yi tanımak için Tokugawa'nın son yıllarında Beyliklerinin mali desteği ile ilk Japon yurt dışı öğrencileri olarak Londra'ya, University College London'da okumak üzere yollanacaklardı. Japonya ve İngiltere'nin ilişkilerini 1902 yılında taçlandıran İngiliz-Japon İttifakının temelleri bu çatışma ile başlamıştır denilebilir. İngiltere hızlı bir dönüş yaparak, artık Tokugawa karşıtı unsurları desteklemeye başlaması, Batı'nın büyük devletlerin uluslararası politikalarının Japonya'daki gidişat üzerinde paydaş bir rol oynadığını göstermesi açısından manidardır. İngiltere, bir kaç yıl sonra çıkacak olan iç savaşta asi güçleri destekleyecektir. İngiltere'ye karşı hep rakip bir dünya siyaseti yürüten Fransa ise, Tokugawa Shogunluğu'na yanaşacak Bakufu ordusunun modernleşmesi için yardım adımlarını atacaktır.

Meiji Restorasyonu böylece, 1858 anlaşmasının tetiklediği bir samuraylar arası iç savaşın sonunda geldi. Tokugawa Shogunluğu hükûmeti ve Satsuma-Chōshū ordularının çatıştığı 1867 yılındaki iç savaşta asi güçler, hükûmet güçlerini yenerek bir "sürpriz" yarattılar. Shogunlara karşı İmparator Meiji'nin ideolojik desteğini alarak iktidara geçen Satsuma ve Chōshū samuraylarının kurduğu yeni hükûmet, 1868-1881 yılına kadar neredeyse on yıldan fazla bir süre, ülkenin çeşitli bölgelerinde çıkan samuray ve köylü isyanlarını cebren askeri harekâtlarla bastırmak durumunda kalmıştır.

Bu şekilde yerel olaylar zincirine bakınca, Meiji Restorasyonu bir anlamda modernizm tartışmalarıyla hiç bir alakası olmayan bir feodalite savaşıdır dahi denebilir. Tokugawa Shogunu'nun bu hareketini "İmparator'a karşı sadakatsizlik" suçlamasıyla karşı çıkan güney Batı Japonya'daki Satsuma ve Chōshū samuraylarının isyanının, tahtta bulunan İmparator ve başkent Kyoto'nun soylularının ideolojik desteğini arkalarına alarak mevcut hükûmeti devirmesidir. Küresel tarih olarak bakıldığında ise Batılı devletlerin, İngiltere, ABD, Fransa eksenli ticari ve siyasi bağlantılarının dünya çapında yaygınlaşmasıyla tetiklenmiş olan 1858 Anlaşması, Japonya'da bir iç siyasi bir

bunalım yaratmış, restorasyona yol açan iktidar çekişmesiye geçmişte çok görülen samuray klanlarının iç savaşı üslubuyla yürütülmüştür. Bu siyaset bunalımının, bir iç savaşa yol açması kaçınılmaz olmuştur. Ancak, Meiji Restorasyonu'nun tüm bu gerçek siyasi iktidar mücadelesi ve yol açtığı çatışmalar tarihi ile sarmalanmış olmasına rağmen, gene de beyler düzeyinde patlak veren bu iç savaş nispeten kısa sürmüştür. Kendisi iktidar gücüne sahip olmasa da, devletin hukuki çerçevesini temsil eden İmparatorluk kurumunun mevcudiyetinin kesintiye uğramayarak yeni iktidara meşruiyet sağlamış olmasının, Japonya'nın yeni iktidar güçlerinin Meiji rejimini "sağlıklı" bir şekilde kurabilmesini sağlamış olduğunu itiraf etmek gerekir.

Burada, son 15. Shogun Tokugawa Keiki'nin (1837-1913) olgun ve bilge tutumunun büyük katkısının olduğu inkâr edilemez. Son Shogun *Keiki*, 1866 yılında göreve gelmiş ve bir yıl zarfında bilhassa Fransa'nın desteği ile Bakufu yönetimini hızla modernleştirme sürecini başlatmıştı. Shogun'un başarılı olmasından korkan Satsuma ve Chōshū güçleri hükûmete karşı faaliyetlerini arttırmışlardı. İmparator'un muhalif beyliklerine meylettğini gören Keiki, şaşırtıcı bir hamle ile 1867 yılında, Mutsuhito tahta çıktıktan hemen sonra, 7 Kasım'da ülkenin tehlikeli bir iç savaşa gitmesinin yabancı güçlerin müdahalelerine yol açacağından kaygı duyarak, eski feodal hukuk usulüne uygun bir şekilde, atalarının 1600 yılında İmparator hanedanından aldığı fermanla tayin edildiği Shogunluk görevinden istifa ettiğini ve siyasi/askeri yetkilerini tekrar İmparator tahtına geri verdiğini (Ishin kavramının temeli) açıkça ifade eden bir mektubu Kyoto Saray'ına yollamıştır. Tokugawa taraftarı beylikler ve muhalif İmparator destekli samuray unsurlar her ne kadar aralarında iç savaşı bir kaç yıl devam ettireceklerse de, Shogun Keiki'nin istifası ve sonra atası Tokugawa Ieyasu'nun yaşlılığını geçirdiği Shizuoka Şatosu'na çekilip sessizliğini koruması, daha sonra yeni rejimin iktidarı tarafından takdirle karşılanmıştır. Nitekim 1902 yılında bütün bu süre içinde şatosunda sanat ve edebi çalışmalarıyla münzevi bir hayat sürdüren Keiki'ye, devlete olan sadık hizmeti karşılığında Avrupa modeline göre yeni kurulan Meiji aristokrasi düzeninde en üst unvan olan Prenslük payesi verilmiş ve yeni kurulan Soylular Meclisinde en ön sıralarda oturmaya hak kazanmıştır. Eğer Tokugawa yönetimi hukuku ile Meiji Restorasyonu arasında bir devamlılık aranacaksa, 1872 yılında

Meiji reformları sonucunda Avrupa hukukunun kabulü ile tamamen lağv edilecek olan bu kadim hukukun belki de en önemli son işlevinin, Keiki'nin usule uygun bir şekilde istifa etmiş olmasıyla, 1867 yılında yeni rejime nispeten kısa süren bir iç savaş sonucunda geçilebilmesini sağlamış olmasıdır.¹⁰

Burada İmparatorluk kurumunun Japon siyasi düzeninde devletin bütünlüğünü sağlayan bir kurum olarak sürdürdüğü ilginç manevi ve hukuki konumunun özel bir rol oynadığı aşikârdır. Shogun Keiki de bu bilinç içinde hareket etmiştir. Ancak bu rolün Osmanlı padişahının tüm karar verme yetkisini doğrudan kendi elinde tutan hükümdar kurumundan çok farklı olduğu aşikârdır. Japon İmparatorları siyasi, ekonomik, askeri büyük güç sahibi hükümdarlar değildiler ve siyasi, askeri karar yetkilerini ülkedeki güçlü başka aktörlere devretmek mecburiyetinde kalmışlardı. 12. yüzyıldan beri toplumdaki reel iktidar olan samuray beyleriyle paralel giden bir kurum olduklarının üzerinde durmak gerekir. Dolayısıyla, Osmanlı - II. Abdülhamid döneminin hükümdarın otokratik yönetimi ile Meiji İmparatoru'nun iktidar elitlerine meşruiyet kazandıran konumda olması bambaşka bir siyasi model ihtiva etmektedir. Ayrıca, 1868'den sonra Avrupa kaynaklı modern devlet ve hukukun kabul edilmesiyle, Japon İmparatorluk kurumu tekrar düzenlenmiş ve tarihi konumundan çok farklı bir şekilde bu sefer Alman hukukundan esinlenerek hazırlanıp 1889da kabul edilen Meiji Meşrutiyet Anayasası doğrultusunda modern hukuka uygun bir şekilde devletin başı olarak tanımlanmıştır. İmparator Meiji'nin sağladığı manevi söylem ise, geçmişten gelen Güneş Tanrıçası Amaterasu inancına bağlı Shinto dininin bir nevi yeni bir "millî din" kisvesinde kurumsallaştırılmasıyla modern Japon vatandaşlarının devlete bağlılığı İmparator'a sadakat yoluyla sağlanan millî kimlik tamimi ile eğitim ve resmi devlet ideolojisinde yer almıştır.

Meiji Restorasyonu ile yeni devleti yönetenler zorla Shinto ve Budizm birlikteliğini keserek Shinto'yu ayrı bir "millî" din olarak kurup, İmparator'un "kutsal" kökenlerini vurgulayan yeni bir modern milliyetçilik ideolojisinin

¹⁰ Bu konuda başlıca eserler, Tokugawa Munefusa 徳川宗英 (2004). *Tokugawa Yonhyaku-nen no naisho-banashi* 徳川四百年の内緒話 Cilt 1 ve 2. (Tokyo: Bungei-shunju). Matsuura Rei 松浦玲 (1975). *Tokugawa Yoshinobu: shōgun-ke no Meiji-ishin* 徳川慶喜：将軍家の明治維新. (Tokyo: Chūōkōronsha 中央公論社). Conrad Totman, (1980). *The Collapse of the Tokugawa Bakufu, 1862–1868*. (Honolulu: University of Hawai'i Press).

temeli haline getirmiştir. Japon ulusal kimliğinin bu tarihi kutsal İmparatorluk hanedanına bağlılık ve sadakati, vatana bağlılık ve sadakat olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Modern eğitim yoluyla sivil ve askeri okullarda öğretilen bu imparator temelli milliyetçilik anlayışının, Japon halkının kesintiye uğratılan gerçek gelenekleriyle çok az bir ilintisi vardı. Aslında bu, yaşayan geleneklerin modern devlet eliyle yeniden düzenlenip hatta yoktan var edilmesiyle ortaya çıkartılmış, "icat edilmiş", geleneklerdi.¹¹ Meiji Restorasyonu tarihine bu şekilde bakıldığında, başından beri zorla dış dünyaya açılmış olmanın bıraktığı bir batı karşıtlığı ile karışmış uzun vadede bir modernleşme kavramının içerdiği batılılaşmanın çelişkili tavırlarını içeren bir tarih olduğu görülebilir. *Barbarları kovmak* sloganı ile Tokugawa'ya meydan okuyan samuraylar, iktidara gelince bu kısa dönem içinde İngiltere'de okuyan genç samurayların dünyayı yakından tanımaları, Batı ile savaşın bir felaket olacağına ikna olmalarına yol açmıştır. Bunun sonucunda Batılı devletler ile barışçıl bir tutum içinde bir an evvel muasır medeniyetlerden modern bilgiyi transfer ederek ülkeyi dönüştürüp güçlendirmeleri gereği sonucuna varmış olmaları Japon modernleşmesinin ıslahatlar zincirine yol açacaktır. Japon modernleşmesinin pragmatizminin Batı'dan kurum, hukuk, eğitim, bilim, teknoloji, kültür ile ülkeyi dönüştürüp, Batı'nın hegemonyasına karşı ayakta kalma düşüncesi, tüm reform hareketini açıklar.¹²

Fakat, Meiji Restorasyonunu sadece bir iç buhran-savaş-çatışma tarihi olarak görmemek gerekir. Bugünden geriye dikkatle baktığımızda, İmparator Meiji'nin desteğini kazanmış olmak, Satsuma ve Chōshū beyliklerinden gelen genç samuray önder gurubunun modern Japonya'nın kurulması için öngördüğü amaçlar ve hareket alanına meşruiyet kazandırmıştır. Dolayısıyla bu anlamda toplumun kabul edeceği bir siyasi "devlet" bütünlüğü tekrar tesis edilebilmiştir. Meiji döneminin yeni iktidarı oluşturan ortalama 20li yaşlarında olan genç samuray ekip, 7 Nisan 1868'de halka hitaben yeni rejim için ilk başından beri öngördükleri düşüncelerini, *Gokajō no Goseimon* (五箇条の御誓文) Beş

¹¹ Esenbel, *Japon Modernleşmesi*, s. 186 içinde Carol Gluck, Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period (Princeton: Princeton University Press, 1985) konuyu ayrıntıyla incelemiştir.

¹² Esenbel, *Japon Modernleşmesi*, ss. 179-193, Shinto ve yeni ulusal kimlik.

maddelik Yemin adıyla kısa bir ilkeler metni haline getirip, İmparator'un halkına verdiği bir yemin fermanı olarak ilan ettiler. Elbette Meiji'nin bilgisi ve onayı vardı. Fakat, metni kendileri yazmışlardı.¹³ Chōshū'lu genç *Kidō Kōin*'nin tamamladığı son metinde, İmparator halkına ulusal refahın geniş bir ölçekte tesisi ve Anayasa ile kanunların çerçevesinin kurulmasına söz vermektedir. Burada, Meiji döneminde hükûmetin ekonomik kalkınma ve Batı ekonomilerine paralel bir şekilde özel sektör ve ilk sanayileşme yatırımlarının devlet öncülüğünde gerçekleştiren kalkınma süreci politikalarının başlangıcını görmekteyiz. Aynı cümlede şimdiden bir Anayasa ve hukuk devletinden bahsedilmesi manidardır. Nitekim Meiji hükûmeti, 1872 yılında kadim kanunları ve hukuku bir kalemde feodaliteyi kaldırırken lağv- edecek ve modern merkezi devleti kuracaktır.

Yeni yönetim, 1872-1898 yılları arasında Avrupa devlet modeline uygun bakanlıklar kuracak, özellikle Adalet Bakanlığı Fransız, Alman ile diğer batı kanunlarını tercüme ederek Japonya'ya uygun adaptasyonları gerçekleştirecektir. Japon ıslahat modeli, Osmanlı ıslahatlarından farklı olarak, eski ve yeni hukukun beraber yaşamasına izin vermeyen, totaliter bir anlayışla bu yıllar içinde çeşitli deneme ve yanlışlar ile tartışmaların sonucunda ülkenin tamamen bir Avrupa hukuku uyarlamasına yol açmıştır. Örneğin, Fransız Medeni kanununun tercüme edilmesinden sonra bu metin Japonya için fazla aşırı bulunup, tekrar bu sefer Alman medeni kanunu tercüme edilmiş Alman hukuku, Japon aile gelenekleri için daha uygun görüldüğünden Meiji medeni kanunu epey geç bir dönemde 1898 de kabul edilmiştir. Bu zaman zarfında herhalde en önemli hukuki dönüşüm, İmparator'un Yemini'nin ciddiye alınmasıyla, toplumda ortaya çıkan Anayasa istekleri ve muhalefet hareketinin meydan okumasına karşı, Meiji devlet yöneticilerinin Japonya'nın siyasi istikrarı için, Anayasa'yı kendilerinin hazırlamayı gerekli görmeleridir. Nitekim Meiji ıslahatlarının öncü kişiliği *Kont Itō Hirobumi*'nin (1841-1909) anayasayı

¹³ Marius B Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge, Harvard University Press, 2000); Donald Keene, *Emperor of Japan: M: eiji and His World, 1852-1912* (New York: Columbia University Press, 2002).; William; De Bary and Arthur Tiedemann (eds.) *Sources of Japanese Tradition, Vol. II: 1600 to 2000* (New York: Columbia University Press, 2005).672-673, 1029.; <http://www.meijijingu.or.jp/about/3-3.html>, Meiji jingu sitesinde orijinali verilmektedir. 26 Kasım 2018.

hazırlamak için Avusturyalı ve Alman hukukçular ile üç yıl gibi uzun bir süre Avrupa’da ikamet ederek hazırlık yapması sonucunda İmparator’un halkına inayetiyle bahşedip ilan ettiği 1889’da Meiji Anayasası Avrupa dışında Asya’daki ilk meşrutiyet anayasası olarak dünya kamuoyunda çığır açacaktır.¹⁴ Nitekim Atatürk’te Japonya hakkında tuttuğu notlarda, bu anayasal süreci baslatan Gokajō Yemin’ini özellikle önemseyerek incelemiştir.¹⁵ Her ne kadar, Osmanlı Anayasası, Avrupa yakasında 1876’da erken bir tarihte ilan edilmişse de, artık o tarihlerde Meclis toplantıya çağırılmadığı için eylemsiz bir konumda kalmıştır. St. Petersburg’daki Japon Büyükelçisi Enomoto Takeaki (1836-1908), 1876 Osmanlı Anayasası’nın bir kopyasını edinmiş ve pek sürekli olmayacağı görüşünü daha o tarihte Tokyo’ya bildirmiştir.¹⁶

Alman Anayasası’ndan ilham alınarak hazırlanan Meiji Anayasa’sı Batı dünyasını da şaşırtmıştır. Itō Hirobumi’nin üzerinde durduğu üzere, meşrutiyet anayasası Alman hukukuna uygun bir şekilde İmparatora büyük yetkiler verecektir ancak Parlamento’nun da belli konularda ve yasamada yetkisi vardır. En önemlisi İmparator ve tebaası hukuka tabi olarak hukuk devletinin ilk adımı atılacaktır. Dini konulardan uzak kalmayı tercih eden Itō’nun hazırladığı Anayasa’nın girişinde İmparator atalarının verdiği ruhani değerlerden bahseder fakat herhangi bir dini referans vermez. Meiji Anayasası, seküler bir Anayasa olarak Japon vatandaşlarına kanunlar dâhilinde din ve vicdan özgürlüğü tanımaktadır.¹⁷

¹⁴ Meiji Anayasası’nın hazırlanmasının ayrıntılı incelemesi için bakınız, Takii Kazuhiro, *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State* (Tokyo: International House of Japan, 2007), x-1, ss. 49-90, 131-144.

¹⁵ Dündar, "Ataturk ve Diplomasi" içinde.

¹⁶ Nakaoka Saneki, "The Yoshida Masaharu Mission to Persia and the Ottoman Empire During the Period 1880-1881" *Jōchi Daigaku Gaikokugō gakubu Kiyō*, No. 24, 1989: 203-235; aneki Nakaoka, "Gaimushō goyōgakari Yoshida Masaharu Perusha to kō ikken (The Japanese government mission of 1880 to Persia and Turkey Headed by Masaharu Yoshida)," *Mikasanomiya-denka Kokikinen Orientogaku Ronshū*, Tokyo, 1985, ss 221-33.

¹⁷ 1. Sūmitsuin (Privy Council) 枢密院, *Sūmitsuin kaigi gijiroku*, Vol. 1, (Tokyo: Tokyo University Press, 1984), ss. 156-157, Jansen, s. 393; Irokawa Daikichi, *The Culture of the Meiji Period* (Princeton: Princeton University Press, 1988), s. 268 içinde. Sūmitsuin, Meiji döneminden itibaren Japon İmparatoru’nun özel danışma konseyi olarak ileri gelen soylu ve devlet adamlarından oluşmaktaydı- yeni Anayasa ile 1947 yılında kaldırılmıştır. Itō

Batı dünyasının tepkisi ilginçtir. Bir yandan Herbert Spencer gibi İngiliz aydınlar, ünlü Japon filozofu Nitōbe Inozo'nun bazı Alman dostları, Japon Anayasasını önce "Batı taklidi" olarak küçümsemişlerdir. Ancak, Japon devlet adamlarına ders veren ve yardım etmeyi bir görev addeden Avusturyalı liberal hukukçu Lorenz von Stein (1815-1890) bu görevi son derece doğal addedecek, Japonları olumlayarak onları "tıpkı kadim Yunanlılardan hukuk öğrenmek için gelen Romalılar"a benzetmiştir.¹⁸ Itō, anayasayı hazırlaması için 3 yıl boyunca yurt dışında incelemeler yapmak için İmparator'un ve üst düzey devlet adamlarının talimatıyla Avrupa'ya yollanacaktır. Bu uzun 3 yıllık hazırlık zarfında Viyana'da ve Berlin'de çalışmalarını sürdürecektir, *Heinrich Rudolf Hermann Friedrich von Gneist* (1816-1895) gibi Prusya Anayasası'nı hazırlayan hukukçulardan ders alacak, öğrencisi *Albert Mosse*'yi Japon hükûmetine hukuk danışmanı olarak tayin edecektir.

İngiliz hükümeti de bu anayasa ilanını çok ciddiye alacaktır. Anayasa'nın ilanıyla açılan ilk parlamentoda eski soyluluk hukukunun kaldırılmasından sonra yerine yeni kurulan Avrupai Meiji soylular sınıfının eski Tokugawa dönemi Daimyo feodal beyleri, Kyoto soyluları, Meiji devrimcilerinin karışımının oluşturduğu yeni aristokrasisi, artık eski iktidar aileleri ile yeni iktidarın bir uzlaşması olacaktır. Artık feodal toprakları olmayan bu yeni aristokrasi, devletten büyük bir gelire sahiptirler. Aristokrasinin oluşturduğu Soylular Meclisi ve ilk 1890 seçimleriyle gelen halk Temsilciler Meclisleri birer başarılı modernite örneği olarak takdir edilecektir.

Meiji Japonya'sı meşrutiyete geçtiği için, İngiliz kamuoyunda da ve İslam Dünyası'nda da otokrat Çarlık yönetiminden çok daha *terakkiperverdir*.¹⁹ Ünlü

Hirobumi'nin anayasayı tanıtan konuşmasında, Shinto ve Budizm'in Avrupa anlamında uygun bir manevi unsur olmaya uygun olmadığından Japon Meşrutiyet Anayasası'nda Japonya devletinin dolayısıyla millet ile devlet ilişkisinin kurulması için gereken temel direğinin ancak İmparatorluk Hanedanı ile olabileceğini öne sürer.

¹⁸ Takii, xvi.

¹⁹ Abdürreşit İbrahim, *Alem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiye* (İstanbul: Ahmet Saki Bey Matbaası 1910/1328 ve Kader Matbaası, 1911/1329), Japonya'nın Anayasal bir devlet olması ve Meclisi ziyaret, 219, Prens Itō ile Anayasa üzerine mülakat, 267; Renee Worringer, "Comparing Perceptions: Japan as Archetype for Ottoman Modernity, 1876-1918" Ph.D. University of Chicago, 2001).

Pan-İslamcı, düşünür, gazeteci Kadı Abdürreşit İbrahim (1852-1944), 1908 yılında Japonya'yı ziyaret ettiğinde Japon Dışişleri Bakanlığı'ndaki mülakatında Rus Çarlık yönetiminin despotik yönetiminin Duma'yı kapattığını eleştirir öte yandan Japonya'nın hür bir meşrutiyet olmasından övgüyle bahseder, Japonya'nın Tataristan'ın bağımsızlığı için desteğini talep eder.²⁰ Japonya'nın ilk Başbakanı Itō Hirobumi'nin ve sonraki Başbakan Matsukata Masayoshi hükümetlerinin sürdürdüğü büyük diplomatik başarıyla, İngiltere, 16 Temmuz 1894 yılında Japonya ile yeni bir Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması imzalar. Bu anlaşmayla aynı zamanda Japonya'nın hukuken tamamen Batılı olduğuna kanaat getirip, 1858'den beri Japonların için bir "aşağılanma" unsuru olarak gördükleri Kapitülasyon Anlaşmaları'nı, bir kalemde iptal edilir. Şüphesiz, Londra'nın bu kararında hızla kalkınan ve reformlar gerçekleştiren bu "Şarkın Yükselen Yıldızı" ile Rusya'ya karşı bir ortaklık kurmak gibi bir jeopolitik amacı yatıyorsa da, Japonya'nın hukuki olarak Batılılaşması da bu kararda etkin olmuştur. Japonya, kapitülasyonları lağv eden ilk ülke olarak tarihe geçmiştir.²¹

Gokajō'nun birinci maddesi ayrıca, ülke çapında müzakere yetkisi olan meclislerin kurulacağını ve her şeyin açık görüşmeler/tartışmalar sonucunda karara bağlanacağı sözünü verir. Şüphesiz, 1868'de Kidō Kōin gibi genç liderler günümüzde anladığımız şekliyle bir halk demokrasisi düşünmüyorlardı. Fakat yine de İmparatorun, meclislerin geniş çapta kurulacağına söz vermesi Japonya'da demokrasi anlayışının ilk adımı olarak görülebilir. Japon demokrasisi uzun soluklu sancılı bir tarihi süreç geçirecektir. Ancak 1890 yılında yapılan ilk seçimlerden sonra, Japon parlamenter demokrasisi 1931-1945 yılları arasındaki Büyük Bunalım'ın yarattığı ekonomik kriz, militarist darbe kalkışmaları, suikastlar ile dolu aşırı bunalımlı 14 yıl dışında, kesintisiz bir şekilde uzun bir siyasi katılım ve çok partili meclisler politikası tarihi yaşamıştır. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın daha demokratik bir Anayasa ile çok partili istikrarlı bir demokrasiye dönmesi zor olmamıştır.

Nitekim Meiji'nin torunu olan ve savaş yıllarının sıkıntılarını yaşamış, deneyimlemiş İmparator Showa, atom bombalarının yıkıntı içinde bıraktığı

²⁰ Gaimushō, Gaikōjihō137, 1909, *Tatarujin dokuritsu no kibō*, ss. 26-33..

²¹ https://archive.org/stream/1906v40i14p117_0383/1906v40i14p117_0383_djvu.txt.Anlasmanın tam metni, 27/Kasım/2018.

ülkesinin vatandaşlarına 1 Ocak 1946'da, ABD İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Douglas MacArthur'un önerisi doğrultusunda, kendisinin savaş yıllarının askeri propagandasında vurgulanan "kutsal" niteliğini inkâr eden radyo konuşmasında (人間宣言), Büyükbabası İmparator Meiji'nin Beş Maddeli Yemin'ine atf yaparak uzun soluklu tarihi olan Japon demokrasisine vurgu yapmayı tercih etmiş, "Bizim Halkımız ile aramızdaki bağlar karşılıklı itimat ve şefkate dayalıdır, bir takım efsaneler ve mitlere dayalı değildir"²² demiştir.

Yeminin ikinci ve üçüncü maddeleri, bütün sınıfların, sade halkın da sivil ve askeri erkân kadar devlet işlerini iştiyakla yürüteceğini, herkesin kendi özelemleri için uğraş vermekte serbest olduğunu söz vererek, 1868 gibi, yeni rejimin başında halkın yönetime katılacağı, devlet işlerine karışabileceği, en önemlisi kişilerin kendi hayatlarını kurma serbestisine sahip olacağını ifade ederek, asırlardır samuray asker iktidar sınıfının altında "haddini bilmeye" mecbur olan halka müthiş bir hürriyet vermektedir. Meiji hükümetlerinin kurduğu modern devlet sonuçta gene de bir Cumhuriyet değildi; bir 19. yüzyıl monarşisinin muhafazakâr ölçülerini ve değerlerini temsil eden bir rejimdi. Ancak Japon halkı umulmadık bir şekilde bu rejimi destekledi. Şüphesiz, meşruti bir anayasanın çok kısıtlı yüksek vergi ödeyenlerden oluşan seçmen yönetmeliğine rağmen, kitlelerin Meiji rejimini benimsemesinde, Gokajō'da söz verilen, modern vatandaşlık hukukunun oturtulması ve eski samuray hukukunun kaldırılmasıyla, köylerinde bir nevi "serf" gibi toprağa bağımlı yasayan Japon köylülerinin kadın ve erkeklerinin, seyahat, evlilik, ticaret, ikamet, memuriyet haklarına kavuşmalarının getirdiği bireysel hürriyetin büyük bir rolü vardır.

Yeminin dördüncü ve beşinci maddeleri, Meiji reformizminin bugüne kadar devam eden Japon modernite düşüncesinin ve yenilikçi felsefesinin özünü çarpıcı bir şekilde dile getirir. Geçmişin "kötü elim adetleri" kırılacak ve her şey doğanın adil kanunlarına uyumlu temele dayanacaktır. Yemin metninin son rötüşlerini yapan Kidō Kōin'in düşüncesinde, İngiltere'deki eğitiminden gelen Batı düşüncesindeki "doğa kanunlarının adaleti" kavramı ile klasik Konfüçyüsçü ve Taoist felsefenin doğanın adalet ilkesi düşüncelerinin birlikteliği buraya yansımıştır. Yeminin en son cümlesi, İmparatorluk hâkimiyetinin temelini

²² Ningen sengen.

güçlendirmek için bütün dünyadan ilim–irfan araştırılacak ve bulunacaktır. Japon modernleşmesinin ana ilkesi olan dünya ile açık iletişim içinde yeni bilgi ve buluşlar ile eklemelenmek ve yine öğrenerek yaratıcı yeniliklere yol açabilen Japon duruşunun kökenini bu son cümlede açıkça okuyabiliriz.

Sonuç olarak, Meiji Restorasyonu sadece bir gelenek ve görenek içinde yoğrulan evrimsel ıslahatlar zinciri olmaktan çok, daha çarpıcı, radikal denilebilecek düşünceler ve politikalarının olgunlaştırdığı bir modern tarihtir. 1868 de iktidarı Tokugawa rejimini kaldırarak devralan Meiji önderleri ve Japon toplumu, elbette her toplum gibi gündelik yaşamlarında kendi geleneksel kültür ve usullerini, yeni kabul edilen Batı kültür unsurlarıyla birleştiren bir modern yaşam kurdular. Fakat Japon önderler, politikalarında her zaman Batı modelini "medeniyet ıslahat müreffeh ülke güçlü ordu" sloganları doğrultusunda, ülkelerine ve İmparator kurumuna sadakati temel alan yeni milli bir ulus devlet ideolojisi arabuluculuğu yoluyla uyarladılar. Kültür ve hukuku birbirinden ayrı olarak gördüler. Eğitim ve Hukuk konusunda ise asla ikili bir yapıya izin vermediler. Batı modellerine dayalı kendi kurumlarını kurdular. Itō Hirobumi gibi kurucu önderlerin "vizyonunda" yeni Japonya, meşruti bir monarşi, Asya'da bir imparatorluk, İngiltere ile dost müttefik, Batı emperyalizmine karşı kendisini Batı uygarlığı ile hızla dönüştürerek güçlü bir duruş sergileyen büyük bir dünya gücü olarak tasavvur edilmişti.

Burada, Japonya'da geleneğin modernite ile birlikteliğinin, Türkiye'de Japonya hakkındaki popüler anlayışta düşünüldü gibi eski ve yeni hukukun beraber yürütüldüğü bir ikili yapı olmadığı, Japon İmparatoru'nun Osmanlı Padişahi gibi hükümlanlığını tek başına yürütmediği aşikârdır. Eğer Japon modernleşmesinde gerçek geleneğe işaret edilecekse, bu İmparator Meiji'nin temsil ettiği kadim İmparatorluk kurumunun geçmişten gelen manevi aurasının ve iktidarı onay yetkisinin etkin bir şekilde kullanımıyla, ülkede reel politik düzeyde siyasi iktidarı elinde tutan zümrenin ilerici kararlarına meşruiyet kazandırması olmalıdır. Bazı Japonya tarihçileri, daha önceki yıllarda Perry'nin dayatmalarına karşı Batılarla ilişki kurulmasını hiç istemeyen, hatta 1862 yılında "barbarların kovulmasını" emrederek neredeyse ülkeyi büyük bir savaşa sokma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan tutucu İmparator Kōmei'nin 30 Ocak'ta vefatının tarihin bir nevi lütfu olduğuna değinirler. Genç Meiji yerine Kōmei

tahtta kalsaydı, belki de Tokugawa rejimi ortadan kalksa da, muhalefetin Batılı ülkeler ile hemen istikrarlı bir barış ve işbirliği kurmasına izin vermezdi. Bir başka deyişle Meiji İmparatoru, Japon tarihinin modern devre geçişinde böylece yenilikçi bir iktidarın kabulünü kamusal söylem içinde mümkün kılarak süreklilik sağlamıştır. İmparator'un meşruiyet sağladığı kararlar Japon toplumunun genç Kidō Kōin ve Itō Hirobumi gibi kurucuların attığı adımlar ile yüz elli yıl süren bir iniş çıkış, deneme yanılma ve sancılı dönemler sonucunda bugünün Japonya'sının yüksek bilim ve teknolojiye dayalı ekonomisi, Meşrutiyet Anayasal parlamenter demokrasisi ve hukuk devleti içinde olgunlaşan Japon milletinin temellerini atmışlardır.

EKLER

EK I: Genç İmparator Meiji.

Batı tarzı kıyafetlerle İmparator Meiji

MEIJI DÖNEMİ JAPON EDEBİYATI'NDA TÜRK İMGESİ: TOKUDA SHŪSEI'NİN "TÜRK KRALIN DİLEĞİ" ADLI MASALI

Ali Volkan ERDEMİR*

Meiji Dönemi'nin başlamasının 150. Yıldönümü özelinde hazırlanan bu kitap için Tokuda Shūsei'in (1871-1943) "Türk Kralın Dileği" (1900) masal çevirisini ve genel bir incelemesini yapmak istedim. Böylece Japonya'da Türkiye bilgisinin oluşum sürecinde doğacı ve muhalif bir yazarın Türkiye algısını bir masal üzerinden değerlendirdim. Elbette tek bir kurmaca eser üzerinden bir yazarın tüm düşünce dünyasını, Türkiye algısını anlamak mümkün olmayacaktır. Yine tek bir Japon yazar üzerinden de Japonların Türkiye algısını anlamak olası değildir. Japonya'daki Türkiye bilgisi oluşumu temasında bir Japon yazarın bir masalından yola çıkarak yapılan bu çalışma deyim yerindeyse bir okyanusta bir damlayı incelemek olmuştur. Bunun benzeri çalışmaların ayrılıp seçilmesi, birleştirilip bütünleştirilmesi ile daha kesin bir tablo ortaya çıkacaktır. Öte yandan bu masal, Türkiye'de Tokuda Shūsei ile tanışılması için de bir fırsat olacaktır.

TOKUDA SHŪSEI (1871-1943)

Küçük bir samuray ailesinden gelen Tokuda Shūsei, Japonya'daki doğacı edebiyat akımı yazarlarındandır.¹ *Kaso Jinbutsu* (1935) adlı romanında bir romancının hayatını anlatan Tokuda, hayatın gerçeklerini en duru ve saf şekliyle ifade etmenin tek yolunun yazarların kendi

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Kato Şuichi, Japon Edebiyatı Tarihi, Çeviren: Oğuz Baykara, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 695.

deneyimlerini olduğu gibi yazmalarıyla mümkün olduğuna inanır. Dolayısıyla da bu romandaki başkarakter de Tokuda'nın kendisidir.²

Shimazaki Tōson, Tayama Katai, Tokuda Shūsei gibi kimi yazarlar, Mori Ogai ve Natsume Sōseki gibi yazarların aksine kendilerini Meiji hükümeti ile özdeşleştirmediler. Bunun nedeni, doğacıların kendilerini o dönem aydınları içinde hissetmiyor olmalarıydı.³

Japonya PEN Derneği kurucularından biri olan Tokuda II. Dünya Savaşı sırasında Japonya hükümetinin tüm yazarları bir araya getirmeyi amaçlayan bir dernek kurmasına muhalefet etti. Neden olarak o güne dek hiçbir yazarın hükümetten destek almadığını gösterdi. Neticede hükümetin bu dernek girişimi başarısız oldu.⁴

Tokuda'nın eleştiri tarzı da yaşadığı döneme göre farklılık gösterir. Sözgelimi Büyük Kantō Depremi'nin (1923) hemen ardından kaleme aldığı *Faiyagan*'da yangın söndürme tüpü ile bombayı karıştıran bir bilim adamının yaşamını ironik şekilde anlatmıştır.

TÜRK KRALIN DİLEĞİ⁵

Çok eski zamanlarda Türkiye'de açgözlü bir kral varmış. Sarayı altın, gümüş, inci ve mücevherlerle süslüymüş; elmas kakmalı tahtından giysilerine, kılıcına kadar her şeyi mükemmel olmasına karşın bir türlü doymak bilmeyen kral diğer ülkelerden sürekli başka hazineler getirtirmiş.

O günlerde Türkiye'de bir de ünlü bir bilge varmış. Bilgisinin sınırı yokmuş. Siyasetten askeri konulara, ekonomiden ziraata kadar her şeyi bilirmiş. Ancak bildiğini göstermekten hazzetmediği için hoşuna gitmeyen biri gelip ona ne kadar çok dil dökse de, ona pek bir şey anlatmazmış. Öte yandan söyleyeceklerini anlayacak biri geldiğinde onu kesinlikle küçümsemez, istediği her şeyi nazikçe anlatırmış.

² *Age*, s. 699.

³ *Age*, s.727.

⁴ <http://ja.wikipedia.org/wiki/徳田秋聲> (Erişim Tarihi: 10/03/2012).

⁵ Öykü 5 Temmuz 1900 tarihinde (Meiji 33) *Chūgaku Sekai* adlı dergide yayımlanmıştır. Tokuda Shūsei Antolojisi'nde yer alır: *Tokuda Shūsei Zenshū*, C. 27, Yagi Shoten, 2002, ss. 57-63.

Aslında gerçeğin peşindeymiş bilge. Ne dünyada nam salmak gibi bir arzusu varmış ne de bilgilerini satıp böbürlenmek gibi bir niyeti. Çok sade biriymiş. Ona bakınca ne bir bilgeye ne de bir bilim insanına benziyormuş. Türkiye'nin toprakları her ne kadar uçsuz bucaksız olsa da bu adamın bir eşi daha yokmuş. Her zaman sakinmiş. Adı Türk kralın kulağına sık sık geliyor olsa da, kral onun bağınaz ve inatçı bir yaşlı olacağını düşündüğünden ondan uzak dururmuş.

Ülkede bir iç savaş patlak vermek üzereymiş. Bu kargaşa nedeniyle askerler, krala, o bilgeye gidip işe yarar bir fikri olup olmadığını sormayı önermişler. Kral da artık çaresiz kaldığından, tatmin edici bir sonuç çıkmayacağını düşünse de ona akıl danışmanın denemeye değer olduğuna karar vermiş. Bilgeyi huzuruna getirtmek üzere elçi göndermiş. Elçi yanına gittiğinde bilge tarla sürüyormuş, kralla görüşmeye gitmeye razı olmamış. Elçi çok sinirlenmiş, fakir bir âlimden başka bir şey olmamasına karşın koca kralın elçisi karşısında bırak üstünü başını düzeltmeyi, ağzından doğru düzgün bir şey çıkmamasının nezaketsizlik olduğunu söylemiş haykırarak. Söylene söylene kralın yanına dönmüş. Olanları krala anlatınca o da çok sinirlenmiş, böylesine kaba bir herifi dikkate almaya değmez, diyerek bilgeyi görmezden gelmeye karar vermiş.

Bu bilge kişi gerçekten de kendi halinde biriymiş. Evinin çevresindeki minik tarlasında buğday ve mısır yetiştirir, onları yiyerek karnını doyururmuş, içecek suyunu, yakacak odunu da çevreden sağlarmış. Müritleri de olmadığından hiçbir geliri yokmuş. Son derece fakir bir yaşam sürüyormuş. Adeta bir münzeviymiş.

Bu bilge dünyadan elini ayağını çekmiş biri değilmiş aslında. Ülke isterse yerle bir olsun yeter ki benim başıma bir şey gelmesin, ben uzun yaşayayım diyen biri hiç değilmiş. Sadece, Türkiye'deki karışıklığını henüz onun işe karışacağı kadar büyümediğini düşünüyormuş. Ayrıca böyle bir durum karşısında da bilgisinin yeterli olmayacağını düşündüğünden dağ başına çekilmiş.

Türkiye'nin başkentinde henüz büyük endişe yaratacak bir olay meydana gelmediği gibi aksine sakin bir şekilde gidiyormuş her şey. Ancak bu sakinlik anları asıl endişe zamanlarıymış; çok tehlikeliymiş. Aslında endişe duyması gereken tam da bu zamanda kral daha da savurgan biri olmuş, müsrifliği had safhaya ulaşmış, bencilliği sınır tanımazken tartışmalarında daha da hiddetli biri olmuş. Bu durum karşısında halk daha da zor bir hale düşmüş.

Bir kral ne denli lüks içinde yaşarsa masrafı da o kadar çok olurmuş. Para gerektiğinden de çare olarak halktan alınan vergiler arttıkça artarmış. Ülkede keyfi yerinde olan bir tek kralmış. Halk artan vergiler karşısında gitgide daha da sıkıntılı günler yaşamaya başlamış. Ne kadar kazanırlarsa kazansınlar vergilere yetişemiyorlarmış, hal böyle olunca da kral hazretlerinin tavrının ne kadar kötü olduğu herkesin dilinde dolaşmaya başlamış ama neticede o bir kralmış ve ellerinden bir şey gelmiyormuş. Normalde böylesi bir durumda kralı uyaracak kadar ona sadık birileri olsa iyi olurmuş ama kralın hizmetlileri arasında o denli düşünceli biri yokmuş, kralın yanında hiçbir şeyden haberleri yokmuş gibi davranıyorlarmış çünkü kazançları artıyormuş böyle yapınca. Krala işe arar bir şeyler öneren tek bir kişi bile olmadığı gibi iyi bir öneride bulunmaya kalktıklarında kralın yüzü asıldığından bedel ödeyeceklerinden de korkuyorlarmış. Bu yüzden de kendi çıkarlarını düşünmenin daha akıllıca olduğuna karar verip hep halkın zararına olan şeyleri önermişler.

Kral ve hizmetkârları lüks içinde yaşarken halkın artık dayanacak gücü kalmamış. Sabırları taşmak üzereymiş ve ülkenin her yerinde birden olaylar patlak verecek gibi tekinsiz bir hava varmış. Bu durum karşısında bilgenin ne yaptığını soracak olursanız, her gün yaptığı gibi her zamanki umursamaz tavrıyla tarlasıyla uğraşıyormuş. Böylesi bir durumda kitaplardan edindiği bilgileri kullanarak ıstırap içindeki insanları kurtarsa daha iyi olmaz mı diye düşünen halk, onu sakin bir yüz ifadesiyle çalışırken gördükçe bunun fiyaka satmak olduğunu, bilgeliğinin hiçbir işe yaramayacağını düşünmüş. Artık bilge hakkında da kötü konuşuyorlarmış.

Bilge ortalıkta dolanıp da onun bunun hakkında boş konuşacak kadar düşüncesiz biri değilmiş. Dağ başına çekilmiş olsa da kralın ne yaptığını görüyor, ülke huzur içinde mi yoksa karmaşada mı, hepsini biliyormuş. Ülkenin son günlerdeki karışık halinden de endişe eder hale gelmiş. Bir olay çıkmadan önce bir şeyler yapmalı, kralı yola getirip yanındaki kötü hizmetkârlarının yanlış düşüncelerini düzeltmeye gayret etmeliyim, diye düşünmüş. Bir gün tüfeğini alıp kuş avına çıkmış. Dere tepe ova bayır gezmiş, nihayet kralın bulunduğu şehre kadar gelmiş. Hava kararmak üzereymiş ve bilgenin aklında bir plan varmış, bir handa konaklamak yerine doğrudan kralın sarayına gitmiş.

Derken akşam olmuş, saat dokuz sıralarında bilge çok yorulmuş, adım atacak hali kalmamış. Tam o sırada kralın sarayının kapısına varmış ve nöbetçiden rica etmiş.

“Sizi rahatsız ettiğim için bağışlayın, bendeniz şu dağda orada oturan bir avcıyım. Bugün tek bir kuş bile vuramadım ve ayaklarım ağrıdı. Çok da acıktım. Yanımda tek bir kuruşum bile olmadığından bir hana da giremedim. Çok özür dileyerek soruyorum, mümkünse bir gece burada konaklayabilir miyim acaba?” Nöbetçi şaşırılmış. Tüm krallıkta hiçbir yer kalmamış gibi bu adamın gelip kralın sarayında kalmayı istemesi büyük cesaret istemiş, adamın bir usuyitik olduğunu düşünmüş.

“Sen burayı ne sanıyorsun?”

Avcı bilge sakın bir şekilde yanıtlamış:

“Aa, tabii, onu soruyorsan elbette biliyorum buranın ne olduğunu.”

“Madem biliyorsun, ne cüretle saygısızlık ediyorsun?”

“Affedersiniz yanlış anlamayın elbette krala saygım var. Haydi sizinle anlaşalım da bu akşam burada konaklayayım” demiş ve ardı sıra bahaneler bularak kapının önünden ayrılmamış bilge.

Bu durum kralın kulağına gitmiş. Kral geniş yürekli biriymiş aslında, bu saray çok geniş, bir ya da iki kişinin daha

kalmasında sıkıntı yok, çekinmeye de gerek yok, o adama burada kalması için izin veriyorum demiş.

Avcı bilge sevinmiş, kralın huzuruna çıkıp ona teşekkür etmek istiyorum, mutlaka beni kendisiyle görüştürün diye ısrar üstüne ısrar etmiş.

Çaresiz bu isteğini de krala iletmişler. Kral da, ilginç bir adammış, derhal getirin bana o yaşlı avcuyu, demiş.

Emre uyup avcuyu kralın huzuruna çıkmış, salon gündüz vakti gibi aydınlıkmış. Mermer masa, koyu kızıl sandalyeler, metal kapı tutacağı, her biri ayrı harikaymış. Birçok resim, heykel ve sanat eseri varmış salonda.

Kral, oturduğu masaya doğru çekine çekine ilerleyen adama bakıp, “Ne kadar da çirkinmişsin. Benim ülkemden bir avcı mısın sen?” diye sormuş ona.

“Tam da düşündüğünüz gibi. Kuş ve yırtıcı hayvanları avlayarak geçinen, dağda yaşayan bir fakirim. Bugün de çekinerek burada kalmak istedim, lütfettiniz kalmama, size ne kadar teşekkür etsem azdır” diye nazikçe kralı selamlamış bilge. Göründüğünün aksine adap bilen, düzgün konuşan yaşlı bir adammış, diye düşünmüş kral.

“Öyle demek. Teşekkür etmek için huzuruma çıkmak istemişsin, bana bir şey mi sunacaksın? Senin gibi yoksul birinden bir şey kabul etmeyi aklıma bile getirmem.”

“Böyle buyurdunuz ama bir büyücünün becerisine sahip olsaydım eğer, benden ne dilerdiniz sayın Kralım?”

“Ne de dilbazmışsın sen. Dileğimi yerine getirerek mi bana şükranlarını sunmak istiyorsun?”

“Kesinlikle.”

Kral bir süre düşünmüş. Büyücü olup olmadığını anlamak için ondan bir şey istemeye karar vermiş.

“Bir dileğimi yerine getireceksin, öyle mi?”

“Az önce de dediğim gibi, öyle yapacağım.”

“Bu dünyada altından daha kıymetli bir şey yoktur ve her yerde bulunan bir şey de değildir. Ben uzak diyarlardan altın, gümüş, inci ve mücevher getiriyorum ama istediğim kadar birikmiyor. Dilediğim gibi kullanacak kadar çok altınım olsun istiyorum. Hemen ulaşabileceğim bir yerde altına dönüşebilecek bir şey var mı? İşte senden dileğim bu.”

Bu gerçekleşmesi çok zor bir dilekmiş. Kral, yaşlı adamın yüzünde zorlandığını gösteren bir ifade görmek istemiş ama hiçbir zayıflık belirtisi görememiş. Gümüş tel gibi kaşlarının altında güneş ve ay gibi parlıyormuş gözleri. Yaşlı adam başını kaldırıp hiç beklemeden gülerek cevap vermiş.

“Bu kadar önemsiz bir şey miydi? Bu gece dileğiniz mutlaka gerçekleşecek. O zaman görüşeceğiz.”

Kral, bu hayalet gibi görünen yaşlı adam karşısındakini aptal durumuna sokmaya nasıl cesaret eder diyerek sinirlenmiş önce. Ama onun sadece bir avcı olduğunu göz önüne alıp sakin bir şekilde beklemenin iyi olacağına karar vermiş.

“Çok ilginç. Eminim dediğin gibi olacaktır.”

Bütün gün dağlarda yürümekten bitap düşen avcı izin isteyip odasına çekilmiş.

O sırada hazırlıklar tamamlanmış ve kral akşam yemeğine geçmiş; türlü renklerde yirmi şişede çeşit çeşit içki yan yana diziliymiş masada.

Kral önce şarap içmek istemiş, kadehine konan şarabı görünce şaşırılmış. Şişeden güzel renkli kırmızı şarap akacak diye düşünürken, tuhaf renkli bir ışıık çıkmış.

“Aa, aa. Ne tuhaf. Çok tuhaf!” diye şaşırıp kalmış. Hizmetçiler de afallamış haldeymiş. Şarap daha dökülürken rengi değişmiş, açık sarıya dönmüş. Bu rengin en güzel yanı dalından henüz koparılmış bir portakalın üzerine çiy düşmüş gibi parlamasıymış.

Kral şaşırılmış halde kadehi kaldırıp içine bakmış; içki altına dönüşmüştü. Bir sevinç çılgılığı atmış, duyduğu sevincin sınırı yokmuş.

“Bakın, şuna bakın. Şarap büyük bir altın kütesine dönüştü. Ne tuhaf... Çok tuhaf” derken elinde tuttuğu kadehe bakıyormuş. Tarifsiz sevinç içindeymiş.

Hizmetçilerle yanda bekleyen iki üç uşak da son derece şaşkınmış, acaba bu bir rüya mı diye faltaşı gibi açılmış gözlerle bakıyorlarmış.

“İyi de şimdi altına dönüşen bu şey içilmez ki. Bunu saklayayım. Beyaz şarap içeyim. Doldurun kadehimi.”

Bu kez beyaz şarap doldurmak için hamle etmişler ama tuhaf şekilde yine rengi değişmiş şarabın, sarı olmuş. Bu rengin en güzel yanı, ülkeyi köşe bucak arayıp tarasan da bu kadar iyi kalitede altın bulunamazmış.

“Bak bak, yine altına döndü.”

“Kesinlikle. Beyaz şarap da altına döndü.”

“Siz de görüyorsunuz, altın bu, değil mi?”

“Evet. Bu kadar iyi kalitede altını şimdiye kadar görmüşlüğümüz yok” demiş hizmetçiler ve kral son derece tatmin olmuş bir şekilde,

“Kesinlikle görülmüş bir şey değil. Ne kadar da çok ama, değil mi?” demiş.

“Bu kadar çok altınla ne yapmayı düşünüyorsunuz?”

“İyi de altına dönüşen beyaz şarabı içemem ki. Boğazım çok kurudu. Şaraptan vazgeçip şampanya alayım.”

Kral dayanamayacak kadar susamış ve hemen bir içki içmek istediğinden bu kez kendi eliyle şişelere uzanmış. Kadehini doldurmaya kalktığında içki aynı şekilde altına dönüşmüş.

“Şu duruma bak sen. Altın da iyi ama içki içemeyince de boğazım kurudu, neredeyse konuşamayacak haldeydim. Konyak doldurun.”

Konyak da altına dönüşmüş, şaşkınmamak elde değilmiş bu duruma. Nihayetinde masada sıra sıra dizili içkilerin tümü

altına dönüşmüş. Etrafindakilerle göz göze gelen kral bunun normal olmadığını anlamış ve keyfi daha da kaçmış.

Kadehe doldurulan her şey altına dönüştüğünden kral tek bir damla içki içememiş. Kurumuş boğazından geçmesi için ilk kez, altına dönüşmeyen bir içki istiyorum, diye homurdanmış. Ne var ki açgözlü biri olduğundan, bu kadar çok altın sahibi olmak için birkaç gece boğazım kurusa da olur, ölmem ya, diye düşünmüş. Sabrederim, demiş kendi kendine. Bu kez içkileri bırakıp yemek kısmına geçmiş.

Ve yine tuhaf bir şey olmuş. Güzelce pişirilmiş leziz ekmeğe, hiç öyle olmasını istememiş olsa da kralın elinde bir anda sert, soğuk ve ağır mı ağır bir altın kütesine dönüşmüş.

“Hayır, ekmeğe bari altına dönüşmese” diyerek masanın üzerine geri bırakmış ekmeği kral, ağzı açık bir halde kalakalmış.

Kızartma, haşlama ve her türden yiyeceğe elini atmış ama hiçbirini yiyememiş. Bütün yemekler elini atar atmaz altın kütesine dönüşüvermiş. Kral hayret içindeymiş.

“Altına dönüşmesine minnettarım ama her şey altına dönüşünce de bir şey yiyemiyorum ki. Bu sıkıntılı bir durum” demiş ve bir süre acı dolu bir surat ifadesiyle altınları izlemiş.

Çaresiz o gece aç karınla yatak odasına çekilmiş. Her zaman kullandığı yastığa başını koyar koymaz, yastık da birdenbire katı, soğuk bir şey olmuş. Ne tuhaf şey diye düşünmüş kral ve yastığa bakınca şaşırılmış; yastık da bir altın kütesine dönüşmüş. Çaresiz yastıksız uyuyacağım diye düşünmüş, ancak çarşaf da altından bir levha halini almış. Böylesi katı bir şey üzerinde uyuyamam diye hizmetçileri çağırıp defalarca çarşaf değiştirtse de üzerine uzandığı anda hepsi de altına dönüşüveriyormuş. Hayretten donakalmış.

Aptal biri değilmiş kral, düşünmüş ve yaşlı avcının aslında hiç de sıradan biri olmadığını anlamış: O avcı kralın servet düşkünlüğünü anlamış ve onu terbiye etmek için bunları yapmış.

Bunun üzerine kral daha şafak sökmeden avcıyı bana getirin diye emir vermiş. Hizmetkârları hemen yaşlı adamın odasına gitmişler. Aşırı yorgunluktan hiçbir şeyin farkında olmadan derin uykuda olan avcıyı uyandırmışlar. Ne olursa olsun telaşlanmayın, şimdi çok uykum var, kalkmam, yarın sabah gelirim demiş avcı, uyanmak istememiş. Ancak emir kraldan olunca nihayet kalkmak zorunda kalmış ve hemen onun huzuruna çıkarılmış. Kral kuşkusuz sinirlidir diye düşünmüş, usulca halini gözlemiş ama sinirli bir hali olmadığını görmüş. Hatta sakın bir ifade varmış yüzünde.

“Benden ne dilersiniz?” diye telaşla sormuş yaşlı adam.

“Dün gece çok bencil bir istekte bulundum. Sen de kasıtlı olarak beni sıkıntıya sokmak için bunu gerçekleştirdin ve bu kadar çok altınım oldu ve ardı kesilmek bilmedi. Bunu bir an önce sona erdirmeni istiyorum senden” diye rica etmiş kral yaşlı adama.

“Tam da buyurduğunuz gibi, bu dünyada altın değerlidir ama dünya tümüyle altın olunca bu kez de altın sahibi olmanın kıymeti kalmaz. Lütfen bundan sonra dileyeceğiniz şeyi çok iyi düşününüz.”

Kral bu avcının hiç de sıradan biri olmadığını daha iyi anlamış ve onun için bir ziyafet düzenleyip öyle göndermiş evine. Daha sonra onun kim olduğunu sordurmuş ve dağ başında yaşayan bilge olduğunu öğrenmiş. Böylece kral ilk kez boyun eğmiş ve o günden sonra onun hakkında bir daha kötü söz söylememiş.

Kral lüks düşkünlüğüne hemen son vermiş, o günden sonra son derece mütevazı bir hayat sürmüştü. Böylece vergiler de azalmış ve Türkiye’de ortalık yatışmış.

GENEL DEĞERLENDİRME

Japonya, yaklaşık 260 yıl süren kapalılık döneminde Batı’nın bilgilerini Nagasaki’deki Dejima’da Hollandalılar aracılığıyla edinmiştir. 1868 yılında başlayan Meiji Dönemi’yle her alanda modernleşmeyi amaçlayan Japonya’da Türkiye bilgisi edinimi çeşitlilik gösterir. Tokuda’nın “Türk

Kralın Dileği” masalının yayımlandığı 1900 yılında da Japonya’daki Türkiye bilgisi henüz oluşum halindedir. Belki de yazar bu yüzden “sultan” yerine Batılı bir tabir olan “kral” sözcüğünü kullanmıştır.

Masalda geçen Türkiye sözcüğüyle kastedilen Osmanlı İmparatorluğu’nun coğrafi boyutudur. Marchetti, Batı’da Osmanlı İmparatorluğu’nun uçsuz bucaksız topraklarında yaşayan tüm halkların Türklerle özdeşleştirildiğini⁶ belirtir. Bu durum Batı’da olduğu kadar Doğu’da da benzer şekilde algılanmıştır. Esenbel’in ifadesine göre bu durum, 1892’de İstanbul’a gelerek yaklaşık yirmi yıl kadar bu şehirde yaşayarak ticari, sosyal ve benzeri çeşitli faaliyetlerde bulunmuş Yamada Torajirō’nun Osmanlı İmparatorluğu değerlendirmelerinde de aynıdır: İstanbul’dan çoğunlukla Avrupalılar gibi Konstantinopolis diye bahseder ve Osmanlı İmparatorluğu için Türkiye -Osmanlıların kendileri için 1923’te Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar resmî olarak kullanmadıkları bu terimi- adını kullanmıştır.⁷ Dolayısıyla Tokuda’nın öyküsünde uçsuz bucaksız topraklara sahip Türkiye ile kastedilen kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu’dur.

Midas’ın Kulakları

“Türk Kralın Dileği” masalında açgözlü kral ve her şeyin altına dönüşmesi Yunan mitolojisinde yer alan Midas efsanesini çağırır. Öztürk bu efsaneyi şöyle özetler:

Midas (Yunan Mitolojisi) Efsanevi Pessinus (Frigya) kralının adı olup kendisine Dionysos tarafından dokunduğu her şeyi altına dönüştürme yeteneği verilmiş, istemeden kızını da altına dönüştürerek açgözlüğünün kurbanı olmuştur. Midas bir gün ormanda gezinirken Tmolos dağına gitmiş, bu sırada Apollon ile Pan arasında bir tartışmaya karışınca, tanrı Apollon kralın kulaklarını eşek kulaklarına dönüştürmüştür.⁸

Altın, farklı kültürlerde değişik şekillerde algılanır. Bu masala en uygun altın değerlendirmesi ise Wilkinson’ın aktarımıdır:

⁶ Silvio Marchetti, *Dünyada Türk İmgesi* içinde “Avrupalıların Gözüyle Türkler: Mitos ve Yanlış Anlaşılma,” Yayına hazırlayan: Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul, Mart 2005, s. 9.

⁷ Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı, Japonya’nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim, İstanbul, 2012, s. 360.

⁸ Özhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, phoenix, Ankara, Ekim 2009, s. 695.

Bazı kültürlerde kötücül doğüstü güçleri olduğu inancıyla altından korkulmuştur. Altını konu alan pek çok geleneksel öykü, hırs ve baştan çıkarılmaya karşı bir uyarı yerine geçer. Tanrılardan dokunduğu her şeyi altına çevirme gücü istediğine pişman olan ünlü Midas'ın miti bunların bir örneğidir.⁹

Binbir Gece Masalları ve Egzotizm

Tokuda Shūsei'nin masalı içerdiği fantastik öğeler ve didaktik unsurla *Binbir Gece Masalları*'nı çağrıştırmaktadır.

Binbir Gece Masalları Antoine Gallanda tarafından 1704 yılında Arapçadan Fransızcaya çevrilmiştir. Japoncada ise Hideki Nagamine'nin Arapçadan yaptığı çeviri iki cilt halinde 1875 yılında yayımlanmıştır. 1883 yılında Inoue Tsutomu tarafından yapılan çevirisi ise daha popüler olmuştur.

Tokuda'nın öyküsünü daha iyi anlamak için Japonya'nın ilk modern öykü yazarı Akutagawa Ryunosuke'nin (1892-1927) çeşitli öykülerinde geçen Türkiye ile ilintili sembollere bakılabilir. Akutagawa, *Kappa* (1927) adlı kısa romanındaki iki karakteri yaşam tarzları üzerinden karşılaştırırken, ilkinin sahip olduklarından “Bunlar ilk çağ Yunan yapımı Tanagra heykelciği, Pers yapımı porselenlerle dolu odanın ortasında Türk yapımı divan...”¹⁰ diye söz eder. “Kage”¹¹ (1920) öyküsünde “bir parmağında inci diğeri turkuaz yüzük”, “Asakusa Kōen”¹² (1927) öyküsünde “fes”, “Toshishun”da¹³ (1920) “bir Türk kızının altın küpesi” olarak Türk ve Osmanlı kültürüne özgü cisimlere yer verilir.

Akutagawa'nın kullandığı öğeler, göze hitap eden cisimlerdir. Böylece yazar, eseri içindeki egzotik atmosferi artırmak ya da daha gerçekçi kılmak istemiş olabilir. Tokuda ise öyküsünde Türkiye'ye ya da doğuya özgü betimleme kullanmamıştır. Saray ve içindeki eşyalar, kralın giysisi, kılıcı ile ilgili olarak doğuya dair hiçbir detaya yer vermez. Masalda üzerinde durulan konu, bilge ile kral arasında geçenlerdir. Açgözlü kral, büyü kullanılarak hırsından vazgeçirilmiş, masalın sonunda mütevazı bir yaşam süren biri

⁹ Kathryn Wilkinson, *Semboller ve İşaretler*, Çeviren Seda Toksoy, Alfa Yayınları, Ocak 2010, s. 45.

¹⁰ Akutagawa Ryunosuke, *Kappa*, Obunsha, Tokyo, 1966.

¹¹ *Akutagawa Ryunosuke Zenshū 4.*, Chikuma Shobō, Tokyo, 1987.

¹² *Akutagawa Ryunosuke Zenshū 6.*, Chikuma Shobō, Tokyo, 1987.

¹³ Akutagawa Ryunosuke, *Kumo no ito; Toshishun*, 46. Baskı, Shinchosha, Tokyo, 1989.

olmuştur. Dolayısıyla “Türk Kralın Dileği” aslında herhangi bir ülkeye uyarlanabilecek içerikte bir öyküdür, Türkiye ile ilintili kısmı, yazıldığı dönem için Japonya’dan bakıldığında Türkiye’nin uçsuz bucaksız topraklarının oluşu, Türk kral ile Türkiye sözcüklerinin kullanımı ile sınırlıdır. Her şeyin doğal haliyle yazıldığı doğacı akımına ait eserler yazan Tokuda’nın bu öyküsünde detayları vermeyerek genel bir çerçevede konuyu işlemesi edebi bir teknik midir, yoksa nedeni Türkiye hakkında bilgisinin kısıtlı oluşu mudur, bu üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Tarihi Arka Plan Olasılığı

Edebi eserlerin kurmaca olmalarından dolayı onların bir gerçekliğe dayanmaları gerekmez. Ancak genelde sanatın, özelde ise edebiyatın toplumu gösteren bir ayna işlevi gördüğü özellikle edebiyat sosyolojisi yönteminin dayandığı bir kanıdır. Dolayısıyla bu masalın bir efsanenin uyarlaması ya da egzotik bir diyarı konu edinen bir kurmaca olması olasılığının yanısıra, masalda sözü edilen kralın kim olabileceği de merak konusudur. Bu yazıda kullanılan kaynaklar çerçevesinde bunu açığa çıkarmak mümkün değildir. Öte yandan Totokomi Sohō’nun dönemin başbakanı Ōkuma Shigenobu’ya yazdığı mektupta Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi çalkantı içinde olması ve Türk sultanın çevresinde ona akıl verecek iyi bir başvezirinin olmaması teması bu masalda anılan durumu çağrıştırmaktadır.

Japon tarihçi, gazeteci ve eleştirmen olarak Tokutomi Sohō mahlasını kullanan yazarın asıl adı Tokutomi Iichiro’dur (1863-1957). Kumamoto’da yerel bir gazete çıkarmakla başladığı gazetecilik yaşamı, 1887’de çıkardığı Japonya’nın ilk genel haber dergisi *Kokumin no Tomo* ile profesyonel hale gelmiştir. Yayın hayatı 1898’e kadar devam eden bu derginin Meiji Dönemi Japon siyasi yaşamı üzerinde oldukça etkili olduğu söylenir.

Japon Asyacılardan Tokutomi’nin Japonya’yı ziyaret eden Müslüman gezginlere karşı yakın bir tavır sergilediği bilinmektedir.¹⁴ Dahası, “hayat hikâyesi, Japon Asyacılarının, II. Dünya Savaşı öncesinde Japonya’nın İslamcı politikalarıyla kurdukları bağlara ve Japonya’nın “İslam dünyasının

¹⁴ Selçuk Esenbel, “Japan’s Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945” *The American Historical Worldview*, Vol. 109, No.4, October 2004.

kurtarıcısı” imajına bir pencere işlevi gören ¹⁵ Abdürreşid İbrahim, Japonya’da Tokutomi ile iletişim halindedir.

Tokutomi, 22 Ekim 1896 tarihinde İstanbul’a varmış, 30 Ekim’e dek süren konaklamasında İstanbul’u ve toplumu gözleme fırsatı bulmuştur.¹⁶ Bu gözlemlerinden biri bu masalla örtüşen bir konudur:

Dün İmparator’un cami ziyaretini izledik. Çok zeki görünüyordu. Ne var ki, yardımcısı olacak nitelikte bir başveziri yok. Dahası, artık ülkeyi kurtaracak bir yöntem de yok. Askerlerin ve atların görüntüleri ise çok etkileyiciydi. Böylesine cesur askerlerden oluşan muhteşem bir ordunun yok oluşunu izlemek son derece üzücü.¹⁷

Tokutomi’nin bu mektubu daha sonra hatıratı içinde yer almıştır. Japonya’da Meiji Dönemi’ndeki aktif gazetecilerden biri, hatta Meiji Hükümeti’ni destekleyenlerin başında gelen Tokutomi’nin bu aktarımının halka yaygın platformlarda yer almış olması büyük olasılıktır.

SONUÇ YERİNE

1900 yılında yayımlanan “Türk Kralın Dileği” Tokuda Shūsei’in eserleri arasında hem tür hem de içerik olarak ayrı bir yere sahiptir. Türkiye’de hakkında henüz bir çalışma yapılmamış bu yazarın tanınmaya başlaması açısından, Türkiye ilintili bu masalın Türkçe çevirisi ve genel bir değerlendirmesinin yapılması ilgi uyandırıcı olacaktır.

Tokuda’nın masalında sözünü ettiği Türk kralın kim olduğu hakkında kesin bir yargıya varmak mevcut kaynaklar ışığında mümkün değildir. Tokutomi Sohō’nun tarihsel gerçeklik olarak aktardığı Türkiye’nin bir karmaşa içinde olduğu ve onun deyişiyle Türk İmparator’un yanında ona akıl verecek birinin olmaması konuları Tokuda’nın masalında da geçer, ancak buradan kesin bir kanıya varmak mümkün değildir.

¹⁵ Selçuk Esenbel, *Toplumsal Tarih*, Sayı 19, *Özel Dosya: Abdürreşid İbrahim I*, Temmuz 1995, s. 25.

¹⁶ Tokutomi’nin bu sırada İstanbul’da ilişki kurduğu kişilerle ilgili olarak bkz: Merthan Dündar ve Nobuo Misawa, “Istanbul no Nakamura Shōten wo Meguru Ningen Kankei no Jireikenkyū: Tokutomi Sohō ni Aterareta Yamada Torajirō no Shokan wo Chūshin ni” *Tōyō University Shakaigakubu Kiyō* 46:2, Tokyo, 2009, ss. 181-220.

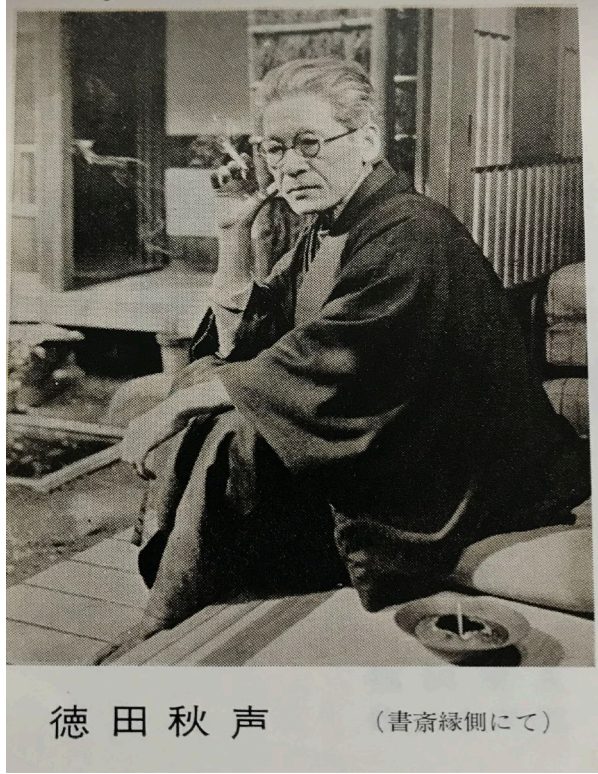
¹⁷ Sugii Mutsurō, *Tokutomi Sohō no Kenkyū*, Housei U.P., Tokyo, 1977, ss. 325-326.

Masalın içeriği Yunan mitolojisinde yer alan Midas efsanesiyle örtüşür. Bu noktada “Türk Kral” olarak söz edilenin, coğrafi olarak Türkiye’de yer almış Frigya Kralı Midas’a bir gönderme olduğu düşünülebilir.

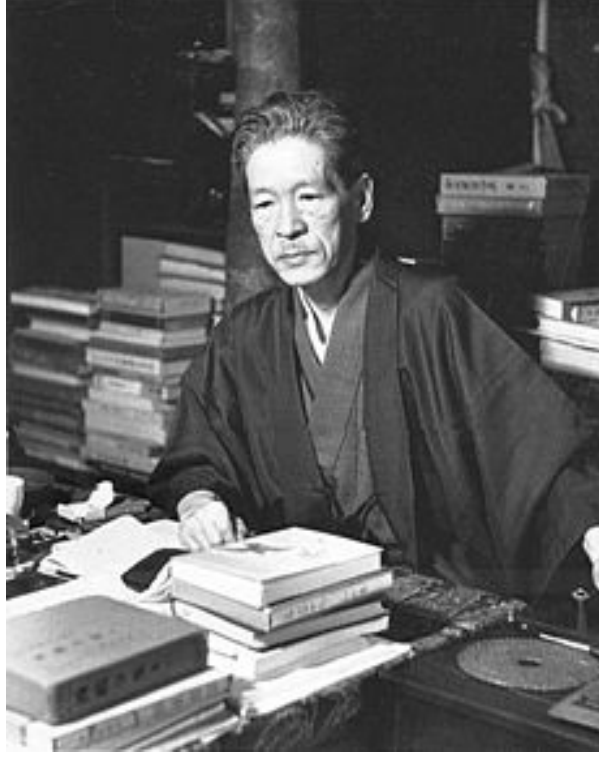
Yine masalda büyü gibi öğelerin görülmesi, *Binbir Gece Masalları*’ndan esinlendiğini de düşündürmektedir.

Neticede, Meiji Dönemi’nin 33. yılında yayımlanan Tokuda Shūsei’in “Türk Kral’ın Dileđi” o dönem Japonya’sının kabuğundan çıkarak öğrenme alanının Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kadar genişlediğini gösteren iyi bir örnektir.

EKLER

Resim 1: Tokuda Shūsei. Kaynak: Fukuda Kiyoto, Sasaki Tooru, (Derleyenler), *Tokuda Shūsei, Hito to Sakuhin 41*, Century Books, 1981.

Resim 2: Tokuda Shūsei

Kaynak: <http://ja.wikipedia.org/wiki/徳田秋聲> (Erişim Tarihi: 10/03/2012)

KAYNAKÇA

- Akutagawa Ryūnosuke, Kappa, Obunsha, Tokyo, 1966.
- Akutagawa Ryūnosuke Zenshū 4., Chikuma Shobō, Tokyo, 1987.
- Akutagawa Ryūnosuke Zenshū 6., Chikuma Shobō, Tokyo, 1987.
- Akutagawa Ryūnosuke, Kumo no ito; Toshishun, 46. Baskı, Shinchosha, Tokyo, 1989.
- Dündar, Merthan ve Misawa, Nobuo “İstanbul no Nakamura Shōten wo Meguru Ningen Kankei no Jireikenkyū: Tokutomi Sohō ni Aterareta Yamada Torajirō no Shokan wo Chūshin ni” Tōyō University Shakaigakubu Kiyō 46:2, Tokyo, 2009, ss. 181-220.
- Esenbel, Selçuk, Toplumsal Tarih, Sayı 19, Özel Dosya: Abdürreşid İbrahim I, Temmuz 1995.
- Esenbel, Selçuk, “Japan’s Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power, 1900-1945” The American Historical Worldview, Vol. 109, No.4, October 2004.
- Esenbel, Selçuk, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı, Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim, İstanbul, 2012.
- Fukuda Kiyoto, Sasaki Tooru (Derleyenler), *Tokuda Shūsei, Hito to Sakuhin 41*, Century Books, 1981.
- Kato Şuichi, Japon Edebiyatı Tarihi, Çeviren: Oğuz Baykara, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2012.
- Öztürk, Özhan, Folklor ve Mitoloji Sözlüğü, phoenix, Ankara, Ekim 2009.
- Silvio Marchetti, Dünyada Türk İmgesi içinde “Avrupalıların Gözüyle Türkler: Mitos ve Yanlış Anlaşılma,” Yayına hazırlayan: Özlem Kumrular, Kitap Yayinevi, İstanbul, Mart 2005.
- Sugii Mutsurō, Tokutomi Sohō no Kenkyū, Housei U.P., Tokyo, 1977.
- Tokuda Shūsei, *Tokuda Shūsei Zenshū*, C. 27 içinde “Torukoō no Shomō” Yagi Yayinevi, 2002, ss. 57-63.
- Wilkinson, Kathryn, Semboller ve İşaretler, Çeviren Seda Toksoy, Alfa Yayınları, Ocak 2010.

İnternet Kaynağı:

<http://ja.wikipedia.org/wiki/徳田秋聲> (Erişim Tarihi: 10/03/2012)

JAPONYA’NIN KAYIP ÖZGÜRLÜKÇÜ ANAYASASI ITSUKAICHI ÜZERİNE

Orçun KOÇAK*

Japonya’nın modernleşme sürecinin, tüm benzerleri gibi sancılı geçtiğini söylemek mümkündür. Son 250 yılını, dünyanın kalanına ve büyük yabancı fikir hareketlerine kapalı geçirmiş olan Japonya’nın, Amerika Birleşik Devletleri’nin silahlı müdahalesi¹ ile zorla ve çok kısa bir sürede, dünyaya açılmasının sosyal ve siyasi yapıya derin etkileri olmuştur.² Sanayi ve askerî alanda modernleşme çabaları ile birlikte gelen sosyal yapıdaki değişimler (samuray sınıfının ayrıcalıklı pozisyonlarını kaybetmesi vb.)³ ve Batılı liberal fikir akımlarının ülkeye girmesi gibi etkenlerle, Japonya’nın çok yabancı olduğu hak ve özgürlük talepleri ortaya çıkmıştır.⁴ Bu taleplerin önemli bir yansıması, eski samurayların yoğun katılım gösterdiği *Özgürlük ve Yurttaşlık Hakları Hareketi*’dir (Jiyū Minken Undō).⁵ Hareketin temsilcilerinden biri olan *Chiba Takusaburō* tarafından kaleme alınan

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Japon Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi.

¹ Amerika Birleşik Devletleri’nin Japonya’ya silahlı müdahaleleri için bkz. A. Merthan Dündar, “Amerika’nın Japonya’ya Askeri Müdahaleleri” *ABD’nin Askeri Müdahaleleri 1801’den Günümüze* içerisinde, Ed. Haydar Çakmak (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013), 183-197.

² Japonya’nın modernleşme süreci için bkz. A. Gordon, *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present* (New York: Tokyo University Press, 2013) ve Marius B. Jansen, *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century* (New York: Cambridge University Press, 2008).

³ A. Gordon, *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present* (New York: Tokyo University Press, 2013), 84.

⁴ Gordon, *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*, 77.

⁵ Jiyū Minken Undō: (自由民権運動): 1870 ve 1880’li yıllarda Japonya’da anayasacılık faaliyetlerinde bulunmuş, ülkenin demokratikleşmesi ve liberalleşmesi için çaba göstermiş sosyal ve siyasi hareket. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marius B. Jansen, *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century* (New York: Cambridge University Press, 2008), 402-430.

Itsukaichi Anayasa Taslağı, vatandaşların haklarına verdiği önemden dolayı, aynı dönemde Japonya’da ortaya çıkmış olan otuzdan fazla anayasa taslağı arasında önemli bir yere sahiptir.⁶ 1889 yılında yürürlüğe giren otoriter Meiji Anayasası ile ciddi farklılıklar gösteren *Itsukaichi Anayasa Taslağı*, Japonya’da sivil toplum ve liberalleşme hareketlerinin önemli bir yansıması olması sebebiyle bu çalışmaya konu edilmiştir. Japon modernleşmesinin, devlet güdümünde gerçekleşen sanayileşme, askerî modernleşme ve Meiji oligarşisinin otoriter yapısını anayasal bir çerçeveye oturtan Meiji Anayasası’ndan farklı bir yüzünü göstermesi açısından bu taslak dikkate değerdir.⁷

Asya’nın diğer ucunda Japonya’dan çok daha sancılı ve fırtınalı bir modernleşme süreci yaşayan Osmanlı İmparatorluğu’nda da anayasacılık, benzer bir rota çizmiştir.⁸ Bu sebeple çalışmamızda, Asya’nın iki ucunda yer alan ve hemen hemen aynı dönemlerde modernleşme sürecini yaşayan Osmanlı Devleti ile Japonya’daki anayasacılık hareketlerindeki benzerliklerle her iki ülkede Batılı fikirleri, Batı tarzı anayasaları yerel yapıya uyarlama çabaları neticesinde ortaya çıkan sonuçlara da kısaca değinilecektir. Ayrıca, çalışmamızda bu taslağın benzeri özel anayasa taslaklarından ve Meiji Anayasası’ndan ayrılan kısımları incelenecek olup, anayasa taslağının ilk bölümünü oluşturan *halefiyet*⁹ ve *naiplik*¹⁰ üzerine olan maddeler özel bir önem arz etmedikleri için bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.¹¹

Itsukaichi Anayasa Taslağı’nın Arka Planı

Tokugawa ailesinin yönetimi ele geçirmesinin ardından *Sakoku Politikası* (Kapalı Ülke Politikası) ile 1603 yılından itibaren dış dünya ile temasını neredeyse tamamıyla kesen Japonya, 19. yüzyıldan itibaren Asya

⁶ Daikichi Irokawa, *The Culture of the Meiji Period* (New York: Princeton University Press, 1988), 83.

⁷ Meiji Oligarşisi ve Meiji Anayasası için bkz. A. Gordon, *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*, (New York: Tokyo University Press, 2013), 89-91.

⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nda anayasacılık hareketleri ve gelişmeleri için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017).

⁹ Anayasa taslağında, imparatorların tahta geçişini düzenleyen on maddelik birinci kısım.

¹⁰ Anayasa taslağında, imparatorun akli melekelerini kaybetmesi durumunda izlenmesi gereken prosedürleri düzenleyen yedi maddelik ikinci kısım.

¹¹ *Itsukaichi Anayasa Taslağı’nın Türkçe tercümesi* bir başka çalışmamızda takdim edilecektir.

denizlerinde faal olan Batılı devletler tarafından bir pazar ve sömürge adayı olarak görülmeye başlamıştır. Batılı güçlerin, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin ağır baskıları nedeniyle inziva politikasını daha fazla sürdüremeyen Japonya, 1854 yılında bu devlet ile ilk uluslararası anlaşmasını yapmıştır.¹² Dış ilişkilerde yaşanan bu tür gelişmelerin, Japon ulusunu reform ihtiyacını kabul etmeye iterek yeni bir yönetim yapısı arayışına yönelttiğini söylemek mümkündür.¹³ 1850'lerin sonuna doğru, özellikle Güney Kyushū'da bulunan *Satsuma* ve Honshu'nun batı ucundaki *Chōshū* klanları, Bakufu'ya¹⁴ karşı açık bir muhalefet politikası gütmeye başladı.¹⁵ 1866 yılında, yönetime muhalif olan Satsuma ve Chōshū klanları arasında yaşadıkları anlaşmazlıkları çözen ve Bakufu'ya karşı ortak bir cephe gütmelerini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. Ardından, yönetimin Chōshū'yu cezalandırmak için yaptığı ilk askerî sefer, Chōshū'nun savaşmadan teslim olmasıyla sonuçlanmıştır. Seferin ardından Bakufu otoritesi zayıflamaya devam etmiş, kısa bir süre sonra da Chōshu Klanı yönetimi, Bakufu karşıtı radikal gurubun yaptığı darbe ile el değiştirmiştir. Bunun üzerine Bakufu tarafından ikinci bir sefer düzenlenmiş fakat, Chōshu kuvvetleri bu kez savaştan galip ayrılmıştır. 9 Kasım 1867'de, *Tokugawa III. Yoshinobu*'nun iktidar haklarını İmparator'a devretmesiyle, Bakufu Devri sona ermiştir. Halen hatırı sayılır bir siyasi otoriteye sahip olan ve özellikle devletin bürokratik aygıtlarını elinde bulunduran III. Yoshinobu, Chōshū ve Satsuma liderlerinin iktidardan tamamen elini çekmesi yönündeki taleplerine, önce -kısa bir süre için- boyun eğmiş, ardından fikrini değiştirerek Chōshū ve Satsuma kuvvetlerine saldırmıştır. *Boshin Savaşı*¹⁶ olarak adlandırılan bu kısa iç savaşın son bulmasıyla zaferi kazanmış olan Satsuma ve Chōshū ileri gelenlerinin gölgesinde, Japon İmparatoru Meiji'nin devletin başında bulunduğu yeni bir üniter devlet yapısı oluşturulmuştur. *Meiji Restorasyonu* adı verilen bu gelişmeleri, 1853'ten başlayarak Japonya ile eşit olmayan

¹² Janet E. Hunter, *Modern Japonya'nın Doğuşu 1853'ten Günümüze*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 21.

¹³ Hunter, *Modern Japonya'nın Doğuşu 1853'ten Günümüze*, 22.

¹⁴ Bakufu:(幕府): Ülkeyi İmparator adına yöneten Shogun hükümetine verilen ad.

¹⁵ Hunter, *Modern Japonya'nın Doğuşu 1853'ten Günümüze*, 23.

¹⁶ Boshin Sensō:(戊辰戦争): 1868-1869 yılları arasında Tokugawa Shogunluğu ve İmparator'u destekleyen Chōshū ve Satsuma klanları arasında gerçekleşen iç savaş. 19. yüzyılda ordularını hızla modernize eden Chōshū ve Satsuma klanları Bakufu kuvvetlerini alt etmekte zorlanmamış ve savaştan sonra iktidarı ele geçirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marius B. Jansen, *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century* (New York: Cambridge University Press, 2007), sf. 353-360.

anlaşmalar yapmış olan Batılı devletlere teknoloji, endüstriyel ve askerî alanlarda yetişme ve eşitsiz anlaşmalardan kurtulma çabası izlemiştir. Yine bu dönemde hem devlet hem de yeni oluşmaya başlayan sivil toplum kuruluşlarının modern bir anayasanın gerekliliğinin farkına vardığını söylemek mümkündür. 1870’li yılların sonlarında ortaya çıkan ve 1880’li yıllarda etkinliğini arttıran Özgürlük ve Yurttaşlık Hakları Hareketi, bu sivil toplum kuruluşlarının başını çekmekteydi. 1880 yılında hareketin üyeleri tarafından gerçekleştirilen demokratikleşme ve parlamenter düzene geçiş temalı kurultayda¹⁷ üyeler tarafından anayasa taslakları hazırlanmasına ve bu anayasaların toplanarak değerlendirilmesine karar verildi. 1887 yılında, özel anayasaların oluşturulması ve dağıtılması yasaklanana kadar yaklaşık otuz anayasa taslağı ortaya çıkmıştır. Bu taslaklar arasında, içinde bulunduğu döneme göre oldukça liberal bir çizgide olan Itsukaichi Anayasa Taslağı, benzerleri arasından öne çıkmaktadır. Anayasa taslağı, Itsukaichi şehrinde bulunan bir liberal düşünce ve münazara topluluğu olan *Itsukaichi Beşerî Bilimler Cemiyeti*¹⁸ üyesi Chiba Takusaburō tarafından hazırlanmıştır.

Chiba Takusaburō’nun Yaşamı

Chiba Takusaburō, 17 Haziran 1852 yılında, Japonya’nın Miyagi Eyaleti, Kurihara Bölgesi’nde bulunan Shirahata Köyü’nde¹⁹ Sendai Klanı’nın düşük seviyeli bir samurayının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Batı tarzı eğitim vermekte olan *Sendai Klan Okulu*’na devam etmiş, 1868 yılında henüz 16 yaşındayken, okul arkadaşlarıyla birlikte Boshin Savaşı’na, bozguna uğrayan Shogun Hükümeti’nin tarafında katılmıştır. Takusaburō, savaşın ardından Ortodoks Hristiyanlık, Kokugaku,²⁰ Arı Ülke Budizmi,²¹ Konfüçyanizm gibi din ve ilimlere/öğretilere yönelerek kendini bulmaya çabalamıştır.

¹⁷ Kokkakiseidōme: (国会期成同盟大会): 1878 ve 1880 yıllarında Jiyū Minken Undō üyeleri tarafından iki kez gerçekleştirilmiş ve ülkede parlamenter düzene geçilmesi için 87 bin imza toplamış konferans. Yine aynı kurultayda liberal anayasalar oluşturulması için hareketin üyelerine çağrı yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Daikichi Irokawa, 三多摩自由民権史料集 (Yurttaşlık Hakları Hareketi Tarihi Derlemesi), (Tokyo, 1979).

¹⁸ Itsukaichigakugeikōdankai (五日市学芸講談会).

¹⁹ Irokawa, *The Culture of the Meiji Period*, 114.

²⁰ Kokugaku (国学): Japonya’da Tokugawa Dönemi’nde (1603-1856) ortaya çıkmış, entelektüel gayreti o dönem baskın olan Çin kökenli materyallerden, Japonca klasiklere odaklamayı amaçlayan akademik hareket.

Özellikle, Ortodoks Hristiyanlığından etkilenen Takusaburō, 1872 yılında Tokyo'ya giderek vaftiz olmuş ve burada misyonerlik faaliyetlerine katılmıştır. Sekiz yıl boyunca ülkenin pek çok yerini dolaşarak tıp, matematik, siyaset bilimi, Rusça, Konfüçyanizm, Katolisizm, Protestanlık, Ortodoks Hristiyanlık alanlarında çalışmış, 1880 yılının Nisan ayında Itsukaichi Şehri'ne²² yerleşerek *Itsukaichi Gelişim Okulu*'nda²³ çalışmaya başlamıştır.²⁴ Burada tanıştığı, Itsukaichi'nin reisi *Fukazawa Gonpachi*²⁵ ile yakın bir dostluk kurmasıyla ekonomik desteğe ve Gonpachi'nin din, tarih, tıp ve sanat gibi konularda çok sayıda kitap barındıran kütüphanesine de erişim imkânına sahip olmuştur. Aynı yıl *Itsukaichi Beşeri Bilimler Cemiyeti*'ne katılmış olan Takusaburō, bir yıl sonra yaklaşık altı ay boyunca Itsukaichi Anayasa Taslağı üzerinde çalışmış, taslağının bitimiyle Nara Şehri'ne taşınmıştır.

1882 yılını tüberküloz tedavisiyle geçiren Takusaburō, Ağustos ayında yakın dostu Fukuzawa Gonpachi ile birlikte Liberal Parti'ye²⁶ üye oldu. 1883 yılında 31 yaşında Tokyo'da bulunan *Ryuoka Bakımevi*'nde hayatını kaybeden Takusaburō, üvey kızı tarafından Miyagi Vilayeti'nde bulunan *Shifukuji Tapınağı*'na defnedildi.²⁷

²¹ Arı Ülke Budizmi (浄土真宗): 13. yüzyılda Japon rahip Shinran tarafından kurulan ve halen Japonya'daki en popüler Budist sakti olan Budizm öğretisi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kozo Yamamura, *The Cambridge History of Japan: Volume 3 Medieval Japan* (New York: Cambridge University Press, 2007), sf. 546-560.

²² Bu şehir aslında kasaba büyüklüğünde olduğundan vali tarafından değil, bir reis tarafından yönetiliyordu.

²³ Itsukaichikannōgakkō: (五日市勸能学校). Itsukaichi kentinde, batı tarzı eğitim veren ilk ve orta öğretim okulu.

²⁴ Irokawa, *The Culture of Meiji Period*, 117.

²⁵ Fukuzawa Gonpachi (1861-1890): Ailesinin özel kütüphanesini Chiba Takusaburō ve Itsukaichi Beşeri Bilimler Cemiyeti'nin kullanımına açmış, cemiyetin çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Takusaburō'nun Itsukaichi Anayasa Taslağı'nı hazırlamasında önemli bir rol oynadığı düşünülmekle birlikte, hayatı hakkında kütüphanesi ve Itsukaichi Beşeri Bilimler Cemiyeti faaliyetleri dışında pek az bilgi bulunmaktadır.

²⁶ Jiyūtō (自由党): 18 Ekim 1881 yılında Itagaki Taisuke ve Jiyū Minken Undō üyeleri tarafından kurulan Japonya'nın ilk liberal partisi. Partinin hedefleri arasında parlamenter düzene geçilmesi ve meşruti monarşi altında Japonya'nın liberal demokrat bir yapıya bürünmesi bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marius B. Jansen, *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century* (New York: Cambridge University Press, 2007), 665-670.

²⁷ 千葉卓三郎の学習遍歴, Akiruno Digital Archives (2007), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/chiba.html>, (ET: 6 Aralık 2018).

Itsukaichi Anayasa Taslağı'nın haricinde, sağlığının kötüye gitmeye başlamasıyla birlikte Japonya için öngördüğü yönetim biçimini anlatan *İktidara Dair* (Ödōron)²⁸ adlı kitabını 1881 yılında yazdı. Kitapta temel olarak, Japonya'da en kısa sürede bir genel meclis kurularak anayasal bir düzene geçilmesinin önemini anlatmış, İmparatorun ve bireyin temel haklarının uyum içinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Takusaburō, hakların ya da diğer bir deyişle çıkarların çatışması durumunda ise halkın (bireylerin) haklarının daha önde tutulması gerektiğini savunmuştur. Onun diğer bir eseri de *Okumanın Yararsızlığı Üzerine* (Dokushomuekiron) dur.²⁹ Dönemi için radikal bir başlık taşıyan çalışmasında, okul ve aile eğitiminin ve kitapların, doğruya ulaşmak, kendini eğitmek için en küçük bir ilk adım olduğunu ifade eder. Ayrıca, gerçek eğitim ve aydınlanmanın deneyim yoluyla; özellikle de insanlar arasındaki sohbet ve etkileşim yoluyla gerçekleşeceğini savunur. Takusaburō'nun bu görüşünde, sekiz yıl boyunca gezerek kendini eğitmiş olması ve seyahatlerinde tanıştığı dönemin Çin tarzında eğitim almış fakat Batı'nın bilim ve felsefesine oldukça uzak kalmış entelektüellerin de etkisinin olduğunu düşünmek mümkündür.

Itsukaichi Beşerî Bilimler Cemiyeti

Takusaburō, Özgürlük ve Yurttaşlık Hakları Hareketi'ni temel alarak 1880'de Itsukaichi Şehri'nde kurulan, Itsukaichi Beşerî Bilimler Cemiyet'ne³⁰ aynı yıl üye olur. Cemiyetin amacı tüzüğünde de yazdığı şekliyle; "Sosyal problemleri tartışmak, bu konularda bilgi alışverişinde bulunarak ruhu (zihni) uyarmak" olarak belirlenmiş, bunun yanında, "(Cemiyete) üye kazandırarak, (yeni üyelerle) tartışmak" ve "Bilgimizi arttırmak amacıyla kitap almak ve bu kitapları özgürce okumak" da cemiyetin hedefleri arasında sunulmuştur.³¹ Diğer yandan, Japonya'nın

²⁸ Ödōron: (王道論): Kitap hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 千葉卓三郎『王道論』について, Akiruno Digital Archives (2007), http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/chiba_oudouron.html, (ET: 22 Aralık 2018).

²⁹ Dokushomuekiron:(読書無益論): Kitap hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 「読書無益論」明治16年春 脱稿, Akiruno Digital Archives (2007), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/muekiron.html>, (ET: 22 Aralık 2018).

³⁰ Itsukaichigakugeikōdankai:(五日市学芸講談会).

³¹ 五日市学芸講談会の活動, Akiruno Digital Archives (2007), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/gakugei.html>, (ET: 6 Aralık 2018).

siyasi ve hukuki sorunlarını tartışmak cemiyet tüzüğüyle yasaklanmıştır. Chiba Takusaburō'nun Itsukaichi Şehri'ne geldikten sonra cemiyette yaklaşık bir yıl çalıştığı düşünülmektedir. Cemiyet, gündelik siyasi konulardan uzak kalmayı hedeflese de, içinde buldukları dönemde bu amacın gerçekçi olmadığı görülebilir.

Itsukaichi Anayasa Taslağı, Meiji Anayasası ve Kânûn-ı Esâf

Takusaburō tarafından 1881'de kaleme alınmış olan Anayasa Taslağı, 23.4 cm x 32 cm ölçülerinde, 24 adet ince Japon kâğıdına³² el yazısıyla yazılmış ve bu şekilde ciltlenmiştir. Her sayfanın başında "Japon İmparatorluğu Anayasası" anlamına gelen "日本帝国憲法" (Nipponteikokukenpō) yazmaktadır. Metnin genelinde, Chiba Takusaburō'nun mührü yer alsa da metnin başında ve sonunda dört farklı noktada sahibi bilinmeyen bir başka mühür yer almaktadır.³³ 1961 yılında *Daikichi Irokawa* tarafından keşfedilene kadar, toprak bir depoda 80 yıl kalmış olan anayasanın birçok yeri, kâğıt kurtları ve diğer böcekler tarafından yenmiş, yazıların okunamadığı noktalar daha sonra Irokawa tarafından anlam bütünlüğüne uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir.³⁴

Liberal prensipler temelinde imparatorun yetkilerini kısıtlamayı ve ülke yönetimini büyük oranda parlamenter yapıya emanet etmeyi amaçlayan Itsukaichi Anayasa Taslağı, dönemin İmparatorluk yönetim yapısından her noktada sıyrılmayı başaramamış, yurttaş haklarını gözetirken, kadınların yurttaşlık haklarını kısıtlı tutmuştur. Hata ve noksanlarına karşın, özellikle 1889 yılında yürürlüğe giren Meiji Anayasası'na nazaran demokrat ideallere sahip olduğu ve çağının liberal anayasalarına benzerlik gösterdiği görülebilir.

Anayasa'nın ikinci kısmını oluşturan yurttaş hakları ve görevleri bölümü, *vatandaşlık için gerekli olan şartlar* (Md. 42) ile başlayarak toplamda 36 maddeden meydana gelir. Devlet yönetimine katılım hakkı sağlanması (Md. 47), Japonya'da ikamet eden herkesin uyruğuna bakılmaksızın hayatlarının, varlıklarının ve saygınlıklarının garanti altına

³² Gimpa Ağacı ve Mitsumata Ağacı fiberleri kullanılarak el işçiliğiyle yapılan geleneksel Japon kâğıdı.

³³ Daikichi Irokawa, 三多摩自由民権史料集 (Yurttaşlık Hakları Hareketi Tarihi Derlemesi) (Tokyo, 1979).

³⁴ 五日市憲法草案とその評価, Akiruno Digital Archives (2007), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/hyouka.html>, (ET: 6 Aralık 2018).

alınması (Md. 49), düşüncelerin serbestçe açıklanması ve basın yoluyla yayılması hakkı (Md. 51), inanç özgürlüğü (Md. 56), toplanma ve dernekleşme özgürlüğü (Md. 58) ve kişisel haberleşmelerin gizliliğinin garanti altına alınması (Md. 59), liberal ideoloji temelinde özlük haklarına verilen önemi göstermektedir. Japon vatandaşlarının tutukluluk durumlarında insanlık dışı muameleden korunması (Md. 65, 66, 67) ve siyasi suçluların ölüm cezasından muaf tutulmaları (Md. 71), dönemin fırtınalı siyasi ortamını ve bu dönemde siyasi suçlara ve başkaldırlara verilen cezaların³⁵ Takusaburō üzerindeki etkisini gösterdiği söylenebilir.

78. maddeden başlayan Anayasa'nın üçüncü bölümü, yasama görevine ayrılmış olup, 79 ayrı maddeden oluşur. Bu bölümde, Millet Meclisi, Senato ve Genel Meclis'in yasama faaliyetlerindeki görevleri, seçme ve seçilme şartları ve anayasada değişiklik yapılabilmesi için gerekli olan şartlar belirtilmiştir. Anayasanın, dönemi için oldukça liberal yapısına rağmen seçme ve seçilme hakkının erkeklerle sınırlı olduğu görülmektedir. Tek aşamalı doğrudan seçim yöntemiyle seçilmiş milletvekillerinden oluşan Millet Meclisi için 30 yaş sınırı ve daha önemlisi belirli bir miktar (anayasada açıkça belirtilmemiştir) mal varlığı ve vergi ödeme şartı aranmaktaydı. Seçme hakkı için ise reşit olma şartının yanında, erkek olma, sahip olunan mülklerin yönetiminden men edilmemiş olma ve akıl sağlığı yerinde olma şartları aranmıştır (Md. 80, 83). Seçilerek göreve gelen milletvekillerinin halkın doğrudan temsilcileri olduğu düşüncesiyle, vergilendirme gibi günlük yaşamı doğrudan etkileyen bir konuda yasama hakkı, Millet Meclisi'ne verilmiştir (Md. 84). Yine Millet Meclisi, İmparator tarafından yapılan yasa teklifleri üzerinde değişiklik yapma hakkına sahip olmakla birlikte, yasama konusunda son sözün İmparator'a ait olması ve olağanüstü hâl durumlarında, İmparator'a acil durum yasama yetkisi verilmesi gibi demokratik yapıya ters düşen maddeler de anayasada kendine yer bulmuştur (Md. 86). Yasama organlarından ikincisi, anayasada belirtilen 11 şarttan birine uygun olduğu takdirde (Md. 98), İmparator tarafından atanan 40 vekilden oluşan Senato'dur. İlgili maddede geçen (Md. 98), üstün liyakat ya da üstün hizmet gibi şartlar ile Senato'nun ayrıcalıklı bir üst sınıf meclisi haline gelmesinin önüne geçilerek, bürokratlar, yüksek rütbeli askerler ve yüksek hâkimler gibi devletin pek çok bölümünden geniş bir yelpaze oluşturulması amaçlanmıştır. Itsukaichi Anayasa Taslağı'nda,

³⁵ A. Gordon, *A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present*, 84-87.

yasama faaliyetlerinin temelini oluşturan Genel Meclis'in görev ve yetkileri, üçüncü bölümün üçüncü kısmında 32 madde altında belirtilmiştir. Tüm Japon ulusunun temsilcisi olarak kabul edilen Genel Meclis (Md. 111), genel yasama faaliyetlerini yürütür. İmparator'un ve devlet organlarının tümünün, anayasa ihlallerini denetleme yetkisinin iki madde ile Genel Meclise verilmiş olması dikkat çekicidir (Md. 112, 121). Bunun yanında, Genel Meclis'in yasama faaliyetlerini, halka anlaşılır bir şekilde açıklamakla sorumlu olması (Md. 120), halkçı bir yapı gözetildiğini işaret etmektedir. Anayasa'nın değiştirilmesi için gerekli toplanma şartlarına bakıldığında ise (Md. 149, 150, 153), anayasanın değiştirilmesinin genel yasama faaliyetlerine göre oldukça zorlaştırılmış olduğu görülmektedir.

Itsukaichi Anayasası'nda yürütme organları anayasanın dördüncü bölümünde 13 madde altında tanımlanmıştır. Başbakan ve 12 Bakanlığın (Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Ordu Bakanlığı, Donanma Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Saray Bakanlığı, Arazi-Orman Islah Bakanlığı, Diyanet Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Ticaret Bakanlığı) bakanlarından oluşan kabine, yeri geldiğinde İmparator'un emirlerini de yerine getirerek yürütme görevini üstlenir (Md. 158, 159, 164). Maliye Bakanlığı'nın görevlerini de üstlenen Başbakan, kalan onbir bakanlığın bakanlarını da atama yetkisine sahiptir. Başbakan, İmparator'a karşı sorumlu olmakla birlikte diğer bakanlar Millet Meclisi'ne karşı sorumludur (Md. 162, 165).

Itsukaichi Anayasa Taslağı'nın beşinci ve son bölümünü oluşturan yargı, 35 maddeden oluşmaktadır. Yargıyı denetleme ve hâkimlerin atanma yetkileri İmparator'da toplanmıştır (Md. 170, 177). Bununla birlikte hâkimler, ömür boyu görev yapar ve üç yıllık görev süresini tamamlamamış hâkimlerin görev yerleri değiştirilemez (Md. 177, 178). Mahkemelerde yargı usulü, Anglosakson ülkelerde uygulanan jüri sistemidir (Md. 177). Yargı ana başlığı altında da yine yurttaşların adil bir şekilde yargılanma haklarını garanti altına alan maddelere yer verilmiştir (Md. 183, 184, 187). Yurttaş hakları açısından dikkat çekici noktalar ise; tutuksuz yargılanma hakkı (Md. 185) ve siyasi suçlardan ötürü ölüm cezası verilememesidir (Md. 194). Mülkiyet hakları, beş maddede (Md. 200, 201, 202, 203, 204) ele alınmış olup, bu maddeler uyarınca suçu sabit bulunmuş olsa bile hükümlülerin malvarlıklarına el konulması ve yurttaşların hanelerine izinsiz girilmesi

yasaklanmış, yine tüm yurttaşların mülkleri, savaş ve afet gibi özel durumlar dışında kamulaştırmaya karşı korunmuştur.

Özlük ve yurttaşlık hakları, ifade özgürlüğü, adil ve eşit yargılanma hakkı konularına verdiği olağanüstü önem ve ülke yönetiminin neredeyse tamamen parlamenter yapıya devredilmesinin, Itsukaichi Anayasa Taslağı'nın tanımlayıcı özellikleri olduğu görülebilir. Meiji Anayasası'nın girişinde bulunan ve İmparator'un kutsallığını vurgulayan ifadelerden tamamıyla kaçınılmış, böylelikle Itsukaichi Anayasa Taslağı, Meiji Anayasası'nın aksine, laik yapısını korumuştur. Meiji Anayasası'nda yer alan, parlamenter yapıya rağmen devlet yönetiminde İmparator'a neredeyse sınırsız söz hakkı tanıyan maddelerle (Md. 6, 7, 8, 10) ordu ile donanmayı doğrudan İmparator'a bağlayan -Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yaşadığı felakete zemin hazırlayan³⁶ - maddeler (Md. 11, 12, 13) Itsukaichi Anayasa Taslağı ile temel ayrılıklara ışık tutmaktadır. Ayrıca, taslakta haklar ve özgürlükler anayasanın koruması altındayken, Meiji Anayasası'nda yurttaşların haklarından ziyade ödevlerine odaklanılmış, haklar ve özgürlükler ilgili maddelerin bir kısmına (Md. 18-25), "yasayla belirlenir" şerhi düşülerek yurttaşların hakları, anayasal korumadan mahrum bırakılmıştır.³⁷ İki anayasa arasındaki bu sert karşıtlık, hâlihazırda gücü elinde tutan Meiji Oligarşisi ile halkın, özellikle de yeni yapının dışına itilerek geleneksel özel statülerini kaybeden eski samurayların mücadelesini göstermektedir.

Japonya'nın dünyaya açılma ve modernleşme süreci devam ederken, Osmanlı İmparatorluğu da yavaş yavaş bir varoluş mücadelesine girmekteydi. 18. yüzyılda yaşanan büyük askeri yenilgiler ve gerileme, imparatorluğu bir çözüm arayışına itmiş çözüm, III. Mustafa, ardından da oğlu III. Selim tarafından değişen dünyaya, en azından askerî teknolojide ayak uydurmakta bulunmuştu. Modernleşme faaliyetlerine Japonya'ya nazaran, hayli erken başlayan Osmanlı İmparatorluğu, Yeniçeri Ocağı, ruhban sınıfı gibi yerleşik yapı ve sınıfların direnciyle karşılaşmış, modernleşme süreci tüm aciliyetine rağmen oldukça ağır ilerlemiştir. Fransız İhtilali ve 1848 Devrimleri'nin doğurduğu milliyetçi rüzgârlar, yurttaşlık

³⁶ Eri Hotta, *Japan 1941: Countdown to Infamy* (New York: Knopf Publishing 2013), 133, Kindle.

³⁷ "The Constitution of the Empire of Japan, translated by Ito Miyoji," National Diet Library, <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>, (ET: 6 Aralık 2018).

bilinci, özgürlük, hak talepleri ve burjuvazinin mutlak monarşilere karşı mücadelesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl boyunca kesintilerle devam eden reform ve modernleşme çabalarına siyasi bir yön ve yeni baskılar eklemiştir. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nde hak talepleri, öncelikle etnik milliyetçi bir çerçevede, yani bağımsızlık ve özerklik talepleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Takip eden dönemde, bu bağımsızlık hareketlerine bir alternatif oluşturmak amacıyla, 3 Kasım 1839'da *Tanzimat Fermanı* ilan edilmiştir. Bunu, 1856 *Islahat Fermanı* izlemiş, bu ferman yoluyla hem dış baskının azaltılması hem de içerde ayrılıkçı hareketlerin kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bu iki ferman, Fransız İhtilali'nin aydınlanmacı düşünce akımlarının Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmeye başladıklarının önemli göstergeleri sayılmaktadır.³⁸ 1876 yılında ilan edilen *Kânûn-ı Esâsî* ise hem Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasal metni olması sebebiyle, hem de Itsukaichi Anayasa Taslağı ve Meiji Anayasası ile aynı dönemlerde ortaya çıkmasından dolayı önemlidir.

Kânûn-ı Esâsî, 119 maddeden oluşmakta olup, 12 kısma ayrılmıştır. İlk kısımda devletin başkenti, saltanat ve hilafet makamından bahsedilmektedir. Padişah'a yasama ve yürütme üzerinde geniş yetkiler verilmiş (Md. 7, 27, 77)³⁹ olması bakımından Meiji Anayasası'nı andırmaktadır. Meiji Anayasası'nın da ana esin kaynağının 1850 Prusya Anayasası olduğu göz önünde bulundurulursa,⁴⁰ monark eksenli kuvvetler birliğine yatkın bu iki anayasanın, neden benzerlik gösterdiği daha iyi anlaşılır. Bu bağlamda, *Kânûn-ı Esâsî* ve Meiji Anayasası'nı ayıran nokta ise; Meiji Anayasası'nda İmparator'un yetki ve hakları hususunda anayasal bağlayıcılık gözetilirken (Md. 4),⁴¹ *Kânûn-ı Esâsî*'de bu tür bir maddeye yer verilmemesidir. Bir diğer önemli nokta olan yargı ile hak ve özgürlükler konusunda ise *Kânûn-ı Esâsî*, Itsukaichi Anayasa Taslağı ile benzerlikler göstermekte olup, özlük haklarını anayasa ile doğrudan garanti almak yerine, şerhler yoluyla daha kolay

³⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 76.

³⁹ *Kânûn-ı Esâsî* "Madde 7: Padişah yürütme organının başıdır," "Madde 27: Heyet-i Vükela'nın başkanı olan sadrazamı, şeyhülislamı ve vekilleri kendisi seçer, atar ve gerektiğinde azleder," "Madde 77: Heyet-i Mebusan başkanı ve yardımcısını da, meclisçe gösterilen üçer aday arasından yine kendisi seçer ve atar."

⁴⁰ W. G. Beasley, *The Rise of Modern Japan* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1995), 80-82.

⁴¹ Meiji Anayasası "Madde 4: İmparator, İmparatorluğun başıdır. Egemenlik haklarını mevcut anayasada belirtildiği şekliyle kullanır."

değiştirilebilir kamu hukukuna bağlayan Meiji Anayasası'na göre daha ileride görünmektedir. Kânûn-ı Esâsî, din ve mezhep farkı gözetmeksizin Osmanlı uyruğu olan herkese “vatandaşlık” payesi vermiş (Md. 8), bu vatandaşları hak ve ödevler bakımından eşit saymış (Md. 17) ve yasanın gösterdiği yollar ve durumlar dışında cezalandırılmalarını yasaklamıştır (Md. 22). “Vatandaşlara” konut dokunulmazlığı tanınmış (Md. 22) ve her türlü angarya ve işkence yasaklanmıştır (Md. 24, 26). Din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan maddelerle (Md. 11) birlikte, Kânûn-ı Esâsî'nin Itsukaichi Anayasa Taslağı ile benzerlikleri son bulmaktadır. Tüm bu maddelerin liberal içeriği ve getirdikleri ilerleme ise 113. maddenin gölgesi altında kalmaktadır. Bu madde, Sultan II. Abdülhamit'in ısrarı sonucu eklenmiş olup, padişaha, “hükümetin emniyetini ihlal ettikleri” bir polis soruşturması sonucu belli olanları sürgün etme yetkisi vermektedir.

Kânûn-ı Esâsî, ilanıyla birlikte halk tarafından sevinçle karşılanmış, özellikle de Müslüman olmayan kesimlerde hoşnutluk yaratmıştır.⁴² İlanı, 1877 yılının Mart ayında ilk Osmanlı parlamentosunun açılması izlemiş, fakat arkasında sağlam bir burjuva desteği bulunmayan bu meşrutî yapı, sadece kısa bir süre ayakta kalabilmiştir. Uğrunda büyük mücadeleler verilen I. Meşrutiyet uzun sürmemiş, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında toplanan meclis kapatılmış ve anayasa yürürlükten kaldırılmıştır.

Sonuç

1880'li yıllara gelindiğinde, Japonya'da meyvelerini vermeye başlayan modernleşme ve batılılaşma fikri, hayatın her alanını etkilemiştir. Kılık-kıyafet, saç modelleri ve Batı tarzı eğlencelerin yaygınlaşması gibi şekilsel değişimlerin yanında, kadın hakları, yurttaşlık ve özlük hakları talepleri gibi önemli sosyal ve siyasal değişimler de Japon toplumunu etkisi altına almıştır. Meşrutî monarşi çerçevesinde demokratik bir rejim ve özlük haklarının korunması gayesiyle yola çıkan Özgürlük ve Yurttaşlık Hakları Hareketi'nin, ülkenin ileri gelen entelektüel ve aydınlarıyla beraber, halka da nüfuz ettiğini, halk arasında belirli bir tabana sahip olduğunu söylemek mümkün olup, Itsukaichi Anayasa Taslağı, bunun en somut örneklerinden biri konumundadır. Özgürlükçü ve liberal bir anayasa taslağının, Tokyo'da bulunan büyük ve köklü üniversitelerde görev yapan akademisyen veya

⁴² Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 114.

entelektüellerin elinden değil de Itsukaichi gibi küçük bir vilayette yaşayan, akademik bir arka planı bulunmayan Takusaburō gibi birinin kaleminden çıkmış olması, bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Ayrıca, kısaca ele aldığımız Meiji Anayasası ve Kânûn-ı Esâsî ile yaptığımız karşılaştırmaların da Itsukaichi Anayasası'nın oldukça özgürlükçü bir anayasa olduğunu gösterdiğini düşünüyoruz. Anayasa Taslağı'nın kaleme alınmasından beş yıl sonra yürürlüğe giren ve Japonya'daki benzerlerine göre çok daha çalkantılı bir ortamda ortaya çıkan Kânûn-ı Esâsî'nin de özlük hakları konusunda bazı temel prensipleri paylaşması, 1870'li yıllara gelindiğinde Batılı aydınlanma esaslarının, Asya'nın bir ucundan diğer ucuna değin sirayet ettiğini ve güçlü bir etki bıraktığını açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akiruno Digital Archives. “千葉卓三郎『王道論』について.” (ET: 6 Aralık 2018), http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/chiba_oudouron.html.
- Akiruno Digital Archives. “「読書無益論」 明治16年春 脱稿.” (ET: 6 Aralık 2018), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/muekiron.html>.
- Akiruno Digital Archives. “書簡にみる卓三郎と権八の交流.” (ET: 6 Aralık 2018), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/syokan.html>.
- Akiruno Digital Archives. “深沢家の私設図書館.” (ET: 6 Aralık 2018), http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/fukasawa_shisetsu.html.
- Akiruno Digital Archives. “千葉卓三郎の学習遍歴.” (ET: 6 Aralık 2018), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/chiba.html>.
- Akiruno Digital Archives. “五日市学芸講談会の活動.” (ET: 6 Aralık 2018), <http://archives.library.akiruno.tokyo.jp/about/gakugei.html>.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1978.
- Dündar, A. Merthan. “ABD'nin Japonya'ya Yönelik Silahlı Müdahaleleri.” *ABD'İN ASKERİ MÜDAHALELERİ 1801'den günümüze* içerisinde, yayına hazırlayan Haydar Çakmak, 183-197. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.
- Gordon, Andrew. *A Modern History of Japan from Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2014.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ankara: Ekin Yayınları, 2016.

- Güvenç, Kurtul ve Duva, Özlem. *Yargıya Felsefeyle Bakmak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017).
- Hotta, Eri. *Japan 1941: Countdown to Infamy*. New York: Knopf Publishing 2013. Kindle.
- Hunter, Jannet. *Modern Japonya'nın Doğuşu 1853'ten Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Irokawa, Daikichi. *The Culkture of the Meiji Period*. New York: Princeton University Press, 1988.
- Irokawa, Daikichi. 三多摩自由民権資料集 (Özgürlük ve Yurttaşlık Hakları Hareketi Tarihi Derlemesi). Tokyo: Yamato Shobō, 1979.
- Jansen, B. Marius. *The Cambridge History of Japan: Volume 5 The Nineteenth Century*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- National Diet Library. "The Constitution of the Empire of Japan, translated by Ito Miyoji." <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html>, (ET: 6 Aralık 2018).
- Röhl, Wilhelm. *History of Law in Japan since 1868*. Leiden: Brill, 2015.
- Server, Feridun. *Anayasalar ve Siyasi Belgeler*. İstanbul: Aydın Güler Kitabevi, 1962.
- Shively, Donal H. ve McCullough, William H. *The Cambridge History of Japan: Volume 2 Heian Japan*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- William Gerald, Beasley. *The Rise of Modern Japan: Political, Economic, and Social Change since 1850*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1995.
- Yamamura, Kozo. *The Cambridge History of Japan: Volume 3 Medieval Japan*. New York: Cambridge University Press, 2008.

EKLER

Ek 1 - Chiba Takusaburō

